

TYÖURAT TYÖMARKKINOIDEN MURROKSESSA

Työuran vakauden yksilökohtaiset taustamekanismit vuoden 1959 syntymäkohortilla

Sami Tuori
Pro Gradu -tutkielma
Yhteiskuntapolitiikka
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2015

TIIVISTELMÄ

TYÖURAT TYÖMARKKINOIDEN MURROKSESSA

Työuran vakauden yksilökohtaiset taustamekanismit vuoden 1959 syntymäkohortilla

Sami Tuori

Yhteiskuntapolitiikka

Pro Gradu -tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Ilkka Virmasalo, Marja Järvelä

Kevät 2015

Sivumäärä: 110 sivua + 3 liitettä

Tutkimuksen tavoitteena on tutkia ensisijaisesti yksilöön liittyviä tekijöitä, jotka johtavat työllisyyden ja työttömyyden suhteen erilaisiin työuriin. Tutkimuksessa tarkastellaan työuran vakautta, jolla kuvataan yksilön työllisyyden osuutta tietyn ajanjakson kokonaisajasta. Tutkimuksessa työurien muodostumisen taustamekanismeja selvitetään muuttuvien työmarkkinoiden näkökulmasta, jossa huomioidaan näkemykset palkkatyön merkityksen muutoksesta, työn prekarisaatiosta ja työmarkkinoiden polarisoitumisesta.

Tutkimuksen aineistona on kolme elämäntilannekyselyä Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimuksesta, jossa vuodesta 1968 lähtien on seurattu samoja henkilöitä kansakoulun alaluokilta aina näihin päiviin saakka. Kyselyiden perusteella tarkastellaan tutkimusjoukon työmarkkinatiloja yli 20 vuoden ajanjakson ajalta ikävuosien 28–49 välillä. Keskeisiä tutkimusaineiston analyysimenetelmiä ovat χ^2 -riippumattomuustestit ja moniluokitteluanalyysi (MCA). Menetelmien avulla selvitetään tekijöitä, jotka ovat yhteydessä tutkittavien työttömyyteen valikoitumiseen ja työllisyyskertymiin.

Tutkimuksen tulosten perusteella tutkimusjoukon työurat ovat pääosin hyvin vakaita ja vain harvat ovat kokeneet pitkäaikaista työttömyyttä. Keskeisimmiksi työttömyyden ja työurien vakauden taustamekanismeiksi osoittautuivat sukupuoli, terveydentila ja perhemalli. Miesten työurat ovat naisia vakaampia, vaikka muut yksilöön liittyvä tekijät ovat keskimäärin naisilla työllisyyden kannalta edullisempia. Terveydentila on työllisyyden kannalta sitä merkittävämpi tekijä, mitä pidemmälle työuralla edetään. Heikoksi koettu terveydentila ja epävakaa työura ovat yhteydessä toisiinsa. Perhemalleista erityisesti yksin asuminen ennakoit työttömyyteen valikoitumista ja työttömyyden pitkittymistä.

Tutkimuksen tuloksista voidaan päätellä, että tutkimusjoukkoon kuuluvien yksilöiden välillä on työmarkkinoilla menestymisen kannalta hyvin merkityksellisiä eroja. Yksilöllisten taustamekanismien vaikutus näyttää tulosten perusteella olevan voimakkaasti kontekstisidonnainen. Työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset määrittävät, millä tavoin ja kuinka voimakkaasti yksilötekijät ovat yhteydessä työurien vakauteen.

Avainsanat: työurat, työmarkkinat, työttömyys, palkkatyö, moniluokitteluanalyysi

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	5
2 TYÖMARKKINAT – TYÖURIEN KONTEKSTI.....	7
2.1 Palkkatyön asema yhteiskunnassa	7
2.2 Työmarkkinoiden toimijanäkökulma.....	12
3 TYÖMARKKINOIDEN MURROS TILASTOISSA	17
3.1 Työkäisen väestön työmarkkina-asetat	18
3.2 Työttömyyden monet muodot	21
3.3 Tavoitteena pidemmät työurat.....	25
4 AIEMPI TUTKIMUS TYÖURIEN TAUSTATEKIJÖISTÄ	28
4.1 Taustamekanismien yksilö- ja kontekstisidonnaisuus	29
4.2 Demografiset tekijät.....	32
4.2.1 Ikä ja sukupuoli	32
4.2.2 Kotitalous ja perhe	34
4.3 Työura ja koulutus	35
4.3.1 Aiemmin koettu työttömyys.....	35
4.3.2 Koulutus	36
4.4 Terveys ja hyvinvointi	38
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	40
5.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	40
5.2 Tutkimusaineiston kuvaus ja arviointi	41
5.2.1 Lapsesta aikuiseksi -tutkimuksen elämäntilannekyselyt.....	42
5.2.2 Tutkimusjoukko syntymäkohorttinsa osana.....	45
5.3 Aineiston analysointi	47
5.3.1 Selitettävien muuttujien operationalisointi.....	47
5.3.2 Selittävät muuttujat	51
5.3.3 Tutkimusaineiston valmistelu	54
5.3.4 Analysointimenetelmät.....	57

6 TUTKIMUSAINIESTON ANALYSOINNIN TULOKSET	61
6.1 Työttömyyteen valikoituminen	61
6.1.1 Sukupuoli, parisuhde ja perhe työttömyyden taustalla.....	62
6.1.2 Muut työttömyyden valikoitumisen taustatekijät	66
6.2 Työuran vakauden taustamekanismit.....	69
6.2.1 Tutkimusjoukon työurien vakaus	70
6.2.2 Työuran vakauden taustamekanismit	72
6.2.3 MCA-mallin sopivuus	77
6.2.4 Työttömyyden riippuvuus aiemmasta työttömyydestä	79
7 TUTKIMUKSEN JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	83
7.1 Empiirisen analyysin keskeiset tulokset	83
7.1.1 Työttömyyden pitkittymisen riskitekijät	87
7.2 Työmarkkinatekijät työuran vakauden taustalla	89
7.2.1 Työmarkkinoiden rakennemuutosten merkitys.....	91
7.3 Tutkimuksen merkityksen ja luotettavuuden arviointi	93
7.3.1 Tutkimuksen luotettavuus	94
7.3.2 Tutkimusaineiston rajoitukset ja edut	96
LÄHTEET	98
LIITE 1: Kyselylomakkeet	111
LIITE 2: Selittävät muuttujat.....	182
LIITE 3: Moniluokitteluanalyysin tulostaulukot.....	184

1 JOHDANTO

Suomalaisten työurat ovat pitkään olleet kiivaan julkisen keskustelun kohteena. Hyvinvointivaltion ylläpito vaatii mittavia verotuloja, joten kiinnostus veroja palkkatyöstään maksavien kansalaisten työpanosta kohtaan on voimakasta. Työurien toivotaan yhteiskunnan edun nimissä kehittyvän pitkiksi ja tuottoisiksi, sillä työiässä olevaa väestöä on jatkossa aiempaa vähemmän. (Kautto 2013, 19; Oksanen 2014, 1–2.) Todellisuudessa työurat muodostuvat työmarkkinoilla hyvin monimuotoisiksi, eikä kaikki työkäiset osallistu syystä tai toisesta säännöllisesti palkkatyöhön. Henkilön työllistymiseen vaikuttavat monet tekijät, joista osa liittyy ensisijaisesti työnantajiin tai työmarkkinoiden rakenteellisiin seikkoihin ja osa puolestaan työnhakijaan (Gazier & Schmid 2002, 2–3; Rouhelo 2008, 17). Henkilöön liittyvistä tekijöistä esimerkiksi iällä, sukupuolella, koulutuksella, motivaatiolla ja toimintakyvyllä on havaittu olevan merkitystä työmarkkinoilla menestymisen kannalta (Parpo 2007, 70; Palmäki & Tuominen 2010, 27).

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on havainto siitä, että osa työkäisistä pysyy lähes koko työuransa ajan jatkuvasti työllistettynä, kun osalla puolestaan ura on enemmän tai vähemmän työttömyyden sävyttämää. Tavoitteena on selvittää, mitkä erot yksilöiden välillä johtavat työhön osallistumisen suhteen olennaisesti erilaisiin työuriin. Työhön tai työttömäksi valikoitumiseen vaikuttavia yksilöön liittyviä tekijöitä on yhteiskuntatieteissä tutkittu jo aikaisemmin (Koistinen 2014, 225). Tämä tutkimus poikkeaa lähtökohdiltaan kyseisen tutkimusperinteen valtavirrasta erityisesti poikkeuksellisen aineistonsa ja tutkimusotteensa osalta. Tutkimus perustuu Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimuksen elämäntilannekyselyistä koottuun aineistoon. Pitkittäistutkimuksessa on seurattu monipuolisilla tutkimusmenetelmillä vuonna 1959 syntynyttä tutkimusjoukkoa kouluvuosilta aikuisuuteen saakka. Elämäntilannekyselyistä muodostettuun tilastolliseen tutkimusaineistoon on kerätty monipuolisesti työn tekemiseen liittyviä tietoja samoilta henkilöiltä läpi lähes koko työuran, aina työiän alkuvaiheista 50-vuotiaiksi saakka.

Useimmat aikaisemmista työmarkkinoiden yksilökohtaisiin tekijöihin kohdistuvista tutkimuksista perustuvat poikkileikkausaineistojen analyysiin. Työmarkkinatilaa ja -siirtymiä tarkastellaan tällöin tiettyinä ajankohtina ilmenevinä staattisina asiantiloina. Poikkileikkaus-

aineistojen ongelmana on vaikeus tehdä luotettavia päätelmiä ilmiöiden ajallisesta järjestyksestä ja dynaamisista suhteista (Frees 2004, 5–6). Tämän tutkimuksen aineistolla voidaan tarkastella, millä tavoin kiinnostuksen kohteena olevat tekijät ja tekijöissä tapahtuvat muutokset vaikuttavat työuran vakauteen pitkällä aikavälillä. Tutkimuksessa koulutasolla, perheasemalla ja vastaavan kaltaisilla yksilöiden välisiä eroja ilmentävillä taustamuuttujilla pyritään selittämään työuran vakauden vaihtelua yksilöiden välillä. Työuran vakaudella viitataan tutkimuksessa työssäolon ajalliseen osuuteen eli työllisyyskertymään tietyn aikakauden kokonaisajasta.

Yksilöiden työuria määrittävien tekijöiden kokonaisuus on monitasoinen, laaja ja erittäin kompleksinen. Työurat muodostuvat kulloisenkin ajan työmarkkinatilanteessa, joka kehittyy monenlaisten yhteiskunnallisten, poliittisten ja taloudellisten tekijöiden summana (Jokinen & Luoma-Keturi 2005, 15). Työnhakualueen työttömyysaste ja elinkeinorakenne ovat esimerkkejä työmarkkinatilannetta kuvaavista seikoista, joilla aikaisempien tutkimusten nojalla on merkitystä yksilöiden työllisyyden kannalta (Järnefelt 2010, 157–158). Työmarkkinoiden on nähty olevan merkittävässä käännekohdassa, jossa jopa koko palkkatyön tulevaisuus on kyseenalaistettu (Rifkin 1995). Nykyisiä työmarkkinoita kuvaavina rakenteellisina kehityskulkuina on nähty ainakin työllisyyden kasvun keskittyminen matala- ja korkeapalkkaisiin työsuhteisiin sekä epätyypillisten työsuhteiden yleistyminen (Pärnänen & Sutela 2009, 166–167; Böckerman & Vainionmäki 2014, 42). Tämän tutkimuksen tavoitteena on tarkastella työurien yksilökohtaisia taustamekanismeja murrosvaiheessa olevilla työmarkkinoilla.

2 TYÖMARKKINAT – TYÖURIEN KONTEKSTI

Työurien keskeinen tapahtumapaikka on työmarkkinat. Käsitteenä työmarkkinat ei ole yksiselitteinen ja yksinkertainen, vaan pikemminkin hyvin kompleksi kokonaisuus. Työmarkkinat määrittävät yhtäältä erillisenä yhteiskunnan kokonaisuuden osasena, ja toisaalta taas työmarkkinoilla toimivien yksilöiden ja osien muodostamana kokonaisuutena. Yhteiskunnan, työmarkkinoiden ja työmarkkinoilla toimivien yksilöiden voidaan ajatella olevan vuorovaikutteisessa yhteydessä keskenään. Yhteiskunnan olosuhteet määrittelevät yksilöiden toimintaa paitsi suoraan myös välillisesti työmarkkinoiden kautta. Yksilöiden työurat määrittyvät näin ollen työmarkkinoiden ja muun yhteiskunnan luomassa todellisuudessa. Työmarkkinat ovat vastaavasti jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden yhteiskunnan osa-alueiden kanssa ja niitä tulee sen vuoksi tarkastella osana yhteiskunnallista kokonaisuutta. (Koistinen 1999, 42; Jokinen & Luoma-Keturi 2005, 14–16.)

Yksittäisen ihmisen työuran rakentumiseen vaikuttaa useat työmarkkinoihin perustavanlaatuisesti liittyvät tekijät, kuten vallitseva työvoiman kysyntä ja tarjonta, toimiala ja palkkataso. Toisaalta monenlaiset yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja demografiset tekijät voivat olla yksilöiden työuran muodostumisen kannalta hyvin merkityksellisiä, vaikka ne eivät ole ensisijaisesti työmarkkinoihin liittyviä tekijöitä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi työnhakijoiden ikärakenne ja koulutustaso sekä terveydenhuolto-, sosiaaliturva- ja eläkejärjestelmät. (Inkson 2007, 4–5.) Työmarkkinoilla yksilöt eli työnhakijat ja -tekijät kohtaavat työntekijöitä tarvitsevat yritykset ja organisaatiot eli työnantajat. Työntekijät ja työnantajat muodostavat yhdessä työnmarkkinoita säätelevien työmarkkinainstituutioiden kanssa kolme keskeistä työmarkkinoiden toimijatahoa (Nätti 1989, 2). Tässä kappaleessa keskitytään ansio-työtä ja työurien muodostumista määrittävien työmarkkinoiden rakenteellisten kehityskulkujen läpikäymiseen, vaikka käynnissä on myös muunlaisia työnteon kannalta merkityksellisiä prosesseja. Esimerkiksi työn sisällöissä ja työoloissa on tapahtunut muutoksia, jotka vaikuttavat olennaisella tavalla työurien työpanokseen ja keston (Pärnänen 2011, 98–99; Kautto 2013, 14–15).

2.1 Palkkatyön asema yhteiskunnassa

Työmarkkinat ja työurat näyttävät elävän suurta murrosvaihetta, jossa totutut lainalaisuudet kyseenalaistetaan. Työurista on viimeisten vuosikymmenten aikana tullut esimerkiksi organisaatiomuutosten, informaatioteknologian kehityksen ja globalisaation pyörteissä aiempaa

monimuotoisempia ja epävakaampia. Askel askeleelta tasaisesti eteenpäin kulkenut työurapolku on muuttunut mutkittelevaksi ja katkonaiseksi. (Räisänen & Schmid 2008, 31–33; Kautto 2013, 22). Monet tutkijat ovat tulkinneet tämän olevan seurausta työmarkkinoilla ja laajemmin yhteiskunnassa tapahtuneista muutoksista. Työmarkkinoiden nähdään käyvän läpi mullistusten, epäjatkuvuuksien ja kriisien luonnehtimaa vaihetta (Julkunen 2008, 15). Siitä, mikä työmarkkinoiden muutoksessa on olennaisinta ja millaisia seuraamuksia sillä on, vallitsee kuitenkin erimielisyys. Muutosta tapahtuu työmarkkinoilla niin monilla tasoilla ja tahoilla, että tilanteen etenemisen tulkitseminen on haasteellista (Työ- ja elinkeinoministeriö 2014a, 11). Työmarkkinoiden muutoksen on nähty kytkeytyvän osaksi laajempaa yhteiskunnallista kehityskulkua, jota on tarkasteltu muun muassa kolmantena teollisena vallankumouksena (Rifkin 1995, 59–60), siirtymänä ensimmäisestä toiseen moderniin (Beck 2000, 17) ja informaatioyhteiskunnan nousuna (Castells 2000, 5–6). Ilmaisilla viitataan yhteiskunnalliseen modernisaatioprosessiin, jossa muun muassa hyvinvointivaltioajatteluun, fordistiseen teolliseen tuotantoon ja kollektiivisille arvoille perustunut vanha maailma väistyy taka-alalle. Uudenlaista yhteiskuntajärjestystä kuvastaa puolestaan muun muassa globalisaatio, digitaalinen teknologia ja individualismi. (Suikkanen, Linnakangas, Martti & Karjalainen 2001, 9–10; Julkunen 2008, 13).

Työmarkkinoiden osalta murroksen keskeisenä kohteena on nähty palkkatyö, jonka yhteiskunnallinen ja yksilöllinen merkitys on asetettu kyseenalaiseksi. Palkkatyö kohosi Suomessa työmarkkinoiden ja yhteiskunnan perustavanlaatuisiksi rakenteelliseksi tekijäksi toisen maailmansodan jälkeisinä teollistumisen vuosikymmeninä. Tuona aikana useat yhteiskunnalliset instituutiot, kuten talous-, sosiaaliturva- ja koulutusjärjestelmät, sekä teollinen tuotanto rakennettiin palkkatyön varaan. Palkkatyöstä tuli työn organisoinnin normi. (Suikkanen ym. 2001, 15, 25–28; Koistinen 2014, 114–115.) Samalla palkkatyö kasvoi yhä merkittävämmäksi osatekijäksi yhteiskunnassa toimivien yksilöiden elämäntulussa. Työ ei enää näyttäytynyt pelkästään instrumentaalisenä tulon lähteenä vaan laajempaan yhteisöön osallistumisen mahdollistajana. Palkkatyö sai aseman yksilöiden kansalaisuuden – kansalaisen identiteetin ja statuksen – takaajana. Palkkatyön ulkopuolelle jättäytymisen on vastaavasti ajateltu altistavan palkkatyöyhteiskunnasta marginalisoitumiselle ja syrjäytymiselle. (Vähätalo 1998, 111–113; Julkunen 2009, 30–31).

Palkkatyölle perustuneet työmarkkinat näyttävät vakaalta vaikuttaneesta asemastaan huolimatta ajautuneen ongelmiin. Työmarkkinoiden on ennustettu supistuvan, joka puolestaan

johtaa työmarkkinoilla käytävän kilpailun koventumiseen. Teknologisen kehityksen myötä inhimillisen työpanoksen tarpeen on nähty kutistuvan erityisesti teollisuudessa jopa niin paljon, että tuloksena on työttömyyden kasvu suurtyöttömyydeksi teollistuneissa maissa (Rifkin 1995, 141–143). Beck (2000, 67–68) näkee työmarkkinoiden kriisiytymisen johtuvan keskeisten työmarkkinoiden instituutioiden ja käytäntöjen jumiutumisen haurastuviin palkkatyön rakenteellisiin periaatteisiin. Hänen mukaansa tulisi sopeutua ajatukseen, jonka mukaan palkkatyöyhteiskunnan työmarkkinoiden keskeiset ideaalit kuten täystyöllisyys ja hyvinvointivaltion takaama turva ovat nyky maailmassa uhanalaisia (emt., 21, 67–68).

Yksilöiden tasolla keskustelu palkkatyöyhteiskunnan kriisistä tiivistyy työsuhteissa ja työurissa tapahtuviin muutoksiin. Työsuhteiden osalta työmarkkinoiden murroksen on kuvattu tarkoittavan siirtymää normaalityösuhteista epätyypillisiin työsuhteisiin, jota on kutsuttu myös prekarisaatioksi (Julkunen 2009, 29). Normaalityösuhde tai tyypillinen työsuhde määritellään toistaiseksi voimassa olevaksi ja kokoaikaiseksi työsuhteeksi, jossa työntekijä tekee työtä yhdelle työnantajalle työnantajan tiloissa ja palkkaa vasten. Lisäksi ehtoina luetellaan työn säätely lailla, työehtosopimuksilla ja työsopimuksella sekä työhön perustuva sosiaaliturva. Työsuhdetta kutsutaan vastaavasti epätyypilliseksi, mikäli joku tai jotkut edellä mainituista ehdoista eivät täyty. Epätyypilliseksi kutsutaan siten esimerkiksi määräaikaista ja osa-aikaista työsuhteita, apurahalla rahoitettuja töitä sekä vapaaehtoistyötä ja etätyötä. (Koistinen 1999, 108; Pärnänen & Sutela 2009, 149; Pärnänen 2011, 96–97.)

Normaalityösuhde on ollut vahva palkkatyöyhteiskunnan työmarkkinoiden työn organisoinnin peruskäytäntö, jonka valta-asema on kaventunut viime vuosikymmenten aikana. Nykyisin Suomessa uusista työsuhteista noin kaksi kolmesta on osa-aikaista tai määräaikaista, kun vielä 1980-luvun lopussa niiden osuus uusista työsuhteista oli alle puolet (Koistinen 2014, 114–115). Uudenlaiset työsuhteet ovat vastanneet tarpeeseen joustavoittaa työn organisoinnin ja työvoiman rekrytoinnin käytäntöjä (Heinonen ym. 2004, 39; Pärnänen & Sutela 2009, 166–167). Työn prekarisaation on nähty johtavan perinteisen uramallin hiipumiseen. Klassisen kaavan mukaiset hierarkkiset työurat, jossa työskennellään koko työura samassa organisaatiossa yhden aiemmin hankitun tutkinnon varassa, käyvät yhä harvinaisemmaksi. Tilalle tulee useita lyhytaikaisia työsuhteita ja projekteja, joista muodostuu aiempaa huomattavasti katkonaisempi työura. (Suikkanen ym. 2001, 101; Sennett 2002, 18–19, 23.) Samalla työuralla integroitumisen prosessi siirtyy myöhäisemmäksi ja monimutkaistuu. Nykyisin

työkäisille suositellaan keskittymistä elinikäiseen oppimiseen ja organisaatiosta toiseen siirrettävien työelämävalmiuksien hankkimiseen, kun aiemmin koko työuralle riitti kerralla suoritettava koulutus (Inkson 2007, 9; Pärnänen 2011, 16).

Erityisesti globaaliin vientiin perustuneen teknologiateollisuuden kasvu merkittäväksi työllistäjäksi on vauhdittanut Suomen työmarkkinoiden rakenteellista kehitystä luomalla merkittävän kysynnän korkeasti koulutetuille työntekijöille. Tämä on osaltaan johtanut Suomessa 1990-luvun laman jälkeen alkaneeseen työmarkkinoiden polarisoitumiseksi kutsuttuun kehityskulkuun. (Koistinen 2014; 113–114.) Työmarkkinoiden polarisoitumisella viitataan työllisyyden rakenteessa tapahtuneisiin muutoksiin, joiden myötä keskipalkkaisten töiden suhteellinen osuus kokonaistyöllisyydestä laskee. Samaan aikaan korkeasti koulutettujen ja suuripalkkaisten sekä toisaalta heikosti koulutettujen ja matalapalkkaisten työpaikkojen osuudet ovat vastaavasti kasvaneet. Ilmiön syynä on pidetty teknologista kehitystä, jonka myötä keskipalkattujen ammattien rutiininomaisia työtehtäviä on mahdollista automatisoida. Toisaalta osatekijänä on nähty mahdollisuus ulkoistaa tiettyjä, erityisesti rutiiniluontoisia, tehtäviä ulkomaille. (Böckerman & Vainiomäki 2014, 43–45; Työ- ja elinkeinoministeriö 2014a, 66.)

Työurien uudelleenmuotoutuminen liittyy laajempaan elämänsuunnan eriytymiseen, jossa vaikiintuneiden normien ja instituutioiden määrittämien rajojen vaikutus elämänvalintoihin heikkenee. Linearisesti etenevää kolmivaiheista opiskelu-, työ- ja eläkevaiheisiin perustunut elämänsuunnan mallia noudattaa entistä pienempi osa väestöstä (Rouhelo 2008, 57–58; Järnefelt 2010, 48–50). Elämänsuunnan katkokset ja työmarkkina-asemien välinen liikkuminen näyttävät aiempaa yleisimmiltä. Siirtymät palkkatyön, työttömyyden ja muiden työmarkkinatilojen välillä eivät ole enää yhtä ehdottomia ja ennustettavia kuin ennen. Myöskään eläkkeelle siirtyminen ei osa-aikaeläkejärjestelmien ja vanhuuseläkkeen alaikärajan ylittävien superkertymien myötä ole monien osalta kertaluontoinen tapahtuma. Työmarkkinasiirtymien yleistymisen tarkoittaa samalla moninaistumista työttömyyden muodoissa, kun epätyypillisten työsuhteiden rinnalla alityöllisyys ja piilotyöttömyys hämärtävät rajaa työn ja eityön välillä. (Gazier & Schmid 2002, 5–6; Koistinen 2014, 344–346). Työmarkkinoiden muutosprosessien myllerryksessä yksilöiden työn pysyvyyttä kohtaan tuntema epävarmuus on yleistynyt. Epätyypillisten työsuhteiden ei koeta takaavan vakaata toimeentuloa tai suojaavan sosiaalisilta riskeiltä normaliteetisuhteiden tapaan. (Sennett 2002, 150.) Työn epävar-

muuden lisääntyminen voi joidenkin näkemysten mukaan olla yhteydessä palkkatyön ja kansalaisen identiteetin vahvan suhteen murenemiseen. Uudessa tilanteessa työ ei toimi enää entiseen tapansa yksilöiden identiteetin ja kollektiivisen yhtenäisyyden kiintopisteenä, jonka seurauksena työstä ja työurista tulee aiempaa yksilöllisempiä. (Castells 2000, 11–12; Turner 2001, 194; Julkunen 2008, 121–124.) Palkkatyöyhteiskunnan vakiintuneeseen järjestykseen verrattuna murrosvaiheessa olevat työmarkkinat vaikuttavat näin ollen yksilön kannalta aiempaa kompleksisemmalla ja epävarmuutta herättävämmältä kokonaisuudelta.

Murroksen läpikäyvillä työmarkkinoilla tarvitaan korvaavia käytäntöjä palkkatyölle ja siihen liittyville instituutioille, mikäli niiden perusrakenteet edes osittain murtuvat. Tarvetta on uusille malleille työn organisointiin ja taloudellisen toimeentulon varmistamiseen sekä korvaavia identiteetin kiinnekohtia yksilöille (Schmid 2002, 152; Koistinen 1999, 198–199). Keinoina uuteen yhteiskuntajärjestykseen sopeutumiseksi teoreetikot ovat esittäneet muun muassa palkkatyön jakamista työaikajärjestelyillä, kolmannen sektorin työn painoarvon lisäämistä ja kansalaispalkkaa (Rifkin 1995, 249–250; Beck 2000, 143–144; Turner 2001, 198–203). Näillä esityksillä pyritään takaamaan yhteiskunnallinen menestys ja yksilöille väylä aktiivisuuteen tilanteessa, jossa palkkatyö ja siihen liittyvät instituutiot eivät hallitse työmarkkinoita yhtä suvereenisti kuin aiemmin (Suikkanen & Linnakangas 1998, 47–48).

Vanha ja uusi työ pelkistetään usein abstraktioiksi, joissa kadotetaan todellisuuden moniulotteisuus ja yhteys reaalityömarkkinoihin (King, Burke & Pemberton 2005, 998–999). Työmarkkinoiden perustavanlaatuisista murrosta ja varsinkin palkkatyön täydellistä kuihtumista kuvaavien näkemysten soveltaminen sellaisenaan Suomen nykyisille työmarkkinoille ei tunnu perustellulta. Monet yhteiskuntamme palkkatyön varaan rakennetut käytännöt ovat vallalla edelleen, tosin joiltakin osin muodonmuutoksen läpikäyneenä. Tällaisia vakiintuneita käytäntöjä ovat muun muassa sosiaaliturva, työehtosopimukset ja työn lainsäädäntö. Palkkatyö on ehkä jopa aiempaa keskeisemmässä asemassa maamme poliittisessa keskustelussa ja julkisen vallan poliittisissa tavoitteissa. (Julkunen 2008, 13, 31–32; Kautto 2013, 19–20; ks. Stubbin hallituksen ohjelma 2014.) Tutkijat ovat tulkinneet, että palkkatyön loppumisen sijaan on perustellumpaa puhua työn uudelleenjaosta maantieteellisesti ja työntekijöiden välillä (Työ- ja elinkeinoministeriö 2014a, 17–22). Kyselytutkimuksilla on todettu, että palkkatyöhön osallistumista arvostetaan edelleen kansalaisten keskuudessa tärkeänä yksilön yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä (Koistinen 2014, 241). Murrosta kuvaavista ilmiöistä esimerkiksi työsuhteiden epätyypillistymisen ilmiö on kotimaisille työmarkkinoille

sovellettuna rajallista, sillä vakituiset ja kokoaikaiset työsuhteet edustavat maassamme edelleen tyypillisimpiä työn organisoinnin muotoja. Toisaalta standardityösopimukset ovat menettäneet suhteellista osuuttaan yhä moninaistuvalla epätyypillisten työjärjestelyiden valikoimalle – epätyypillisestä on tullut aiempaa tyypillisempi. (Schmid 2002 153–154; Pärnänen & Sutela 2009, 166; Koistinen 2014, 114–115.) Aiempaa joustavampien työkäytäntöjen kehittämiseksi on koettu kasvavaa tarvetta, sillä Suomen työmarkkinat on arvioitu kansainvälisesti joustamattomaksi erityisesti osa-aikatyön osalta. Esimerkiksi nykyistä helpompi hoitovapaan ja työn yhdistäminen tai lyhennetyn työajan käyttö voisivat nostaa työhön osallistumisen astetta varsinkin naisilla. (Räisänen & Schmid 2008, 28; Valtioneuvoston kanslia 2011, 18-19.)

Työmarkkinateorioiden perusteella työmarkkinat on luontevaa nähdä sekä jatkuvuuksien että muutosten areenana, joka on sidoksissa yhteiskunnan ja talouden kehityskuluihin. Edellä esitellyt näkemykset työn muutoksesta on ymmärrettävissä todellisiksi ilmiöiksi, mutta samalla työmarkkinoiden voidaan todeta edelleen rakentuvan monilta osin perinteiden ja jatkuvuuksien varaan (Schmid 2002, 186–187; King ym. 2005, 982–983; vrt. Julkunen 2008, 31). Työurat ovat usean vuosikymmenen pituisia, joten työvoima ja työmarkkinat eivät voi kokea täydellistä muodonmuutosta lyhyellä ajanjaksolla. Yhteiskunnan ja yksilöiden suhteet työhön ovat ehkä muuttuneet epäselvemmiksi, mutta palkkatyön merkitys on edelleen suuri.

2.2 Työmarkkinoiden toimijanäkökulma

Työmarkkinoita voidaan tutkia monella tasolla. Laajalla näkökulmalla työmarkkinoita voidaan tarkastella alueellisena, valtakunnallisena tai jopa globaalina kokonaisuutena. Makrotason tarkastelulla ei välttämättä voida saavuttaa tietoa työmarkkinoiden osatekijöistä tai mikrotason mekanismeista, joita tutkiakseen on perspektiivi siirrettävä kokonaisuuksien tarkastelusta lähemmäs työmarkkinoiden yksittäisiä toimijoita. (Jokinen & Luoma-Keturi 2005, 13–17.) Äärimmilleen vietyinä mikrotason työllisyyden ja työttömyyden tutkimuksessa on mahdollista tutkia yksittäisiä työmarkkinoilla toimivia henkilöitä (esim. Kortteinen & Tuomikoski 1998). Työmarkkinoita on tutkittu eri tieteenaloilla erilaisista näkökulmista. Taloustieteissä työmarkkinoita on tarkasteltu erityisesti työvoiman allokaatiomekanismina, jossa keskeistä on työnantajien kilpailu edullisesta ja pätevistä työvoimasta sekä työnhakijoiden kilpailu työpaikoista. Kasvatustieteissä puolestaan kiinnostuksen kohteena on ollut erityisesti koulutuksen ja työmarkkinoiden yhteyksien tutkiminen. Yhteiskuntatieteissä on

keskitetty tarkastelemaan työmarkkinoita sosiaalisena järjestelmänä, joka muodostuu erillisistä toimijoista. Keskeisenä näkökulmana yhteiskuntatieteellisessä työmarkkinatutkimuksessa on ollut työttömyys ja erityisesti työttömyyden seuraamukset. (Virmasalo 2002, 22; Rouhelo 2008, 51.)

Yhteiskuntatieteiden näkökulmassa työmarkkinat nähdään toimijoiden ja toimijoille ominaisten käytäntöjen muodostamana sosiaalisena järjestelmänä. Työmarkkinoiden kolmeksi keskeiseksi toimijatahoksi käsitetään työpanostaan tarjoavat työnhakijat, työtä tarjoavat työnantajat sekä työn vaihtoa ja käytäntöjä määrittävät työmarkkinainstituutiot. Näistä työnantajat eli yritykset ja organisaatiot muodostavat työvoiman kysyntäpuolen. Vastaavasti työvoiman tarjontapuolta edustavat työnhakijat ja muut työvoimaan kuuluvat henkilöt. Työmarkkinoita sääteleviin instituutioihin luetaan työmarkkinoiden lainsäädäntö, sopimukset ja toimintatavat sekä julkinen valta ja työmarkkinajärjestöt. Työmarkkinainstituutiot muodostavat institutionaaliset rakenteet, joiden puitteissa työmarkkinoilla toimitaan. (Koistinen 1999, 29–30.) Kullakin työmarkkinoiden toimijataholla on omat intressinsä, edellytyksensä ja motivaationsa osallistua työmarkkinoiden kauppaan. Tässä tapauksessa kaupalla viitataan vaihtokauppaan, jossa työnantajat saavat työmarkkinainstituutioiden ohjauksen ja valvonnan alla käyttöönsä työntekijöiden työpanoksen maksamalla siitä sovitun korvauksen. Työmarkkinoiden toimijoiden keskinäisten suhteiden kautta muodostuvat työmarkkinoiden rakenne ja toimintatavat. (Nätti 1989, 2.)

Tässä tutkimuksessa keskitytään yksilötasoon, jonka tutkimiseksi on syytä perehtyä työntekijä-toimijan ja muiden työmarkkinoiden toimijoiden väliseen suhteeseen. Tutkimusongelman kannalta on mielenkiintoista luoda lyhyt katsaus klassisen taloustieteen tasapainoteoriaan, jonka kautta voidaan hahmottaa työvoiman kysynnän ja tarjonnan dynamiikkaa vallitsevilla työmarkkinoilla. Kyseisessä teoriassa työmarkkinat oletetaan täydellisen kilpailun markkinoiksi, jossa työnantajat ja työvoima käyvät häiriötekijöistä vapaata vaihtokauppaa työntekijöiden työpanoksesta. Keskeinen markkinoiden dynamiikkaa määrittävä tekijä on kysynnän ja tarjonnan mukaisesti muodostuva vaihdon hinta, joka tarkoittaa työmarkkinoiden tapauksessa työntekijän työstään saamaa palkkaa. Teorian mukaisesti kumpikin osapuoli tavoittelee omaa etuaan, eli osapuolesta riippuen yksinkertaisesti mahdollisimman korkeaa tai matalaa palkkaa. Työnhakijoiden ajatellaan liikkuvan työmarkkinoilla ammatillisesti ja alueellisesti joustavasti mahdollisimman suuren hyödyn saavuttaakseen. Täydellisen kilpai-

lun työmarkkinoiden palkkatason oletetaan muotoutuvan ennen pitkään sellaiseksi, että lopputuloksena on kysynnän ja tarjonnan tasapaino eli täystyöllisyys. (Pehkonen 1998, 53; Koistinen 2014, 188–190.)

Klassisen taloustieteen näkemys työmarkkinoista on abstraktio, joka ei vastaa reaalityodellisuutta. Teorialla on useita perustavanlaatuisia puutteita, joiden myötä se on saanut osakseen mittavaa kritiikkiä (Nätti 1989, 6–7). Teoria ja erityisesti sen rajoitteet toimivat kuitenkin hyvänä verrokkina reaalityömarkkinoille. Rajoitteiden avulla on mahdollista pohtia, millaisia työmarkkinoiden toimijat käytännössä ovat ja millä tavoin heidän ominaisuutensa vaikuttavat työmarkkinoiden kilpailuun työvoimasta.

Eräs keskeinen ongelma täydellisen kilpailun teoriassa on työvoiman tarjonnan tarkastelu sisäisesti homogeenisena, mekaanisluontoisena prosessina. Teoria olettaa kaikki yksittäiset työnhakijat olennaisilta osin samankaltaisiksi ja keskenään korvattaviksi. Todellisuudessa työnhakijoiden ryhmä muodostuu monista eri tavoin rajoittuneista inhimillisistä toimijoista, jotka poikkeavat toisistaan työmarkkinoilla vaadittavien ominaisuuksien ja kvalifikaatioiden suhteen. (Heinonen ym. 2004, 11; Koistinen 1999, 47.) Sekä työnhakijat että työnantajat toimivat myös toisinaan teorian näkökulmasta irrationaalisesti. Raha tai muut työstä saadut taloudelliset edut eivät todellisuudessa ole teorian mukaisesti ainoa kysynnän ja tarjonnan motivaation lähde, vaan esimerkiksi työnhakijan haluttomuus muuttaa paikkakuntaa voi olla palkasta riippumaton este työllistymiselle (Nätti 1989, 7). Työnantaja puolestaan voi valita työntekijän esimerkiksi iän tai sukupuolen perusteella, vaikka valinta johtaisi mahdollisesti korkeampaan palkkaan (Pärnänen 2011, 231). Työvoiman kysyntä- ja tarjontaosapuolten toimintaa rajoittaa lisäksi informaation puute koskien muun muassa markkinoilla vallitsevaa palkkatasoa, avoinna olevia työpaikkoja ja tarjolla olevia työntekijöitä (Koistinen 1999, 43).

Työvoiman kysyntä- ja tarjontapuolten lisäksi täydellisen kilpailun rajoittajana toimii työmarkkinoiden kolmas toimija – työmarkkinainstituutiot. Työmarkkinoiden kaupankäynti on työmarkkinajärjestöjen ja julkisen vallan taholta tiukasti säädeltyä muun muassa työmarkkinalainsäädännöllä ja työehtosopimuksilla. Esimerkiksi työmarkkinoiden minimipalkkataso on työmarkkinatoimijoiden välisten neuvottelujen tuloksena eri tavoin määritelty, joten vaihdon hinta ei voi klassisen taloustieteen oppien mukaisesti joustaa vapaasti. (Pehkonen 1998, 53–54; Gangl 2006, 990; Boeri & van Ours 2008, 3.) Muita työmarkkinoiden kaupan-

käyntiin vaikuttavia yhteiskunnan institutionaalisia tekijöitä ovat muun muassa sosiaaliturva, aktiivinen työvoimapolitiikka, verotus ja eläkejärjestelmät (Heinonen ym. 2004, 26; Koistinen 2014, 71–72). Työmarkkinoiden sääntelyä ei moderneissa talousteorioissa nähdä pelkästään vapaan markkinatalouden ja talouskasvun haitallisena rajoittajana, vaan sillä voidaan ajatella olevan työmarkkinariskejä minimoivia ja siten talouskasvua edistäviä vaikutuksia (Gangl 2006, 1010; Koistinen 2014, 204–205). Täydellisen kilpailun teoria tekee myös virheen tarkastellessaan työmarkkinoita yhtenä suurena kokonaisuutena. Nykyisten työmarkkinoiden nähdään muodostuvan osatyömarkkinoista, jotka poikkeavat toisistaan kysynnän ja tarjonnan suhteen, ja joiden välillä on vain vähäistä liikkuvuutta. Osatyömarkkinoiden rajat rakentuvat esimerkiksi eri alueiden välisen vähäisen maantieteellisen liikkuvuuden tai eri ammattialojen välisen vähäisen ammatillisen liikkuvuuden myötä. (Nätti 1989, 134; Heinonen ym. 2004, 55–56.)

Työttömyys näyttäytyy klassisen taloustieteen teorian puitteissa väliaikaisena olotilana. Teorian yhtenä oletuksena on, että työvoiman kysyntä luo tasapainotilaan vaadittavan tarjonnan. Työttömyys ei näin ollen voi koskaan olla rakenteellista eli työmarkkinoiden epätäydellisyydestä johtuvaa, vaan ainoastaan työllistymisen käytännöistä johtuvaa kitkatyöttömyyttä. (Gazier & Schmid 2002, 2–3.) Vallitsevilla työmarkkinoilla on tulkittu olevan kitkatyöttömyyden ohella paljon muunlaista työttömyyttä. Suomen työmarkkinoiden työttömistä lähes 30 prosentilla työttömyys on kestänyt vähintään vuoden, jolloin heidät tulkitaan valtion virallisissa tilastoissa pitkäaikaistyöttömiksi. Ainakin osa Suomen työttömyydestä on tulkittavissa rakenteelliseksi. (Alatalo, Hämäläinen & Räisänen 2014, 19.) Työvoiman kysyntä ja tarjonta kohdistuvat teoriasta poiketen toisistaan poikkeaville toimialoille, alueille ja ammattiryhmiin, eivätkä työmarkkinat toimi sujuvasti. Työllistymisen esteenä voi olla esimerkiksi osaaminen, jos työn hakija ei täytä avoimena olevan työn vaatimuksia, tai työnhakijoiden ja työpaikan sijaitseminen maantieteellisesti kaukana toisistaan. Suomessa on löydettävissä alueita, joissa on samanaikaisesti pulaa työvoimasta ja runsaasti työttömiä työnhakijoita¹. (Pehkonen 2009, 10, 29.)

¹ Tätä ilmiötä voidaan kuvata työmarkkinoiden kohtaanto-ongelman käsitteellä. Kohtaannolla tarkoitetaan sitä, kuinka hyvin työnhakijat ja avoinna olevat työpaikat löytävät toisensa. Kohtaanto-ongelmalla puolestaan viitataan tässä prosessissa eri syistä esiintyviin ongelmiin, joiden vuoksi työmarkkinoilla on samanaikaisesti sekä avoimia työpaikkoja että työttömiä työnhakijoita. Täydellisen kilpailun työmarkkinoiden teoriassa kohtaanto on lähes esteetöntä eli kysyntä ja tarjonta vastaavat toisiaan. (Pehkonen 1998, 59.)

Täydellisen kilpailun teorian puutteet osoittavat reaalityömarkkinoiden epätäydellisyyden ja toiminnalliset ongelmat. Työmarkkinoilla ei välttämättä ole riittävästi tai sopivanlaista kysyntää työvoimalle, jotta kaikki yksilöt voisivat työllistyä. Kaikilla työntekijöillä ja työnantajilla ei ole kykyjä, resursseja tai halua osallistua työmarkkinoiden kilpailuun täysipainoisesti, joten kilpailun keskeiset osalliset tekevät jo itsessään täydellisestä kilpailusta mahdottomuuden. Kun vielä yhteiskunnan ja työmarkkinoiden instituutiot rajoittavat kilpailun vapautta, ei työmarkkinoilla käytännössä koskaan saavuteta teorian ennustamaa työvoiman kysynnän ja tarjonnan täydellistä tasapainoa. Työmarkkinoiden moninainen epätäydellisyys johtaa käytännössä kaikissa tapauksissa tilanteeseen, jossa ainakin osa työvoimasta on vailla työtä (Schmid 2002, 174). Työmarkkinoiden epätäydellisyys on keskeinen yksilöiden työurien vakauden eroja selittävä makrotason ilmiö.

Teoriat palkkatyön murroksesta kuvastavat osittain työmarkkinoiden epätäydellisyyden lisääntymistä. Siinä missä työurien rakentuminen ja työn organisoinnin muodot moninaistuvat myös työttömyyden muodot moninaistuvat, ja työttömyys muuttuu aiempaa vaikeammin ennustettavaksi. Työttömyysjaksot ovat usein entistä lyhyempiä, mutta niiden toistuminen työuran aikana näyttää kiihtyvän (Räisänen & Schmid 2008, 31–33). Jotta työmarkkinat voivat toimia mahdollisimman tehokkaasti, uudessa tilanteessa vaaditaan uudenlaisia työmarkkina- ja yhteiskuntapoliittisia ratkaisuja. Työtehtävien nopea uusiutuminen muun muassa teknologian kehittymisen myötä on lisännyt tarvetta työvoiman kysynnän muutosten ennustamiselle ja koulutusjärjestelmän aktiiviselle uudistamiselle. Järjestelmän on kyettävä reagoimaan muutoksiin, jotta sen tutkinto- ja täydennyskoulutusten antamat valmiudet ovat riittäviä työmarkkinoiden ammattitaitovaatimuksiin nähden. Keskeiseksi työvoimapolitiittiseksi tavoitteeksi on noussut työvoiman alueellisen ja ammatillisen liikkuvuuden kehittäminen, jolla pyritään poistamaan rakenteellisia työllistymisen esteitä. (Suikkanen ym. 2001, 83; Valtioneuvoston kanslia 2007, 57–69; Työ- ja elinkeinoministeriö 2014a, 21–23.) Sosiaaliturvajärjestelmää on vaadittu uudistettavan siten, että se kykenee suojaamaan uuden järjestyksen riskeiltä ja tukemaan yksilöiden tuottoisaa etenemistä työuralla (Räisänen & Schmid 2008, 19–20). Työmarkkinoiden murros näyttää johtavan tilanteeseen, jossa työurien vakauden varmistaminen vaatii entistä tehokkaampia toimenpiteitä.

3 TYÖMARKKINOIDEN MURROS TILASTOISSA

Palkkatyön muutokset tapahtuvat markkinatalouden viitekehyksessä, jossa keskeisinä elementteinä ovat talouskasvu ja työmarkkinoita määrittävä elinkeinorakenne. Talouskasvua pidetään yleisesti työllisyyden parantumisen ehtona. Talous kasvaa käsi kädessä tuotteiden ja palvelujen lisääntyvän kulutuksen kanssa, jonka seurauksena syntyy edellytyksiä työvoiman lisäykselle. Tätä näkemystä vastoin on tosin myös esitetty ajatuksia työllistämättömästä kasvusta. Tällaisessa tilanteessa taloustilanne ja kokonaistuotanto paranevat työn tuottavuuden kasvun avulla ilman, että talouskasvulla olisi työllistävää vaikutusta (Koistinen 2014, 110–111). Aikaisemmin on arvioitu, että Suomessa noin 2,5 % vuosittainen talouskasvu riittää pitämään työllisyyden tason vakaana (Parpo 2007, 13–14).

Merkittävimmin viimeisen vuosisadan aikana elinkeinorakenteessa tapahtuneina uudistuksina voidaan pitää teollistumista ja palveluelinkeinon nousua. 2000-luvulle tultaessa suurimmaksi työllistäjäksi on kasvanut palveluelinkeinot, joka työllistää Suomessa nykyisin jopa kolme neljästä työssäkäyvästä. Elinkeinorakenteen muutos maatalouselinkeinoista teollisuuteen ja edelleen palveluihin tapahtui maassamme ainutlaatuisen nopeasti. (Alestalo 2007, 148; Keinänen 2009, 43–45). Palvelualojen kasvun myötä työvoiman kysyntä on kohdistunut korkeamman koulutuksen omaaviin työntekijöihin (Pehkonen 2009, 26–27). Uusia työpaikkoja syntyy tehtäviin, joihin työttömillä tai välttämättä edes työssä olevilla ei ole riittävästi osaamista. Kehityksen on todettu johtavan rakenteellisen työttömyyden kasvuun (Heinonen ym. 2004, 35; Parpo 2007, 15). Toisaalta korkeasti koulutetun työvoiman kysynnän kasvun ohella myös matalan osaamistason työtehtävät näyttävät kasvattavan työmarkkinoilla suhteellista osuuttaan. Merkittävimpiä laskua parin viimeisen vuosikymmenen aikana on tapahtunut keskipalkkaisten töiden piirissä (Böckerman & Vainiomäki 2014, 42). Työ- ja elinkeinoministeriön analyysin (Alatalo ym. 2014, 2) mukaan elinkeinorakenteen muutos teollisuudesta kohti palveluvaltaista taloutta on parantanut talouskasvun työllistävää vaikutusta.

Elinkeinorakenteen muutokset saattavat olla niin ripeitä, että niihin on mahdotonta reagoida riittävällä nopeudella. Työvoiman tarjontaa mukauttavat toimenpiteet, kuten osaamisvalmiuksien nosto koulutuksen kautta ja ammatillisen liikkuvuuden lisääminen, voivat vaatia vuosien tai vuosikymmenten panostuksen. Työvoiman kysynnän painopisteisiin vaikuttavat

rakenteelliset muutokset voivat kuitenkin tapahtua huomattavasti tätä nopeammin. Esimerkiksi mobiiliteknologiaan keskittyneen Nokian johtama informaatioteknologisen toimialan voimakas kasvu ja kasvua seurannut tuotannon heikkeneminen 2000-luvun taitteessa Suomessa olivat osoitus siitä, kuinka nopeasti ja olennaisesti elinkeinorakenteen muutokset voivat vaikuttaa verrattain pienten työmarkkinoiden työvoiman kysyntään. (Valtioneuvoston kanslia 2007, 13, 53–55; Työ- ja elinkeinoministeriö 2014, 19–20.) Osittain vaikea ennustettavuus johtuu Suomen talouden perustumisesta vahvasti vientiteollisuuteen, jonka myötä maamme talous on muodostunut verrattain suhdanneherkäksi. Kun vienti ei vedä, näkyy se varsin nopeasti yritysten kilpailukyvyssä ja edelleen työvoimatarpeen vähenemisenä. Toisaalta myös talouden kriiseistä nousu on tapahtunut vientiteollisuuden vetämänä. (Koistinen 2014, 106–107.)

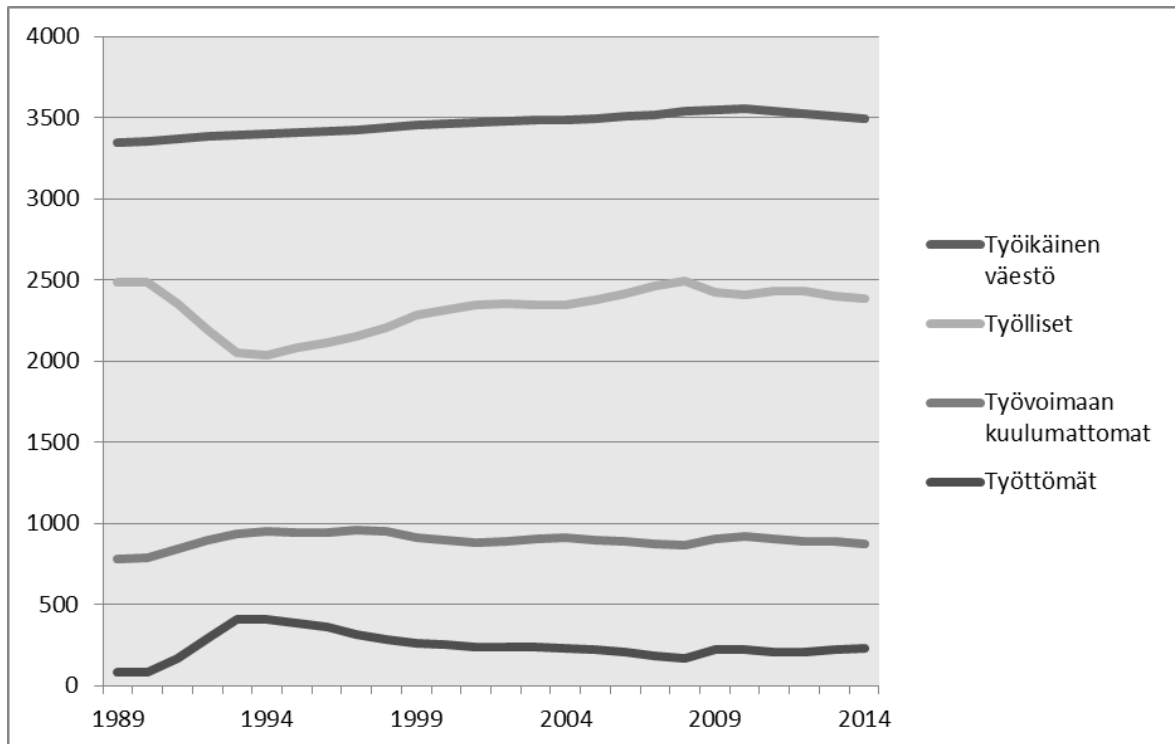
Työllisyyden määrä kulloisessakin taloudellisessa tilanteessa riippuu työmarkkinoiden toimijatahojen yhteensovittamisesta: työvoiman kysynnästä ja tarjonnasta sekä työmarkkinoita säätelevistä institutionaalisista rakenteista. Työvoiman kysynnän muutokset luovat vaatimuksia työvoiman tarjonnan sopeutumiselle näitä tarpeita vastaaviksi. Työvoiman tarjonnassa onkin tapahtunut merkittäviä muutoksia, joista tässä vaiheessa mainittakoon väestön ikääntyminen ja sotien jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien vetäytyminen työmarkkinoilta. Työvoiman tarjonnan ja kysynnän kohtaamista voidaan arvioida erilaisilla indikaattoreilla, joista kenties useimmiten käytettyjä ovat työttömyys- ja työllisyysasteet. Tavallisesti työmarkkinakäsitteillä pyritään eri tavoin kuvaamaan sitä, kuinka paljon työmarkkinoilla on tarjolla työtä ja työlle tekijöitä. (Koistinen 1999, 88–89; 2014, 86.)

3.1 Työkäisen väestön työmarkkina-asetat

Työmarkkinoiden tilannetta arvioitaessa on syytä käydä läpi, kuinka suuri osuus väestöstä on työkäisiä ja kuinka moni heistä on työmarkkinoiden käytettävissä. Edelleen olennaista on tarkastella, millä tavoin työvoima jakautuu työllisiin ja työttömiin. Työssäkäyntiä tarkastelevassa virallisessa tilastoinnissa väestö luokitellaan työmarkkina-asetan mukaisesti työllisten, työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien kategorioihin. Tilastot ovat usein yksinkertaistavia ja yksittäisen henkilön laskeminen esimerkiksi tiettyyn työmarkkina-asetaan kuuluvaksi riippuu tulkinnasta² (Boeri & van Ours 2008, 12–13). Työlliset ja työttömät

² Erot tulkinnassa tulevat esiin esimerkiksi kahden Suomen keskeisimmän työmarkkinatilaston poikkeavissa työllisyyden ja työttömyyden määrittelyissä. Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksessa työlliseksi luetaan tutkimusviikolla vähintään tunnin ansiotyötä tehneet ja työttömiksi samana ajankohtana vailla ansiotyötä olleet

muodostavat työvoiman, jonka ulkopuolelle kuuluvat kaikki muut väestöryhmät. Työttömät eroavat työvoiman ulkopuolisista siten, että he ovat työmarkkinoiden käytettävissä. Työvoiman ulkopuolella olevien joukkoon kuuluvat muun muassa lapset, opiskelijat, eläkeläiset, perhevapaalla olevat ja varusmiehet. (Tilastokeskus 2014c, 28–29.) Kuvioista 1 käy ilmi, että Suomen työkäisestä väestöstä vuonna 2014 keskimäärin vajaat 70 prosenttia oli työssäkäyviä, noin neljännes työvoiman ulkopuolella olevia ja noin 6,5 prosenttia työttömiä (Tilastokeskus 2015a).

KUVIO 1 Työkäisen 15-64-vuotiaan väestön määrä (1 000 henkilöä) ja jakautuminen työmarkkina-asemiin vuosina 1989 - 2014 vuosikeskiarvoilla mitattuna

Suomessa työkäisen väestön määrä on kasvanut vuosikymmenten ajan aina vuoteen 2010 saakka, kunnes määrä kääntyi laskuun. Vuosien 1989 ja 2010 välillä työkäisen väestön määrä kasvoi noin 211 000 henkilöllä, johtuen suurelta osin lisääntyneestä työperäisestä maahanmuutosta. (Pehkonen 2009, 17–19; Tilastokeskus 2015a). Työkäisen väestön määrän on heikosta syntyvyydestä johtuen arvioitu jatkossa vähenevän jokaisena vuotena noin 10 000 henkilöllä. Mikäli Suomeen ei kyseisenä aikana ole merkittävää työperäistä muutto-

työvoimaan kuuluvat henkilöt. Työ- ja elinkeinoministeriön työnvälitystilasto puolestaan tilastoi työvoimatoimistoihin rekisteröityneitä työttömiä, ja määrittelee heidät työmarkkinoiden käytettävissä oleviksi työttömiksi työnhakijoiksi. Työttömien määrän ero aineistojen välillä on ollut viime vuosina noin 50 000 - 70 000 henkeä niin, että työttömiä on työnvälitystilastossa enemmän. Aineistot ovat kuitenkin mitanneet samankaltaisesti pitkän aikavälin työttömyyden kehitystä. (Tilastokeskus 2003, 14-17; Tossavainen 2005, 17-25.)

virtaa ulkomailta, voi työikäisen väestön määrän vähennys olla jopa kaksin- tai kolminkertainen. (Tilastokeskus 2012, 2; Rapo 2013.) Samalla kun työiässä olevien määrä vähenee, kehittyy työvoima yhä vanhemmaksi. Tämä on seurausta väestön terveiden elinvuosien lisääntymisestä ja merkittävistä kokoeroista ikäluokkien välillä - työelämässä jo olevat ja sieltä poistuvat sukupolvet ovat selvästi myöhemmin syntyneitä ja syntyviä ikäluokkia suurempia. Suomalaisten työllisten ja työttömien keski-ikä on noussut jatkuvasti, kun suuret ikäluokat ovat siirtyneet työurallaan kohti eläkeikää. Kun kaikista työllisistä vuonna 1987 yli 45-vuotiaita oli alle 30 prosentin osuus, oli osuus noussut parissa kymmenessä vuodessa lähes 44 prosenttiin. (Myrskylä 2010, 100.) Väestörakenteen muutokset johtavat voimakkaaseen huoltosuhteen heikkenemiseen, kun yli 65-vuotiaan eläkkeellä olevan väestön määrä suhteessa työikäiseen väestöön kasvaa nopeaa tahtia. Huoltosuhte heikkenee, kun palkkatyössä olevien määrä vähenee verrattuna työmarkkinoiden ulkopuolella oleviin verotulojen nettosaajiin. (Pärnänen 2011, 29.) Väestöennusteiden mukaan 2030-luvulla saavutetaan rajapyykki, jolloin enemmän kuin joka neljäs suomalaisista on vähintään 65-vuotias (Tilastokeskus 2012, 4).

Viime vuosikymmenten aikana tapahtunut työikäisten määrän kasvu ei ole johtanut samassa suhteessa työvoiman määrän kasvuun. Työikäiset ovat poistuneet työmarkkinoilta erityisesti tarkastelujakson merkittävimpien talouden laskusuhdanteiden aikana. Työvoimaan kuuluvien osuus työikäisestä väestöstä laski 1990-luvun pahimpina lamavuosina alle 72 prosenttiin, kun vastaava osuus oli sitä edeltävän vuosikymmenen lopulla lähes 77 prosenttia. Monet valitsivat työn puutteessa mieluummin siirtymisen vanhempainvapaalle, koulutukseen tai muutoin työvoiman ulkopuolelle kuin työttömyyteen. (Böckerman ym. 2002, 38; Koistinen 2014, 96–97.) Samansuuntainen ilmiö on ollut nähtävissä 2010-luvulla Euroopan heikon taloustilanteen seurauksena (Alatalo 2014, 45; Alatalo ym. 2014, 10–11). Lamaa edeltävää työvoimaosuutta ei ole saavutettu vuosien nousukaudesta huolimatta. Työvoimaosuus nousi 1990-luvun laman jälkeen lähes vuosittain vuoteen 2008 saakka, jonka jälkeen se on pienen laskun jälkeen vaihdellut 2010-luvun aikana 74–75 prosentin välillä (Tilastokeskus 2015a).

Työllisyyden määrää mitataan tyypillisesti sekä absoluuttisina lukumäärinä että työllisten suhteellisena osuutena työikäisestä väestöstä eli työllisyysasteena. Työssä olevien määrä kasvoi melko tasaisesti vuosikymmenten ajan, kunnes 1990-luvun alussa työmarkkinoilta katosi muutamassa vuodessa reilusti yli 400 000 työpaikkaa – viidennes kaikista lamaa edel-

täneistä työpaikoista (Koistinen 1999, 90–91; Kiander 2001, 30–31). Lama-ajan laskun jälkeen työllisyys kääntyi pitkään kasvuun, joka johti lopulta vuonna 2008 saavutettuun työllisten lukumäärän tilastoituu ennätykseen ja yli 70 prosentin työllisyysasteeseen (Tilastokeskus 2015a.). Vuodesta 2008 alkaen työllisyys on jälleen heikentynyt finanssikriisistä alkunsa saaneen talouden taantumien myötä. Työllisten määrä laski vuosien 2009 - 2013 aikana noin 74 000 henkilöllä. Työllisyysasteena mitattuna tämä on tarkoittanut vajoamista noin 68 prosenttiin, joka on selvästi alle maan hallituksen asettamaa 75 prosentin työllisyystavoitetta. Työllisyyden on ennustettu hieman kasvavan vuonna 2015. Kaiken kaikkiaan arviot Suomen talouden ja työllisyyden kehittymisestä lähiaikoina ovat varsin negatiivisia. (Alatalo 2014, 42–44; Alatalo ym. 2014, 2; Työ- ja elinkeinoministeriö 2014, 14–15.)

Länsimaisten työmarkkinoiden pitkänä kehityskulkuna siirryttäessä 1900-luvun aikana teollisuuspainotteisesta taloudesta palveluelinkeinoin on ollut naisten ansiotyöhön osallistumisen kasvu. Nykyisin naiset ovat yhä enemmän työssä ja myös kasvavissa määrin organisaatioiden johtotehtävissä. (Inkson 2007, 38–41.) Suomessa naisten osallistuminen yhä laajemmin työmarkkinoille on tarkoittanut miesten työhön osallistumisen vähenemistä. Nykyisin miesten työllisyysaste on naisia korkeammalla tasolla suunnilleen 25-ikävuodesta reiluun 40-ikävuoteen saakka, jonka jälkeen naisten työllisyysaste nousee miehiä korkeammalle tasolle työuran loppuvaiheisiin saakka. Miesten työttömyys on naisia yleisempää lähestulkoon kaikissa ikäluokissa. (Myrskylä 2009, 64–67; Tilastokeskus 2015a.)

3.2 Työttömyyden monet muodot

Suomen työttömyysaste, eli työttömien osuus työvoimasta, oli vuonna 2014 noin 8,8 prosenttia (Tilastokeskus 2015a). Kuviosta 1 voidaan nähdä, että työllisyyden ja työttömyyden trendit ovat historian saatossa muodostuneet suurin piirtein toistensa vastakohtiksi. Talouden kasvaessa työllisyys on noussut ja työttömyys laskenut, ja laskusuhdanteessa on käynyt päinvastoin. Kehitys on näkynyt korostetusti syvien taantumien aikana. 1990-luvun lama oli niin merkityksellinen maamme työmarkkinoille, että vielä parikymmentä vuotta jälkeenkäinkin useat työttömyyden ominaispiirteet kuten pitkäaikaistyöttömyys ovat joiltain osin peruja tuolta ajalta (Verho 2005a, 97; Pehkonen 2009, 16). Työttömyyden on nähty olevan erilaista talouden eri suhdanteissa. Suotuisan taloudellisen tilanteen aikana työttömiksi päätyneiden joukon on tulkittu olevan huomattavasti nousukauden työttömiä valikoituneempi joukko, jolla on selkeitä puutteita työmarkkinoiden vaatimissa valmiuksissa (Verho 2008, 96). Vastaavasti talouden laskukautena työttömiksi päätyy henkilöitä, joiden osaamiselle

olisi suotuisammissa suhdanteissa kysyntää. Tätä ilmiötä kutsutaan suhdannetyöttömyydeksi (Heinonen 2004, 23-24).

Työllisyys- ja työttömyysasteet käytetyimpinä työmarkkinoiden indikaattoreina eivät kerro kaikkea yhteiskunnassa ilmenevästä työn puutteesta. Virallisessa tilastoinnissa työvoimaan kuuluvaksi työttömäksi määritellään kansainvälisen työjärjestön ILO:n suosituksen mukaan työtä vailla henkilö, joka etsii työtä ja on käytettävissä avoinna olevaan työhön kahden viikon kuluessa (Tilastokeskus 2003, 5). Laajassa tarkastelussa työtä eri tavoin vailla oleviin luetaan henkilöitä, jotka eivät täytä tätä suositusta jonkun kriteerin osalta. Tilastojen ulkopuolelle jäävät muassa piilotyöttömät ja tukityöllistetyt sekä vajaatyölliset, jotka ovat työssä, mutta oman näkemyksensä mukaan voisivat ja haluaisivat työskennellä enemmän (Tossavainen 2005, 30–32). Piilotyöttömät ovat työtä vailla olevia henkilöitä, jotka eivät lukeudu virallisiin työttömyyskategorioihin esimerkiksi epäaktiivisen työnhaun vuoksi. Työelämän ulkopuolella olemisen syynä piilotyöttömillä voi olla esimerkiksi lastenhoidosta, terveydentilasta tai opiskeluista johtuvia esteitä. (Tilastokeskus 2003, 15). Piilotyöttömyys on laajamittainen ja viime vuosina selvästi kasvanut ilmiö, joka on arvioitu yhdeksi osoitukseksi työmarkkinoiden heikosta toiminnasta. Piilotyöttöminä arvioidaan tällä hetkellä olevan Suomen työmarkkinoilla noin 140 000 henkilöä. Jos kaikki piilotyöttömät laskettaisiin työttömien joukkoon, nousisi Suomen työttömyysaste yli 13 prosenttiin. (Alatalo ym. 2014, 9, 20).

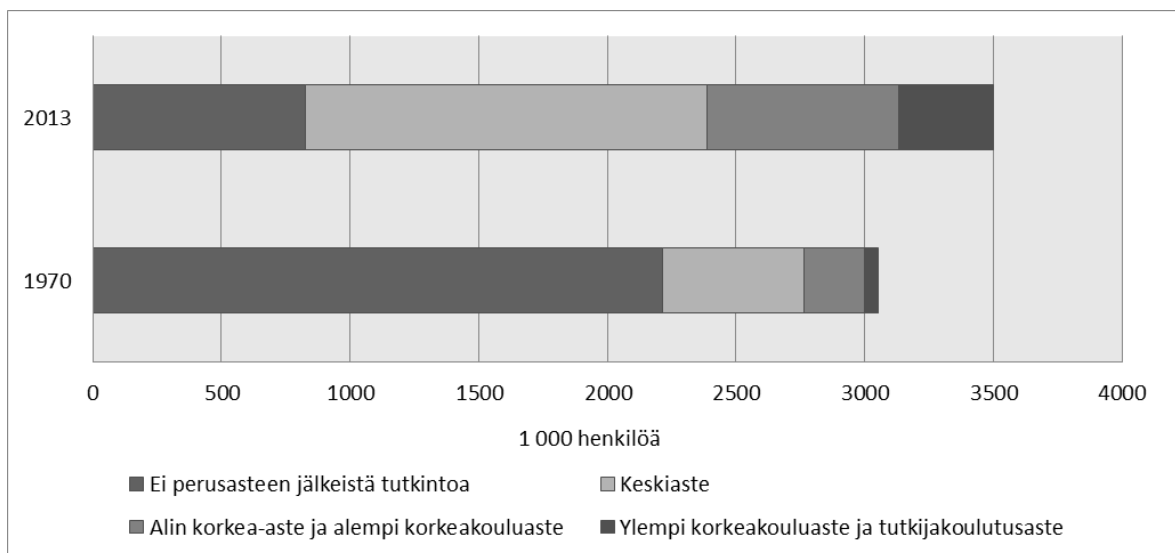
Työttömyysongelman hankalimmin ratkaistava osa on rakenteellinen työttömyys. Työttömyys tulkitaan rakenteelliseksi, kun työvoiman tarjonnassa tai kysynnässä syntyy olennaisia muutoksia, eikä esimerkiksi tietyn ammattikunnan tai ikäryhmän edustajille riitä entiseen tapaan työpaikkoja (Koistinen 2014, 177). Suomen työmarkkinoiden rakenteellinen työttömyys koostuu olennaisilta osiltaan pitkäaikaistyöttömistä, joiden suhteellinen osuus kaikista työttömistä on lama-ajan perintönä jäänyt korkealle tasolle näihin päiviin saakka. Vielä vuonna 1991 ainoastaan kaksi prosenttia kaikista työttömistä oli ollut työttömänä yhtäjaksoisesti yli vuoden, jolloin työnhakija luokitellaan työvoimahallinnossa pitkäaikaistyöttömäksi. Pitkäaikaistyöttömien osuus nousi huippuunsa vuoteen 1995 mennessä, jolloin lähes kolmannes työttömistä lukeutui tuohon joukkoon. (Böckerman ym. 2002, 44–46; Verho 2005, 97a.) Pitkäaikaistyöttömyys ei kuitenkaan ole laskenut merkittävästi, sillä vuoden 2014 elokuussa alussa lähes 29 prosenttia työttömyysjaksoista oli kestänyt yli vuoden. Eri-tyyppisen huolestuttavaa on, että työttömyysjaksot ovat pidentyneet ja pitkäaikaistyöttömyys on

merkittävästi kasvanut vielä viimeisen vuoden aikana. Elokuussa 2014 vuoden kestäneitä työttömyysjaksoja oli Työ- ja elinkeinoministeriön (2014b, 2) tilastoinneissa 91 900 henkilöllä, joka on 15 900 enemmän kuin vuosi sitten.

Tilanteen ratkaisemista hankaloittaa pitkittyneen työttömyyden painottuminen työikäisten vanhempaan osaan. Vuoden 2013 keskiarvolla noin puolet pitkäaikaistyöttömistä oli yli 55-vuotiaita ja kaksi kolmesta yli 50-vuotiaita (Alatalo 2014, 48). Ikääntyneeseen väestöön kohdistuvan pitkäaikaisen työttömyyden alentaminen on verrattain haasteellista. Näin ollen pitkään jatkunut työttömyys päättyy heidän osaltaan usein työllistymisen sijaan siirtymiseen johonkin muuhun työmarkkinatilaan, kuten eläkkeeseen tai työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen. (Verho 2005a, 97–98; Parpo 2007, 13.) Laajemmin tarkasteltuna ikääntyneiden työllisyys on kuitenkin kehittynyt suotuisasti nousten laman pohjaluvuista näihin päiviin saakka lähes jokaisena vuotena. Vain joka kolmannes 55–64-vuotiaista oli pahimpina lama-vuosina työssä, kun vuonna 2013 työssä olevien osuus oli jo yli 58 prosenttia (Pärnänen 2011, 32–34; Työ- ja elinkeinoministeriö 2014c).

Ikääntyneen työvoiman tavoin myös nuorten, vasta työuransa alussa olevien, työntekijöiden kysyntä oli erityisen heikkoa 1990-luvun laman aikaisilla työmarkkinoilla (Böckerman ym. 2002, 40, 46; Hämäläinen 2002, 15–16). Tuoreemmassa laskusuhdanteessa tilanne on osittain erilainen. Suomea 2010-luvulla vaivannut talouden laskukausi ei ole konkretisoitunut erityisemmin nuorisotyöttömyyden kasvuna. Nuorten työttömyys on kasvustaan huolimatta säilynyt muihin ikäryhmiin verrattuna kohtalaisen vähäisenä ja lyhytaikaisena (Alatalo 2014, 49–50). Nuorten työnhakijoiden eduksi työmarkkinoiden kilpailussa voidaan laskea ainakin koulutustaso, joka on sitä korkeampi mitä nuoremmasta ikäluokasta on kyse (Myrskylä 2010, 19–21). On kuitenkin huomattava, että nuorisotyöttömyydellä voi olla huomattavasti vakavimmat ja pitkäkestoisemmat seuraamukset yksilölle verrattuna myöhemmän iän työttömyyteen. Nuorena koetulla työttömyydellä ja erityisesti työttömyyden aiheuttamalla köyhyydellä on havaittu pitkäaikaisia negatiivisia vaikutuksia myöhempään työuraan, elämäntilanteeseen, terveyteen, hyvinvointiin ja elinikään (Lorentzen ym. 2012, 49).

Työttömyydeltä suojautumisen keinoista parhaimpien joukkoon on yleensä luettu koulutus. Parempi koulutus on lähestulkoon ajasta, suhdanteista ja toimialasta riippumatta tarkoittanut aina keskimäärin parempaa työllisyyttä ja pienempää työttömyyttä (Myrskylä 2010, 49–51). Ilman perusasteen jälkeistä koulutusta työmarkkinoilla toimivien työurat ovat muita epävaakaampia ja enemmän työllisyyden sävyttämiä. Talouden taantumien aikana työttömiä on ollut suhteellisesti eniten heikoimmin koulutetuissa väestöryhmissä ja suhdanteiden parantumisen myötä korkeammin koulutettujen työllisyys on parantunut muita nopeammin (Penttilä & Keinänen 2005, 43–44; Kalenius 2014, 16). Ilman perusasteen jälkeistä koulutusta olevien työllisyysaste ei viime vuosikymmeninä ole missään vaiheessa työuraa noussut yli 60 prosentin, kun taas korkeakoulutettujen viime vuosikymmenten matalinkin työllisyysaste oli lähes 85 prosenttia vuonna 1993 (Kalenius 2014, 6, 18–20).

KUVIO 2 Työikäisen (15-64-v.) väestön suorittamat tutkinnot eri koulutusasteilla vuosina 1970 ja 2013

Korkeakoulutettujen työmarkkina-aseman on kuitenkin ennakoitu heikkenevän koulutustason huomattavan nousun myötä. Enää harvalla työnhakijalla ei ole koulutusta, vaikka vielä 1970-luvulla vain vajaa kolmasosa työvoimasta oli suorittanut perusasteen jälkeisen koulutuksen (Pehkonen 2009, 20). Kuvion 2 vuosien 1970 ja 2012 koulutusasteiden tutkintomäärien vertailu kuvaa, kuinka jyrkästi työikäisten koulutustaso on muutamassa vuosikymmenessä noussut (Tilastokeskus 2015b). Yhä useampi työikäinen hankkii yleissivistävän koulutuksen jälkeen korkeakoulutuksen. Suomen korkeakouluissa suoritettujen tutkintojen määrä on vuodesta 1990 saakka kasvanut 4,5-kertaiseksi nykyiseen tilanteeseen verrattuna (Vuorinen-Lampila 2014, 42). Kehityksen myötä myös työttömien korkeakoulutettujen määrä ja osuus kaikista työttömistä on kasvanut selvästi (Myrskylä 2010, 20–21). Korkeakoulututkinto lisää ammatillista liikkuvuutta, joka on nykyajan työmarkkinoilla tärkeä etu.

Korkeatasoinen koulutus antaa mahdollisuuden siirtyä työmarkkinatilanteen vaatiessa alemman vaatimustason tehtäviin, kuin mihin koulutus antaa edellytykset (Böckerman ym. 2002, 40).

3.3 Tavoitteena pidemmät työurat

Suomen hallituksen tavoitteena on ”pidentää työuria ½ vuotta alkupäästä ja 1 ½ vuotta loppupäästä” (Stubbin hallituksen ohjelma 2014, 2). Työurien pidentämisen tavoitteesta on keskusteltu Suomessa muiden länsimaiden tapaan jo pitkään. Suomen osalta tavoite vahvistettiin vuonna 2012 keskeisten työmarkkinajärjestöjen välisten neuvottelujen tuloksena työurasopimuksen muotoon. Sopimuksella sovittiin toimista, joiden tavoitteena on pidentää keskimääräistä työuraa vuodella (Työurasopimus 2012, 1). Tavoitteen mukaiset toimenpiteet voidaan jakaa ihmisen elinkaaren eri vaiheisiin. Työurien alkua aikaistetaan lyhentämällä koulutusaikoja ja urien loppua pidennetään lykkäämällä eläkkeelle siirtymistä. Työurien aikaista työpanosta on tavoitteena kohentaa vähentämällä työttömyyttä ja työkyvyttömyyttä sekä parantamalla työllisyyttä. (Nurminen 2012, 9-10; Stubbin hallituksen ohjelma 2014, 4.) Lähtökohta työurien pidentämisen tavoitteelle on julkisen talouden alijäämän rajoittaminen ja valtion velkaantumisen estäminen. Julkisen talouden tasapainottamiseksi vaaditaan valtion menojen leikkauksia ja tulojen kasvattamista, joiden saavuttamiseksi työssä olevan väestön määrän kasvattamisen suhteessa huollettaviin on nähty keskeisenä (Rakennepoliittinen ohjelma 2013, 3; Oksanen 2014, 1-2).

Tärkeänä taustavaikuttajana työurien pidentämistavoitteen muodostamiselle on ollut ihmisten keskimääräisen eliniän nousu ja väestön ikääntyminen. Aiempaa pidempi elämä tarkoittaa pidempää eläkkeellä oloaikaa, mikäli työelämässä ei vastaavasti jatketa aiempaa myöhäisemmälle iälle. Työuratyöryhmän laskelmien mukaan keskimääräisen työuran vuonna 2025 tulisi olla kaksi vuotta pidempi kuin vuoden 2008 työurien, jotta eliniän ja työurien välinen suhde säilyisi samana (Valtioneuvoston kanslia 2011, 17). On arvioitu, että nykyään eläkkeellä ollaan vuoteen 1980 verrattuna selvästi enemmän kuin kaksinkertainen aika – yhteensä noin kaksikymmentä vuotta (Kautto 2013, 17–18). Pidentyvien eläkkeiden kustannusten kattaminen väestöltään vanhenevassa yhteiskunnassa on haaste, johon työurien pidentämisellä ja tehostamisella pyritään vastaamaan.

Eläkkeelle siirrytään nykyisin keskimäärin noin 60 vuoden ikäisenä, joka on alle nykyisen lakisääteiden 63 vuoden vanhuuseläkkeen alaikärajan (Kautto 2013, 17, 20–21). Suomalaisen työurat ovat viime vuosikymmenten aikana pidentyneet loppupäästä (Järnefelt & Nurminen 2013, 66; Kautto & Salonen 2013, 43), mutta Stubbin hallituksen ohjelman (2014, 2) tavoitteesta nostaa keskimääräinen eläkkeelle siirtymisen ikä vuoteen 2025 mennessä 62,4 ikävuoteen ollaan reippaasti jäljessä. Keskimääräistä eläkkeelle siirtymisen ikää pitää alhaalla erityisesti työkyvyttömyyden ja työttömyyden vuoksi ennen vanhuuseläkeikää eläkkeelle siirtyvien suuri määrä. Yhteensä edellä mainitut syyt on kirjattu eläkkeelle siirtymisen syyksi useampaan kuin joka kolmanteen kaikista viime vuosien eläkkeistä. (Kautto & Salonen 2013, 38–39.) Syksyllä 2014 keskeiset työmarkkinajärjestöt sopivat vanhuuseläkeiän alaikärajan vaiheittaisesta nostamisesta kahdella vuodella vuoteen 2027 mennessä, jona aikana eläkkeelle siirtymisiän ennustetaan nousevan 1,5 vuodella (Oksanen 2014, 9).

Työurien pituuden kasvua alkupäästä heikentää yhteiskunnan koulutustason noususta aiheutunut entistä myöhäisempi työelämään siirtyminen. Suomessa työuran aloittaminen on viivästynyt muutaman edellisen vuosikymmenen aikana selvästi. Nykyisin työuran lasketaan alkavan keskimäärin 21-vuotiaana, kun vielä vuonna 1970 urat aloitettiin 18–19 vuoden iässä (Myrskylä 2009, 64–65). Suomalaisen on arvioitu käyttävän koulutuksessa keskimäärin enemmän elinvuosia, reilut 20 vuotta, kuin missään muussa Euroopan Unionin maassa (Eurostat 2012, 203). Ilmiön taustalla on työmarkkinoiden vaatimusten muutokset, mutta myös poliittinen tahtotila korkeaan koulutukseen ja korkean tason osaamiseen panostamiseen. Toisaalta koulutustason nousun on arvioitu pidentävän työuria, sillä korkeammin koulutetut pysyvät matalammin koulutettuja pidempään työelämässä (Järnefelt 2010, 154–155).

Työuran pituuden mittaaminen voi vaikuttaa yksinkertaiselta laskusuoritukselta, mutta väestötasolla toteutettuna se on varsin ongelmallinen tehtävä. Työuralla vietetystä ajasta ei erikseen pidetä tilastoa, eikä työurien alku- tai loppuhetket ole välttämättä yksilötasollakaan yksiselitteisesti määriteltävissä. Työurien pituuksia arvioidaan pääsääntöisesti kahdella tavalla, rekisteritutkimuksella ja työllisen ajan odotteella, joilla molemmilla on omat etunsa ja ongelmansa (Nurminen 2012, 14; Järnefelt 2013, 35–37; Kautto & Salonen 2013, 31). Eläketurvakeskuksen rekisteriaineistoihin perustuneen selvityksen mukaan vuonna 2011 eläkkeelle siirtyneellä henkilöllä oli työuraa takanapäin keskimäärin 32,5 vuotta. Työkyvyttömyyden vuoksi työmarkkinoilta poistuvien työurat jäävät keskimäärin 25,4 vuoden pituiseksi, kun vanhuuseläkkeelle siirtyvien urien pituus on yli kymmenen vuotta pidempi.

(Kautto & Salonen 2013, 38, 43.) Naisten toteutuneet työurat olivat noin kaksi vuotta miehiä lyhyempiä, joskin naisten työurat ovat pidentyneet 2000-luvun aikana miehiä enemmän (Järnefelt & Nurminen 2013, 55–56). Erityisesti kasvua työurien pituuksissa on tapahtunut työhön loppupäässä olevien joukossa. Työurat pitenivät 50 vuotta täyttäneillä samaisella tarkastelujaksolla keskimäärin noin 1,5 vuodella. (Nurminen 2012, 48, 59; Järnefelt & Nurminen 2013, 55–56.) Merkittävänä syynä 2000-luvun aikana tapahtuneelle työurien pidentymiselle voidaan pitää talouskasvun kautta nousutta työllisyyttä ja vuoden 2005 eläkeuudistusta, joka heikensi varhaiseläkkeelle siirtymisen mahdollisuuksia ja varhaiseläkkeiden tasoa (Pärnänen 2011, 15; Järnefelt & Nurminen 2013, 66).

Kaikilta osin tilanne ei suinkaan ole kehittynyt positiivisesti. Työikäisten työpanos työurien keskellä ei ole kehittynyt 1990-luvun lamaa edeltävälle tasolle. Työllisyys on noista ajoista noussut ainoastaan kaikkein vanhimmassa työikäisten ikäryhmässä ja esimerkiksi 25–34-vuotiaiden ikäryhmässä työllisyysaste on kyseisenä aikana laskenut yli 10 prosenttiyksikköä (Tilastokeskus 2015a). Rapon (2013) analyysin mukaan työvoimapolitiikassa olisi syytä kiinnittää työurien alku- ja loppupään ohella huomiota erityisesti työurien keskelle, jossa työllisyyden kohentamisella voitaisiin merkittävästi lisätä väestön työpanosta ja parantaa huoltosuhdetta.

4 AIEMPI TUTKIMUS TYÖURIEN TAUSTATEKIJÖISTÄ

Edellisessä kappaleessa selvitettiin tilastoihin perustuen työmarkkina-asemien väestöosuusia ja työurien ominaispiirteitä suomalaisilla työmarkkinoilla. Tässä kappaleessa perehdytään aiempien tutkimusten esiin tuomiin mekanismeihin, jotka johtavat erilaisiin työmarkkina-asemiin ja työuriin. Tarkasteltavat tutkimukset lähestyvät työmarkkinoilla toimimista keskenään poikkeavista näkökulmista. Osa keskittyy työttömyyden tarkasteluun (esim. Korkeamäki 2001; Verho 2005a; Myrskylä 2010), osa työmarkkinasiirtymiin tai -virtoihin (esim. Peltola 2005; Ollikainen 2006b; Räisänen & Schmid 2008) ja osa puolestaan työllistymiseen (esim. Hämäläinen 2002; Parpo 2007). Kaikkia kappaleessa läpikäytäviä tutkimuksia yhdistää yksilökohtaisuus ja työmarkkina-aseman tai -siirtymien taustatekijöiden tutkiminen. Suurin osa tarkasteltavista tutkimuksista käsittelee yksinomaan Suomen työmarkkinoita. Työmarkkinoilla toimimista määrittelevissä tekijöissä on huomattavia eroja eri maiden välillä (Gangl 2006, 1003).

Aihetta eri tavoin koskevaa tutkimusta on tehty varsin runsaasti monella eri tieteenalalla. Tässä yhteydessä keskitytään tutkimuksiin, jotka käsittelevät yleisimmin tutkittuja ja havaittuja työmarkkina-asemaan vaikuttavia yksilökohtaisia tekijöitä. Pääpaino on niiden tekijöiden tutkimuksissa, joihin tämän tutkimuksen aineiston perusteella voidaan ottaa kantaa. Läpikäytävät tutkimukset muodostuvat kolmesta osakokonaisuudesta: demografisista tekijöistä (ikä, sukupuoli ja perhetekijät), aiempaan työuraan ja koulutukseen liittyvistä tekijöistä sekä hyvinvointiin ja terveyteen liittyvistä tekijöistä.

Tutkimusaineisto luo tiettyjä rajoitteita tutkimuksen tavoitteille. Tämän myötä tutkimuksessa ei käsitellä esimerkiksi työvoimapoliittisten toimenpiteiden, toimialan, työttömyysturvan tai kannustinloukkujen vaikutusta työmarkkinakäyttäytymiseen, vaikka niiden vaikutuksia selvittäviä tutkimuksia on julkaistu viime vuosina laajasti (ks. Peltola 2005, 70–71; Gangl 2006, 1009–1010; Parpo 2007, 64–67). Kyseisten tekijöiden vaikutuksista ei voida tehdä tutkimusaineistona toimiviin kyselytutkimuksiin (liite 1) nojaten perusteltavissa olevia päätelmiä. Myöskään alkuperäkansalaisuuden merkitykseen (ks. Eronen ym. 2014) ei erityisemmin syvennyttä, koska tutkimusjoukko koostuu kokonaisuudessaan suomalaista alkuperää olevasta väestöstä (Pulkkinen 2006, 35).

4.1 Taustamekanismien yksilö- ja kontekstisidonnaisuus

Kaikki työikäiset henkilöt ovat ainutlaatuisia yksilöitä, joilla on oma yksilöllinen taustansa, osaamisensa ja motivaationsa osallistua tai olla osallistumatta työmarkkinoille. Yksilön työuran muodostumiseen liittyviä tekijöitä on lukemattomia, eikä mikään tutkimus voi kartoittaa niitä kaikkia kattavasti – varsinkaan suurelta ihmisjoukolta. Jokainen aiheetta käsittelevä tutkimus siis pelkistää jollakin tavoin hyvin kompleksia todellisuutta. Osa yksilön työmarkkinoilla menestymistä määrittävistä yksilökohtaisista tekijöistä on sellaisia, jotka määräytyvät jo syntymässä, pysyväisluonteisina. Esimerkkinä mainittakoon henkilön sukupuoli, vanhemmat ja etninen tausta. Nämä ovat työuraa määrittäviä tekijöitä, joihin yksilöllä itsellään on rajalliset tai olemattomat mahdollisuudet vaikuttaa (Inkson 2007, 28; Parpo 2007, 7, 19–20). Työmarkkina-aseman yksilöllisiä taustatekijöitä selvittäneissä tutkimuksissa merkittävimpinä tekijöinä on usein nostettu esiin ikä, sukupuoli, koulutus ja ammatti (esim. Korkeamäki 2001, 29–30; Ollikainen 2006b, 64–65). Esimerkkinä muista tekijöistä mainittakoon Parpon (2007, 9) haastattelututkimuksessa työhön osallistumisen esteinä esiin tulleet lähisukulaisen hoivaaminen, alentunut toimintakyky ja sosiaaliturvan kannustinloukut. Tämän kaltaiset seikat jäävät useissa tutkimuksissa vaille huomiota, vaikka jokaisella niistä voi olla ratkaiseva merkitys yksilön työhön osallistumisen mahdollisuuksille.

Palosuo (2009) esitti tutkimuksessaan työnhakijoiden työllistymiseen vaikuttavan kahden tyyppisiä työllistymisedellytyksiä: manifesteja ja latentteja. Manifestit työllistymisedellytykset ovat objektiivisesti havaittavissa olevia tekijöitä, joita ovat muun muassa työnhakijan ikä, koulutus ja työhistoria. Latentit edellytykset puolestaan eivät ole yhtä helposti käsitteellistettävissä ja havaittavissa, vaan ne ovat työnhakijan toimintaa ja minäkäsitystä määrittäviä subjektiivisia tekijöitä. Palosuo esittelee latentteina työllistymisen taustavaikuttajina muun muassa oppimisen, aktiivisuuden, luotettavuuden ja pitkäjänteisyyden työllistymisedellytykset. (emt. 2009, 34–36, 146.) Myös yksilön työhaun aktiivisuus ja taidot jäävät usein tutkimuksissa huomiotta, vaikka niillä voi olla työn saamisen kannalta keskeinen merkitys. Toisin käsitteellistettynä yksilöiden työmarkkina-asemiin ja urapolkuihin vaikuttavia latentteja tekijöitä voidaan kutsua havaitsemattomaksi heterogeenisuudeksi (Verho 2005b, 3).

Henkilön käsitykset omista edellytyksistään osallistua työhön vaikuttavat luonnollisesti merkittävällä tavalla hänen toimintaansa työmarkkinoilla. Mikäli henkilö ei koe työtä tärkeäksi tai ei usko menestyvänsä työntekijänä, on työhön osallistuminen hänen osaltaan oletettavasti

hankalaa. Yksilön motivaatio osallistua palkkatyöhön eli niin sanottu työmarkkinamotivaatio on vaikeasti mitattavissa oleva latentti tekijä, joka määrittää olennaisella tavalla yksilön työllistymisen edellytyksiä ja työmarkkinakäyttäytymistä. Työmarkkinamotivaatio on ihmisen abstrakti piirre, joka voi joko heikentää tai toisaalta lujittaa muita työllistymisen edellytyksiä. (Jokinen & Luoma-Keturi 2005, 80; Palosuo 2009, 39–40.) Työnhakijoiden edellytykset ja halut osallistua työmarkkinoille ovat herättäneet viime aikoina paljon huomiota poliittisessa keskustelussa. Tämän myötä esimerkiksi sosiaaliturvaa on pyritty muuttamaan työhön osallistumiseen kannustavaksi ja työttömiä aktivoivia työvoimapolitiittisia toimenpiteitä on tehostettu (Pehkonen 2009, 53–54; Lorentzen ym. 2012, 44–45). Jos yksilö ei koe riittävän merkittävänä työn mahdollistamaa elintason nousua, voi työttömyys tuntua perustellulta valinnalta (Parpo 2007, 22). Yksilötasolla ratkaisu hakeutua työmarkkinoille ja sitoutua työntekoon ovat riippuvaisia henkilön elämäntilanteesta. Esimerkiksi kotitalouden taloudelliset realiteetit tai perheen elämäntilanteet voivat rajoittaa työmarkkinoille osallistumisen valinnan mahdollisuuksia (Koistinen 2014, 55).

Työuran muodostumista määrittelevien yksilöllisten tekijöiden kokonaisuus on paitsi laaja ja monimuotoinen, myös muuttuva. Yksilön taustatekijöiden yhteys työmarkkinoilla toimimiseen ei toisin sanoen ole universaali ja pysyvä asiantila. Työnantajien kiinnostus tiettyjä yksilön ominaisuuksia kohtaan voi muuttua muun muassa ajasta, paikasta, työmarkkinasta ja toimialasta riippuen (Varila 1997, 3–4). Lisäksi esimerkiksi työttömyyden taustatekijät ovat osoittautuneet olennaisesti erilaiseksi riippuen siitä, eletäänkö talouden nousu- vai laskukauden aikaa (Virmasalo 2002, 96–99). Yksilökään ei pysy muuttumattomana, vaan uraa määrittävät taustatekijät voivat muuttua ajan myötä. Esimerkiksi koulutus ja motivaatio ovat tekijöitä, joita yksilöllä itsellään on mahdollisuus muuttaa (Varila 1997, 12).

Yksilön työmarkkina-asemaa määrittävät taustatekijät ovat usein kompleksisessa riippuvuussuhteessa keskenään. Esimerkiksi Ollikainen (2006b, 64) totesi työttömyyden sukupuolieroja selvittävässä tutkimuksessaan, että merkittäväksi havaittu ero miesten ja naisten työttömyysriskissä selittyy suurelta osin sukupuolen sijaan muilla sukupuoleen liittyvillä muuttujilla kuten naisten korkeammalla koulutustasolla. Usein yksilöllisten tekijöiden ja työmarkkina-aseman välinen suhde on lisäksi kaksisuuntainen, toisin sanoen yksilöllinen tekijä ennakoii tiettyä työmarkkina-asemaa ja työmarkkina-asema puolestaan vaikuttaa yksilölliseen tekijään. Esimerkkinä mainittakoon julkaisu (Heponiemi ym. 2008, 32), jossa löydettiin

selkeitä todisteita työttömyyden ja alentuneen terveydentilan välisestä yhteydestä, mutta selvyttä yhteyden suunnasta ei saatu. Yksilön kulloiseenkin työmarkkinatilanteeseen on tuskin koskaan löydettävissä yhtä ainoaa syytä, vaan merkityksellisiä mekanismeja on lukuisia. Erityisen heikossa asemassa työmarkkinoilla ovat esimerkiksi maahanmuuttajanaiset, jotka ovat korkeassa iässä ja heikosti koulutettuja (Eronen ym. 2014, 40). He ovat esimerkki ryhmästä, jonka osalle on kasautunut useampia tilastojen perusteella työllisyyden todennäköisyyttä voimakkaasti heikentäviä tekijöitä. Vastaavalla tavalla voidaan ajatella työmarkkinoilla menestymisen olevan usein seurausta positiivisten riskitekijöiden kasautumisesta tai yhteisvaikutuksesta (Hämäläinen 2002, 78–81).

Työmarkkina-asemilla on syiden lisäksi omat yksilöstä ja kontekstista riippuvaiset seurauksensa. Erityisesti työttömyyden kohtaamisen edellytykset määrittävät työttömyyteen valikoitumisen tavoin yksilö- ja kontekstisidonnaisten tekijöiden perusteella. Työttömyyden vaikutukset työuran jatkolle ovat lähtökohtaisesti sitä vakavammalla, mitä heikommat ovat yksilön työmarkkinakvalifikaatiot kuten koulutus tai työkokemus, ja mitä heikompi läheisten tukiverkko yksilöllä on. (Koistinen 2014, 233.) Työttömyyden syy- ja seuraussuhteiden erottaminen toisistaan on monissa tapauksissa mahdotonta, sillä ne voivat limittyä toisiinsa monella tavalla. Työttömyyden riskitekijöiden kasautuminen voi johtaa kierteeseen, jossa työttömyys ja muut riskit kuten työkokemuksen puute, perhekriisit ja päihteiden käyttö voimistavat toisiaan. Huono-osaisuuden kasautuminen voi johtaa yhteiskunnasta syrjäytymiseen ja köyhyyteen. (Pohjantammi 2007, 13–14, 64.)

Työmarkkina-asemia ja -siirtymiä käsiteltäessä viitataan usein työmarkkinoilla menestymiseen. Työmarkkinoilla menestyminen ei kuitenkaan ole yksiselitteinen käsite, sillä yksilöt voivat käsittää menestymisen hyvin eri tavoin. Tässä tapauksessa menestyksellä viitataan lähinnä objektiiviseen menestymiseen: työmarkkinastatukseen, työssäoloon työttömyyden sijaan ja hierarkkiseen etenemiseen työmarkkinoilla. Työuralla menestymisellä voidaan lisäksi tarkoittaa subjektiivisia seikkoja, jolloin on kyse esimerkiksi inspiroivasta ja motivoivasta työstä sekä työn ja vapaa-ajan välisestä tasapainosta. On hyvä tunnistaa, että objektiivinen ja subjektiivinen menestyminen työuralla voivat olennaisesti poiketa toisistaan. (Inkson 2007, 88.) Tämän tutkimuksen aineisto ei anna edellytyksiä tutkia yksilöiden subjektiivisia näkemyksiä, joten työuralla menestymisellä viitataan lähinnä kategorisesti työssäoloon työttömyyden sijaan. Näkökulma jättää huomioimatta sen tosiseikan, että yksilöt voivat kokea työttömyyden työssäoloa tyydyttävämmäksi (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 85–86).

4.2 Demografiset tekijät

4.2.1 Ikä ja sukupuoli

Työnhakijan ikä on merkitsevä tekijä työllisyyteen ja työttömyyteen valikoitumisessa. Työssä olo painottuu keskimääräisellä suomalaisella luonnollisesti työssäoloajan keskivaiheille. Työllisyysasteena mitattuna 80 %:n taso saavutetaan suunnilleen 35-vuotiaiden ikäluokassa ja sen alle painutaan uudelleen 51-vuoden iässä (Työ- ja elinkeinoministeriö 2014c).

Työllisyysasteen perusteella ei ole yllättävää, että monen tutkimuksen perusteella ikä on merkittävin yksittäinen työmarkkina-asemaan vaikuttava yksilöön liittyvä tekijä. Tutkimusten yleisenä havaintona on, että työuran loppuvaiheissa olevien asema työmarkkinoilla on huomattavasti nuorempia työkäisiä heikompi (Peltola 2005, 59; Ollikainen 2006b, 64–65; Parpo 2007, 63–64). Kuitenkin myös nuorimpien työkäisten työttömyysriskin on todettu olevan keskimääräistä korkeampi erityisesti verrattaessa tilannetta työuran keskivaiheilla oleviin (Holm & Kyyrä 1997, 25–26; Korkeamäki 2001, 29). Tilanne ei kuitenkaan ole ihan yksinkertainen, vaan työttömyyden luonne vaihtelee ikäryhmien välillä olennaisesti. Nuorilla on paljon lyhytaikaisia työttömyysjaksoja, jotka voidaan nähdä vaikeuksina työuran käynnistämisessä. Pitkäkestoista työttömyyttä nuorilla sen sijaan on verrattain vähän. Vanhemmalla väestöllä työttömyysjaksot ovat usein nuoria pidempiä, jonka on tulkittu johtuvan ainakin ikääntyneemmän työvoiman heikommasta ammatillisesta ja maantieteellisestä liikkuvuudesta työmarkkinoilla. (Hämäläinen 2002, 12; Alatalo 2014, 48–50.)

Parpon (2007, 52) pitkäaikaistyöttömien haastatteluissa monet tutkittavat totesivat korkean iän merkittävimmäksi uudelleen työllistymistä haittaavaksi tekijäksi. Vaikka työnantajat eivät työnhaussa tuoneet ikää merkitsevänä seikkana esiin, moni haastatelluista tulkitsti työmarkkinoilla esiintyvän vanhempaan työvoimaan kohdistuvaa ikäsyrjintää (emt., 70). Muissa tutkimuksissa on havaittu, että yritykset suosivat rekrytoinnissa ja irtisanomistilanteissa pääasiallisesti nuoria (Pärnänen 2011, 231). Toisaalta yritysten sopeuttamistilanteissa irtisanomiset kohdistuvat usein viimeksi tullessiin ja määräaikaisiin työntekijöihin, joissa usein nuorten osuus on merkittävä (Hämäläinen 2002, 31). Nuorten kokemasta ikään perustuvasta syrjinnästä työmarkkinoilla ei ole yhtä paljon tutkimustietoa kuin vanhempien työntekijöiden ikäsyrjinnästä, joskin nuorten ikäsyrjintä voi usein hautautua työkokemukseen perustuvaan työntekijöiden valikointiin (Pärnänen 2011, 103, 139).

Sukupuolen vaikutus työuriin voidaan jakaa kahteen: horisontaaliseen ja vertikaaliseen. Horisontaalisesti työmarkkinat jakautuvat miesten ja naisten aloihin. Vertikaalisesti taas työt jakaantuvat hierarkisesti, jossa tavallisesti miehet saavuttavat työurallaan naisia korkeamman ja taloudellisesti kannattavamman aseman ilman, että ero selittyisi esimerkiksi koulutuksella. (Inkson 2007, 39.) Horisontaalisessa tarkastelussa havaitaan Suomen työmarkkinoiden segregoituneen sukupuolen mukaan verrattain voimakkaasti (ks. Koistinen 1999, 61–86). Naisten ja miesten jakautuminen eri toimialoille tuli erityisen selvästi esille 1990-laman myötä. Miesten työttömyys kasvoi laman aikana selvästi naisia nopeammin, koska talousongelmat rasittivat ensimmäisenä juuri miesvaltaisia teollisuuden aloja. Sen sijaan esimerkiksi suurilla naisvaltaisilla sosiaali- ja terveystalouden työnantajilla ei ollut tarvetta vähentää työvoimaa kuin vasta myöhemmin. Naiset myös siirtyivät miehiä enemmän työvoiman ulkopuolelle laman aikana, joka myös piti naisten työttömyysasteen miehiä matalammalla tasolla laman aikana. (Böckerman ym. 2002, 38; Hulkko & Tossavainen 2009, 188.) Työpaikkojen siirtäminen pois Suomesta on kohdistunut eri tavoin miehiin ja naisiin, kun teollisen tuotannon ja teollisuutta tukevan toimistotyön työpaikkoja on siirretty muualle (Työ- ja elinkeinoministeriö 2014a, 25).

Myös vertikaalisesti tarkasteltuna sukupuolten välillä on eroa Suomen työmarkkinoille osallistumisessa. Palomäen ja Tuomisen (2010, 27) työurien keston henkilökohtaisia syitä kartuttaneen tutkimuksen mukaan sukupuoli on merkittävin työuran muodostumiseen vaikuttava tekijä. Naisten työurat ovat heidän mukaansa merkittävästi lyhyempiä ja katkonaisempia kuin miesten urat. Tutkimuksessa todettiin rekisteriaineistojen perusteella, että työuran loppuvaiheissa olevilla 60–64-vuotiailla palkansaajilla miesten toteutuneet työurat olivat keskimäärin kaksi vuotta naisia pidempiä. (emt., 14–15, 27) Monilta osin naisten asema työmarkkinoilla on miehiä heikompi. Miesten työllisyyden todennäköisyys on naisia suurempi ja miehiin verrattuna naisten palkkataso on heikompi ja työsuhteet useammin osa- ja määräaikaisia (Ollikainen 2006a, 429–430; 2006b, 68–71). Ero korostuu erityisesti maahanmuuttajien kohdalla, sillä maahan muuttaneilla miehillä on todettu olevan naisiin verrattuna 14,3 prosenttiyksikköä suurempi todennäköisyys olla ansiotyössä, kun muiden sukupuolia erottelevien tekijöiden vaikutus vakioidaan (Eronen ym. 2014, 37–38).

4.2.2 Kotitalous ja perhe

Tutkimusten mukaan sekä lapsuuden että aikuisuuden perheellä on yhteys yksilön menestymiseen työuralla. Lapsuuden perhe antaa mallit työmarkkinoille osallistumiseen, kun taas aikuisuuden perheessä muodostetaan motivaatiot ja käytännöt työssäkäynnille. Perhetekijöistä työttömyyden todennäköisyyttä nostavat tutkimusten mukaan muun muassa omien vanhempien työttömyys (Pohjantammi 2007, 34) ja heikko koulutus (Österbacka 2003, 165), puolison työttömyys (Virmasalo 2002, 96) sekä yksin asuminen (Parpo 2007, 68).

Lapsuuden ajan perheen vanhemmilla on usein voimakas vaikutus yksilön tekemiin koulutus- ja uravalintoihin. Vanhempien uravalinnat ja työmarkkina-asenteet tulevat lapsille tutuiksi, joten monet päätyvät vastaavan tasoiseen koulutukseen ja samankaltaiselle työuralle kuin vanhempansa. Sääntöön on kuitenkin lukuisia poikkeuksia ja usein lapset saattavat haakeutua täysin vanhempien esimerkistä poikkeaville työurille. (Inkson 2007, 42–43). Myös työn puute voi periä. Tutkimusten perusteella on löydettävissä selkeästi näyttöä Suomen työmarkkinoiden työttömyyden ylisukupolvisuudesta, jonka myötä vanhempien työttömyyden on todettu lisäävän lasten työuran työttömyysriskiä (Virmasalo 2002, 84; Österbacka 2003, 173–174; Pohjantammi 2007, 33–35). Joidenkin tutkimusten perusteella vanhempien työttömyys ei irrallisena muista taustatekijöistä näytä olennaisesti lisäävän lasten työttömyyttä, vaan työttömyysriskin kasvamisessa on kyse työttömyyteen liittyvien riskitekijöiden kuten matalan koulutuksen ja heikon taloudellisen tilanteen kasautumisesta perheessä (Virmasalo 2002, 89–90). Österbackan (2003) tutkimuksen mukaan vanhempien koulutustaso on selvästi yhteydessä lasten työmarkkina-asemaan. Korkeasti koulutettujen vanhempien lasten työttömyysriski on huomattavasti muita pienempi (emt. 2003, 165).

Työikäisenä työmarkkinoille osallistumista määrittää kotitalouden rakenne ja tilanne. Yhden hengen taloudessa asuvien työttömyys on joidenkin tutkimusten mukaan yleisempää kuin monijäsenisten perheiden (Penttilä & Keinänen 2005, 42; Parpo 2007, 68), joskin vaikutukset näyttävät olevan erilaisia miesten ja naisten työurille. Esimerkiksi Ollikaisen (2006a, 431; 2006b, 65) tutkimuksessa kävi ilmi, että perheeseen kuulumisen heikentää naisten asemaa työmarkkinoilla, kun taas vaikutukset miesten uramenestykseen ovat olemattomat tai jopa myönteiset. Tästä tutkija päättelee, että perhe toimii miehille motivaationa työhön haakeutumiseen, kun se naisilla kannustaa jäämään kotiin (emt. 2006b, 71). Samansuuntaiseen päätelmään ovat päätyneet muun muassa Hämäläinen (2002, 78) ja Österbacka (2003, 165).

Tämän havainnon kanssa rinnasteisesti puolison tuloilla on todettu olevan positiivinen vaikutus työmarkkinoilla menestymisen kanssa (Holm & Kyyrä 1997, 45–46). Perhe voi kuitenkin tietyissä tilanteissa myös ennustaa työttömyyttä. Puolison työttömyys näyttää lisäävän perheen toisen työikäisen työttömyysriskiä, eli työttömyys niin sanotusti kasautuu perheessä (Virmasalo 2002, 96–97).

Perheen taloudellinen tilanne ja muut käytössä olevat resurssit voivat toimia motiivina työhön osallistumiseen. Yksinhuoltajuus ei tutkimusten mukaan näyttäisi sinänsä kohottavan työttömyysriskiä, mutta yksinhuoltajat hakeutuvat työttömyyden alkamisen jälkeen kahden ansaitsijan taloudessa eläviä nopeammin takaisin työelämään (Koistinen 2014, 225–226). Tämän voi tulkita osoitukseksi yksinhuoltajien paremmasta työmarkkinamotivaatiosta verrattuna useamman ansaitsijan perheiden huoltajiin.

4.3 Työura ja koulutus

4.3.1 Aiemmin koettu työttömyys

Tutkimusten perusteella aikaisemman työuran työttömyyskokemuksilla on monenlaisia negatiivisia vaikutuksia työmarkkinoilla menestymiseen. Työttömyyttä aiemmin kokeneiden todennäköisyys kokea työttömyyttä myös myöhemmin on korkeampi, kuin jatkuvasti työssä olleilla (Korkeamäki 2001, 24; Hämäläinen 2003, 15–18). Työttömän työnhakijan on myös merkittävästi vaikeampaa saada töitä kuin työssä olevan hakijan (Palosuo 2009, 74–75.). Edelleen myöhemmän työuran ansiotöiden tulot jäävät työttömyyttä kokeneilla keskimäärin alhaisemmiksi kuin jatkuvasti työssä olleilla (Gangl 2006, 1009).

Suomen työmarkkinoilla on havaittu olevan voimakas työttömyyden negatiivinen duratioriippuvuus, jonka myötä työttömän henkilön todennäköisyys työllistyä heikkenee jatkuvasti työttömyyden pitkittyessä (Verho 2005b, 39; Ollikainen 2006b, 97). Työttömien kohdalla tämä voi johtaa hankalaan työttömyyskierteeseen, jossa pitkäaikainen työttömyys vaikeuttaa edelleen työllistymistä työn vaatimusten muuttuessa. Osittain pitkäaikaistyöttömien vaikeassa työllistymisessä voi olla kyse muustakin kuin työnhakijan osaamisen ja työmarkkinavalmiuksien jäämisestä jälkeen työelämän jatkuvasti kehittyvistä vaatimuksista. Työttömyydellä on nähty olevan sosiaalinen stigma- tai häpeävaikutuksensa, joka syö työnhakijan motivaatiota hakeutua aktiivisesti työmarkkinoille. (Hämäläinen 2003, 20; Böckerman

& Ilmakunnas 2005, 4–5.) Osittain tilanteessa voi olla kyse myös työkokemuksen kertymisestä. Peltolan (2005, 64) mukaan paljon työkokemusta omaavien työllistymisen todennäköisyys on moninkertainen verrattuna heihin, joilla ei ole tai on hyvin vähän työkokemusta. Työnantajat näkevät joidenkin tutkimustulosten mukaan erityisesti pitkät työttömyysjaksot epäilyttävänä osoituksena mahdollisesti heikosta työnhakijasta (Gangl 2006, 988–989). Tilanne on erityisesti Suomen lähivuosien työmarkkinatilannetta tarkastellen hankala, sillä aiemmin todetun mukaisesti työttömyysjaksot ovat viime aikoina pitkittyneet ja pitkäaikaisyöttömien määrät nousseet huomattavasti (Alatalo 2014, 47–48). Voimakkaan duraatioripuvuuden vallitessa pitkäaikaistyöttömien määrän kasvun välttäminen on kansantalouden ja työmarkkinoiden toiminnan kannalta ensisijaisen tärkeää, jotta työllistymismahdollisuuksia heikentävä ilmiö koskettaisi mahdollisimman harvoja (Verho 2005b, 3).

Erityisen kohtalokkaasti työttömyys synnytti työttömyyttä lama-aikana (Hämäläinen 2002, 59–60). Myrskylä (2010, 69–70) havaitsi, että lamavuotena 1993 työttömäksi jääneistä vain puolet on vuoteen 2008 mennessä palannut palkkatyöhön. Työttömyys johtaa useimmissa tapauksessa luonnollisesti heikkoon taloustilanteeseen. Verho (2008, 69) sai selville, että laman aikana irtisanotun tutkimusjoukon vuositulot olivat vielä vuonna 1999 keskimäärin 25 % alhaisemmat kuin koko lamakauden työssä olleella vertailuryhmällä. Vastaavasti korkeiden palkkatulojen on todettu sitouttavan yksilöitä työmarkkinoille ja kannustavan jatkaa työllä keskimääräistä pidempään (Järnefelt 2010, 70, 163). Työttömyydellä voi siis olla vakavat seuraamukset tulevalle työllä, varsinkin jos työttömyys sattuu työllä loppuun ja kansantaloudellisesti huonoon aikaan (Myrskylä 2010, 69–71). Ollikainen (2006b) havaitsi tutkimuksessaan, että aiemmat työttömyysjaksot olivat työllä jatkoon kannalta haitallisempia miesten kuin naisten kohdalla. Tämä voi olla seurausta työmarkkinoiden odotuksista miesten työllä kohtaan. Naisten osalta katkokset työllä ovat yleisesti hyväksyttäviä, kun taas miehillä työllä odotetaan vakautta. (emt. 2005b, 71–72).

4.3.2 Koulutus

Koulutus on hyvin keskeisellä tavalla linkittynyt työllä. Monen yksilöitä erottelevan tekijän voidaan todeta määrittävän koulutukseen osallistumista, joka edelleen määrittelee työmarkkinoilla menestymistä. Esimerkiksi vanhempien koulutustason ja ammattien on todettu periytyvän lasten koulutusvalintoihin, jotka ohjaavat aikuisuudessa työmarkkinoille osallistumista (Pohjantammi 2007, 64–66). Toisaalta myös koulutustason on todettu ennakoivan

monia elämänvalintoja ja -tilanteita, jotka edelleen vaikuttavat työhön osallistumiseen. Tällaisia ovat esimerkiksi perheen perustamisen ajankohta, parisuhteen muodostaminen, taloudellinen tilanne ja terveydentila (Järnefelt 2010, 162–163). Koulutuksella on nähty olevan myönteisiä vaikutuksia yksilön kehitykselle, hyvinvoinnille, työssä jaksamiselle ja muille yksilön subjektiivisille kokemuksille, jotka luovat pohjaa yksilön osallistumiselle työmarkkinoille (Jokinen & Luoma-Keturi 2005, 82). Koulutuksella ja muilla yksilöön liittyvillä tekijöillä on toisin sanoen kompleksit keskinäiset kausaalisuhteet, jotka ovat yhteydessä työmarkkinoille osallistumisen kanssa.

Tutkimusten varsin yksiselitteinen viesti on, että mitä korkeampi koulutus, sitä korkeampi todennäköisyys on olla työllinen ja pienempi todennäköisyys olla työtön (esim. Hämäläinen 2003, 14; Jokinen & Luoma-Keturi 2005, 76–77; Verho 2005b, 29; Parpo 2007, 70). Työmarkkinatilastojen perusteella korkeakoulutettujen työllisyyden vetosuhte³ on Suomessa 4,7-kertainen verrattuna niihin, joilla ei ole lainkaan perusasteen jälkeistä koulutusta (Kalenius 2014, 28). Palomäen ja Tuomisen (2010, 15–19) tutkimuksessa kävi ilmi, että vaikka korkeasti koulutettujen työurat eivät ole muita pidempiä, he viettävät suuremman osuuden koko työiästään työllisenä kuin matalammin koulutetut. Koulutuksen voidaan nähdä siis olevan työuria vakauttava vaikutus. Järnefelt (2010) havaitsi koulutuksen ja varhaisen eläköitymisen yhteyksiä selvittäneessä tutkimukseen, että paremmalla koulutuksella oli monella tavoin etua työmarkkinoilla menestymisen kannalta. Se pienentää työttömyyden ja työkyvyttömyyden sekä niistä johtuvan ennen aikaisen työelämästä poistumisen riskiä (emt. 2010, 15). Keskeisinä selittäjinä korkeakoulutettujen myöhäisemmälle eläköitymiselle on pidetty toimialan ja ammatin eroja. Korkeakoulutetut työskentelevät muita useammin asiantuntija-tehtävissä ja julkisella sektorilla, joilla työuran pidentäminen on erityisesti teollisuusalojen työntekijätason ammatteihin verrattuna yleisempää (Vuorinen-Lampila 2014, 42).

Koulutustason nousu ei kohtele sukupuolia samalla tavoin työmarkkinoille sijoittumisen näkökulmasta. Peltola (2005, 70) ja Ollikainen (2006b, 65–66) havaitsivat laajojen rekisteriaineistojen perusteella, että korkeampi koulutus nostaa molempien sukupuolten, mutta erityisesti naisten, työllisyyden todennäköisyyttä. Tilastojen perusteella korkeakoulutettujen naisten työllisyysasteet ovat työuran aikana noin 20 prosenttia muita naisia korkeampia, kun taas

³ Vetosuhte (*odds-ratio*) on kahden vedon (*odds*) suhde. Veto on suhteellisen osuuden tai todennäköisyyden perusteella laskettava suure. Vetosuhte ilmaisee puolestaan kahden vedon välisen osamäärän. Vetosuhte ei sellaisenaan ilmaise todennäköisyyttä. (Rita, Töttö & Alastalo 2008.)

miesten joukossa ero korkeakoulutettujen hyväksi on keskimäärin noin 13 prosenttia (Myrskylä 2009, 77–78). Tämän ilmiön taustalla on nähty olevan työmarkkinoiden sukupuolisegregaation – naiset kouluttautuvat tehtäviin, joissa toimialat ja tehtävänkuvat ovat vaakaampia (Vuorinen-Lampela 2014, 44–45). Naisten työmarkkinatilanteen on uumoiltu parantuvan nykyisestä, sillä naisten koulutustaso on erityisesti nuorissa ikäluokissa selvästi miehiä korkeammalla tasolla (Ollikainen 2006a, 429–430).

4.4 Terveys ja hyvinvointi

Yksilön terveys ja hyvinvointi ovat asioita, joilla näyttää olevan voimakas yhteys yksilön toimimiseen työmarkkinoilla. Tutkijoiden joukossa erityisesti työttömyyden suhde terveydentilaan ja hyvinvointiin on synnyttänyt laajaa huomiota. Tutkimusten varsin yleisenä havaintona näyttää olevan, että työttömien terveydentila, hyvinvointi ja elämäntyytyväisyys ovat työssä olevia heikommalla tasolla (esim. Böckerman & Ilmakunnas 2005, 82–84; Heponiemi, ym. 2008, 10–15; Hald Andersen 2009, 4; Ervasti & Venektolis 2010, 136). Ollenkaan näin yksimielisiä ei olla siitä, mistä tämä havainto johtuu. Yleisenä ongelmana on erottaa havaitun yhteyden suunta eli johtuuko esimerkiksi terveyden heikentyminen työttömyydestä vai työttömyys heikentyneestä terveydestä. Pahimmillaan työn puute ja heikentyvä terveydentila johtavat toisiaan ruokkivaan kierteseen, jonka seurauksena molemmat tilat syvenevät. (Heponiemi ym. 2008, 65.)

Työttömyyden ja hyvinvoinnin välistä yhteyttä on tutkittu molempiin suuntiin. Ongelmat fyysisessä tai psyykkisessä terveydessä näyttävät lisäävän työttömyyteen valikoitumisen ja työttömyyden pitkittymisen todennäköisyyttä (Heponiemi ym. 2008, 17–19). Puolestaan siitä, kuinka työttömyyden kokeminen vaikuttaa hyvinvointiin tai terveydentilaan on saatu eri aineistoilla ristiriitaisia tuloksia. Böckermanin ja Ilmakunnaksen (2005, 87; 2007, 2) tutkimuksissa heikko itsearvioitu terveydentila lisäsi työttömäksi valikoitumisen riskiä, mutta työttömyyden aikana terveydentila ei merkittävästi heikentynyt. Toisissa tutkimuksissa puolestaan terveys ja hyvinvointi ovat heikentyneet työttömyyden jatkumisen myötä (esim. Penttilä & Keinänen 2005, 45; Ervasti & Venektolis 2010, 136). Selityksenä työttömyyden hyvinvointia heikentävälle vaikutukselle on tarjottu ainakin ansiotyön merkittävää sosiaalista ja psykologista asemaa sekä sen merkitystä yksilön identiteetin rakentumiselle yhteiskunnassa (Hald Andersen 2009, 5). Tietoa hyvinvoinnin ja työmarkkina-asemien välisestä kausaalista yhteydestä on kaivattu lisää, sillä yhteyden suunta ja välittävät mekanismit

ovat epäselviä (Heponiemi ym. 2008, 33). Esimerkiksi työttömyys ei välttämättä ole yksinään merkityksellinen hyvinvointia heikentävä tekijä, vaan ilmiössä voi todellisuudessa olla kyse muista seikoista kuten taloudellisen tilanteen heikkenemisestä, huonoista elintavoista tai yhteiskuntaluokasta (Hald Andersen 2009, 18; Ervasti & Venektolis 2010, 136–137).

Terveys ja hyvinvointi ovat olennaisia perusteita työkyvylle, jolla tarkoitetaan yksilön edellytyksiä suoriutua työelämän fyysisistä, psyykkisistä ja muista vaatimuksista. Työttömien työkyvyn on havaittu olevan keskimäärin työssä olevia heikommalla tasolla, joskin selvästi yli puolet työttömistä näkee työkykynsä säilyneen hyvänä työttömyydestä huolimatta. Työttömyyden pitkittyminen tai jatkuva toistuminen kuitenkin näyttävät heikentävän työhön osallistumisen edellytyksiä. (Holm, Jalava & Ylöstalo 2006, 4–5, 10–11.) Mahdollisuudet osallistua palkkatyöhön ovat erityisen heikot, mikäli henkilö on vammaisuudesta, sairaudesta tai muusta vastaavasta syystä johtuen vajaakuntoinen (Holm & Kyyrä 1997, 27; Ollikainen 2006b, 94). Työkyvyn heikkeneminen ja heikot menestymismahdollisuudet työmarkkinoilla näyttävät näin ollen olevan kiinteässä yhteydessä toisiinsa

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Ihmistieteiden tutkimuksen pyrkimys on kuvata inhimillistä todellisuutta mahdollisimman totuudenmukaisesti. Lopullista päämäärää saavutetaan tuskin koskaan, sillä tutkimus on aina tekijänsä tuottama subjektiivinen kuvaus todellisuudesta (Robson 2002, 21–22; Ketokivi 2009, 213). Tutkijalla on merkittävä vastuu tutkimuksen raportoinnissa. Tutkijan vastuulla on esitellä tutkimuksen työvaiheet, tulokset ja niiden tulkinta niin huolellisesti, että työn luotettavuutta voidaan jälkepäin arvioida. Tutkimus tulee olla myöhemmin tarvittaessa toistettavissa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 123–124; Metsämuuronen 2011, 33.) Tämän tutkimuksen käytännön toteutus esitellään tässä kappaleessa kuvailemalla tutkimuksen tavoitteet, tutkimusaineisto ja aineiston analysointimenetelmät.

5.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää työurien muodostumiseen vaikuttavia yksilöön liittyviä tekijöitä muuttuvassa työmarkkinakontekstissa. Tutkimuksen lähtökohtana on havainto työurien, palkkatyön ja työmarkkinoiden murroksesta, jota on esitelty tutkimuksen luvuissa 2 ja 3. Toisena lähtökohtana on oletus yhteiskunnan, työmarkkinoiden ja yksilöiden keskinäisestä riippuvuussuhteesta (ks. Koistinen 1999, 42). Näistä lähtökohdista voidaan johtaa ajatus, jonka mukaan työmarkkinoilla toimivat yksilöt fasilitoivat osaltaan työmarkkinoiden murrosta ja vastavuoroisesti uudenlaiset työmarkkinaolosuhteet muuttavat työmarkkinoilla toimivien yksilöiden asemaa (vrt. Giele & Elder 1998, 8-9). Työurat rakentuvat aikaisempaan nähden olennaisesti erilaiseksi työmarkkinoiden eläessä prekarisoitumisen, polarisoitumisen ja muiden rakenteellisten murrosten aikaa (Koistinen 2014, 113–115). Samaa aikaa eletään poliittisessa tilanteessa, jossa työuria kohtaan osoitettu kiinnostus on voimakkaampaa kuin kenties koskaan aiemmin (Kautto 2013, 19–22).

Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella, millä tavoin tutkimusaineistossa esiin käyvät yksilökohtaiset taustamekanismit vaikuttavat työurien muodostumiseen. Edelleen on tarkoitus pohtia, millä tavoin empiirisissä havainnoissa esiin tulleet yksilöiden työurat ja työurien yksilölliset taustamekanismit ovat yhteydessä työmarkkinoiden murrosta kuvaaviin teorioihin. Pohdintaa käydään esimerkiksi siitä, millaisia ominaisuuksia nykyajan työmarkkinoilla vaaditaan vakaan työuran rakentamiseen, ja minkälaiset yksilöt päätyvät uudenlaisessa työmarkkinatilanteessa työttömiksi. Näiden tavoitteiden perusteella on muotoiltu seuraava tutkimuskysymykset:

Tutkimuskysymys (1): Millä tavoin yksilökohtaiset tekijät ovat yhteydessä yksilöiden työurien vakauteen?

Tutkimuskysymys (2): Mitkä yksilökohtaiset tekijät edistävät työttömyyteen valikoitumista?

Lisäksi tutkimuksessa on tavoitteena tutkia seuraavaa tutkimuskysymystä:

Tutkimuskysymys (3): Millä tavoin yksilöiden työurat ja työurien vakauden yksilökohtaiset tekijät ovat yhteydessä työmarkkinoiden murrosta kuvaaviin teorioihin?

5.2 Tutkimusaineiston kuvaus ja arviointi

Tutkimusaineisto muodostuu mittaustuloksista, jotka kerätään tutkimusyksiköistä muodostuvalta tutkimusotokselta (Nummenmaa 2009, 47). Nykyään yksilötason työmarkkinatutkimuksessa hyvin yleisessä käytössä ovat laajat, erilaisista rekistereistä kerätyt tilastoaineistot. Yleistymisen keskeisinä syinä voidaan pitää tiedonhallinnan teknistä kehittymistä ja rekisteritilastointia, joka Suomessa on moniin muihin maihin verrattuna kattavaa ja systemaattista (Peltola 2005, 19). Hyödynnettäessä tutkimustarkoituksessa valtakunnallisia hallinnon käyttöön muodostettuja yksilötason rekistereitä, tutkimusaineisto koostuu usein usean eri rekisterin yhdistelmästä (esim. Hämäläinen 2002; Verho 2008; Järnefelt 2010). Lisäksi Suomen työmarkkinoiden tutkimuksessa on käytetty kansainvälisiä aineistoja (esim. Böckerman & Ilmakunnas 2007; Lorentzen ym. 2012) ja yritystason rekisteriaineistoja (esim. Korkeamäki 2001; Palosuo 2008). Toisen ääripään esimerkki on haastatteluaineistoon perustuvat tutkimukset, joissa tarkastellaan haastateltavien henkilöiden yksilöllisiä kokemuksia työurillaan (esim. Kortteinen & Tuomikoski 1998). Myös haastattelu- ja tilastoaineistoja eri tavoin yhdistäviä yhdistelmäaineistoja on hyödynnetty (esim. Parpo 2007). Aineiston valinta on tutkimuksen teossa keskeinen vaihe, joka olennaisella tavalla ohjaa tutkimuksen toteuttamista ja suuntaa (Hirsjärvi ym. 2009, 177–178).

Laajojen tilastoaineistojen etuna voidaan pitää laajaa yleistettävyyttä ja suurta tilastollista voimaa. Tilastollisesti todennettavissa olevia yhteyksiä on sitä helpompi löytää, mitä suuremmasta tutkimusotoksesta on kyse. Tilastollisen voiman vaarana on ylitulkinta. Tutkija voi pitää tilastollisesti merkittävänä näyttäytyvää havaintoaan tutkimusongelman kannalta

teoreettisesti merkityksellisenä, vaikka tutkittujen ilmiöiden välinen yhteys olisi todellisuudessa vähäpätöinen. (Ketokivi 2009, 51–52.) Rekistereitä luodaan ja kerätään erinäisiin hallinnollisiin tarkoituksiin. Ne ovat näin ollen tutkimuksen kannalta sekundaarisia aineistoja, joissa tieteen intressit ovat alisteisia hallinnolle. Rekistereiden tietoja ei esimerkiksi kerätä vuodesta toiseen yhdenmukaisesti, jos hallinnollisten muutosten vuoksi rekisterin muuttaminen on perusteltua. Tällainen muutos tapahtui työmarkkinatutkimuksessa paljon käytyssä eläketurvarekisterissä, jonka tietosisältö muuttui vuonna 2005 eläkeuudistuksen myötä monilta tutkimuksen kannalta merkittävilta osilta. Näin ollen rekisterit voivat olla tutkijan kannalta rajoittuneita, kun tutkimuksen kannalta kiinnostavia tietoja ei ole kerätty rekisteriin systemaattisesti. (Palomäki & Tuominen 2010, 9–11; Kautto 2014, 24.) Monissa viime vuosien rekisteriaineistoihin perustuvissa tutkimuksissa on ollut käytössä kertaluontoisesti poimittu yhden ajankohdan kattava poikkileikkausaineisto, jolloin ajassa tapahtuvia muutoksia on pitkittäistutkimusaineistoon verrattuna hankalampi arvioida (ks. Frees 2004, 7–8).

5.2.1 Lapsesta aikuiseksi -tutkimuksen elämäntilannekyselyt

Tutkimukseni perustuu Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimuksen elämäntilannekyselyihin (Pulkinen, Kinnunen & Kokko 2004; Pulkinen 2005; Pulkinen & Kokko 2011). Professori Lea Pulkkisen vuonna 1968 Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksella väitöskirjatutkimuksena käynnistämässä pitkittäistutkimuksessa on seurattu samoja henkilöitä kansakoulun alaluokilta saakka aina näihin päiviin saakka. Tutkimusotos koostui alun perin 369:stä pääosin vuonna 1959 syntyneestä noin 8-vuotiaasta suomalaissyntyisestä koululaisesta. Vuosina 1958 ja 1960 syntyneitä oli 6,5 % alkuperäisestä tutkimusjoukosta. (Metsäpelto ym. 2010, 5.)

Tutkimusotokseen valittiin hankkeen ensimmäisessä vaiheessa Jyväskylän kansakouluista kaksitoista kokonaista toista luokkaa, joita kaupungissa oli tuolloin yhteensä 28. Mukaan valittiin kaikki kuusi luokkaa yhdestä keskusta-alueen koulusta ja satunnaisesti kuusi luokkaa kahdesta esikaupunkialueen koulusta. (Pitkänen 1969, 115; Metsäpelto ym. 2010, 5.) Otoksen poiminnassa on sovellettu ositettua ryväsotantaa. Menetelmässä populaatio on ennen otoksen poimintaa ositettu kaupungin keskustassa ja esikaupungissa sijaitseviin kouluihin, jonka jälkeen otos on poimittu valikoimalla molemmista ositteista mukaan tietty määrä ryppäitä. (Nummenmaa 2009, 28–29). Ensimmäisessä tutkimusvaiheessa populaatio koostui kaikista tuohon aikaan Jyväskylän kouluissa toisella luokalla olleista koululaisista. Tutki-

musyksilöt valikoituivat mukaan otokseen, jos he kuuluivat johonkin tutkimukseen valikoituun ryppäeseen eli tässä tapauksessa koululuokkaan. Tutkimusotoksen satunnaisuudesta (ks. Metsämuuronen 2011, 61) ei saatu tämän tutkimuksen lähteiden perusteella tarkkaa käsitystä. Pitkittäistutkimuksen tutkimusprosessia kuvaavissa tutkimuksissa (esim. Pulkkinen ym. 2003, 9; Pulkkinen ym. 2006, 35; Metsäpelto ym. 2010, 5) on mainittu, että alkuperäinen tutkimusotos on poimittu satunnaisesti Jyväskylän kansakoulujen luokista. Alkuperäisessä väitöstutkimuksessa (Pitkänen 1969, 115) otoksen satunnaisuuteen viitataan pelkästään todettaessa, että kahdesta esikaupunkialueen koulusta poimittiin satunnaisesti kuusi luokkaa. Itse koulujen valinnan logiikkaa tai keskusta-alueen koululuokkien satunnaisotantaa ei esitellä tätä yksityiskohtaisemmin väitöstutkimuksessa eikä läpikäydyissä pitkittäistutkimushankkeen myöhemmissä tutkimuksissa.

Tutkimusjoukon elämää on myöhemmin seurattu monipuolisesti yli 40 vuoden ajan muun muassa 27-, 36-, 42- ja 50-vuotiaana tehdyin elämäntilannekyselyin, joista tämän tutkimuksen aineisto on koottu. Tutkimusaineistoon ei kuulu 27. ikävuotena vuonna 1986 tehty kyselytutkimus, joten tarkastelujakso ylittää ikävuosien 28–49 ja kalenterivuosien 1987–2008 ajalle. Kyselyiden lisäksi pitkittäistutkimukseen on sisältynyt muun muassa haastatteluja ja persoonallisuustestejä sekä terveys- ja laboratoriotutkimuksia. (Pulkkinen 2006, 44–48; Metsäpelto ym. 2010, 5.) Elämäntilannekyselyt lähetetään tutkittaville postitse. Kyselyt ovat varsin laajoja ja ne käsittelevät esimerkiksi henkilön perhettä, asumista, koulutusta, työtilannetta, vapaa-aikaa, alkoholinkäyttöä ja terveydentilaa. Esimerkiksi vuoden 2009 kyselyssä oli yhteensä 209 kysymystä. Elämäntilannekyselyjen tarkoituksena on selvittää tutkittavien henkilöiden elämän vaiheita ja tapahtumia sekä heidän näkemyksiään eri elämän osa-alueista. (Metsäpelto ym. 2010, 18.) Kyselyt ovat säilyneet tutkimusvaiheiden välillä pääosin samankaltaisina, joten on mahdollista vertailla kyselyjä ja muodostaa tutkimusaineisto perättäisistä kyselyistä (Pulkkinen 2006, 46). Kyselylomakkeet löytyvät tutkimuksen liitteestä 1. Ainoastaan poisjätetyn 27-vuotiaiden kyselyn kysymyksissä oli joitakin eroavaisuuksia myöhempisiin kyselyihin verrattuna, esimerkiksi keskeisen selitettävän muuttujan taustakysymyksen osalta. Tutkimusaineisto saatiin aineistopyynnön ja tutkimushankkeen johdon suostumuksen myötä käyttöön yhteiskuntatieteelliseltä tietoarkistolta. Käytössä ei ole elämäntilannekyselyjen koko data, vaan käytössä olevat muuttujat on valikoitu tietoarkistolle osoitetussa käyttöluvahakemuksessa ja sen yhteydessä laaditussa tutkimussuunnitelmassa. Käytettävät muuttujat yksilöidään kappaleissa 5.3.1 ja 5.3.2 sekä selittävien muuttujien osalta yksityiskohtaisemmin liitteessä 2.

Osallistumisprosentti pitkittäistutkimuksen eri vaiheisiin on säilynyt koko tutkimuksen ajan korkealla tasolla. Tutkimus kärsii verrattain vähän postitse suoritettavia kyselytutkimuksia usein vaivaavasta kadosta ja otoksen valikoitumisesta, joita erityisesti pitkittäistutkimusten tapauksessa on pidetty tutkimustyyppin pahimpana ongelmakohtana (ks. Scott & Alwin 1998, 117; Frees 2004, 11–12). Tutkimusjoukko on ajan kuluessa kutistunut noin neljänneksellä, joka on saman tutkimusjoukon käsittävän pitkittäistutkimuksen kohdalla luonnollista. Alkuperäisestä tutkimusjoukosta 12 henkilöä (3,3 % alkuperäisestä otoksesta) oli kuollut viimeimpään vuoden 2009 tutkimusvaiheeseen mennessä. Lisäksi kokonaan pitkittäistutkimuksesta kieltäytyneitä oli samaan aikaan 34 henkilöä (9,2 % alkuperäisestä otoksesta), joten käytettävissä oli yhteensä 323 tutkittavaa. Heistä vuoden 2009 elämäntilannekyselyyn vastasi 270 henkilöä. (Metsäpelto ym. 2010, 6–8.) Vastaavat elämäntilannekyselyihin osallistuneiden osuudet verrattuna alkuperäiseen otokseen on esitelty sukupuolittain eroteltuina taulukossa 1. Kyselykertojen jälkeen tutkimuksessa on suoritettu lapsuuden ajan koulumenestystä ja sosioemotionaalista käyttämistä koskeva tutkimustuloksia vertaileva katoanalyysi, jossa on tarkasteltu eroja myöhemmissä tutkimusvaiheissa tavoittamattomien ja kieltäytyneiden sekä myöhempisiin tutkimusvaiheisiin osallistuneiden välillä. Kahden ryhmän välillä havaitut erot on nähty merkitykseltään vähäisinä, eikä kadon systemaattisuudesta ollut tarkastelussa mainintaa. (Pulkkinen 2006, 48; Metsäpelto ym. 2010, 8–10.) Uutta perusteellista katoanalyysia ei tämän tutkimuksen puitteissa suoritettu.

TAULUKKO 1 Elämäntilannekyselyihin osallistuneiden henkilömäärät ja osuudet alkuperäisestä otoksesta (N = 369: naisia 173, miehiä 196) (Metsäpelto ym. 2010, 7)

Kysely (ikä)	Naiset		Miehet		Yhteensä	
	n	%	n	%	n	%
Vuosi 1995 (36)	151	87,3	160	81,6	311	84,3
Vuosi 2001 (42)	133	76,9	147	75,0	280	75,9
Vuosi 2009 (50)	127	73,4	143	73,0	270	73,2

Lapsesta aikuiseksi -tutkimuksen elämäntilannekyselyt edustavat survey-tutkimusta, jossa tutkimusotokselta kerätään tietoja yhdenmukaisella tavalla yleensä kyselylomakkeilla (Hirsjärvi ym. 2009, 193). Samalla kyseessä on pitkittäistutkimus ja vielä tarkemmin kohorttitutkimus, jossa samaan syntymäkohorttiin kuuluvalla tutkimusjoukolle tehdään toistuvia mitauksia pitkän ajan kuluessa (Giele & Elder 1998, 20–21). Pitkittäistutkimuksen aineisto voidaan kerätä joko retrospektiivisesti tai prospektiivisesti. Retrospektiivisessä tutkimuk-

sessä tutkimusjoukkoa pyydetään kuvaamaan ajassa taaksepäin vallinneita olosuhteita ja tapahtumia. Prospektiivisessa pitkittäistutkimuksessa tutkittavat kuvaavat sen sijaan nykyisyyttä. Prospektiivista tiedonkeruuta pidetään pääsääntöisesti luotettavampana menetelmänä, sillä retrospektiivinen tiedonkeruu on altis tutkittavien henkilöiden muistivirheille. (Scott & Alwin 1998, 100–105.) Lapsesta aikuiseksi -tutkimuksen elämäntilannekyselyt ovat yhdistelmä näistä molemmista, sillä osa kysymyksistä liittyy nykyiseen tilanteeseen (esim. itse koettu terveydentila, puolisen työmarkkinatilanne) ja osassa on kyse retrospektiivisestä tiedosta. Esimerkiksi omaa työmarkkinatilannetta pyydetään kuvaamaan ajassa taaksepäin edelliseen kyselyyn saakka, kun taas vanhempien koulutus, oma koulutus ja lasten syntymät voivat olla ajallisesti varsin kaukaisia tapahtumia. On hyvin hankalaa arvioida, kuinka luotettavasti erilaisia elämäntapahtumia ja -tilanteita voidaan muistaa ajassa taaksepäin (Scott & Alwin 1998, 112–114).

Tavanomaisiin työmarkkinatutkimuksissa käytettyihin aineistoihin nähden elämäntilannekyselyihin perustuvan aineiston tekee erityisen kiinnostavaksi monipuolinen ja osittain tavallisesta poikkeava tieto tutkittavista henkilöistä. Toisena aineiston merkittävänä etuna on pitkä tarkastelujakso, joka ulottuu työuran alkuvaiheista työuran loppupuolella, kattaen yhteensä yli 20 vuoden ajanjakson. Pitkittäistutkimus mahdollistaa sekä poikkileikkaukseen perustuvan analyysin että ajassa tapahtuvien dynaamisten muutosten kattavan tarkastelun (Giele & Elder 1998, 7; Frees 2004, 7–8).

5.2.2 Tutkimusjoukko syntymäkohorttinsa osana

Syntymäkohortti on syntymävuoden perusteella määritettävä saman ikäisten ryhmä. Kohortin ajatellaan olevan sisäisesti heterogeeninen joukko, jolla ei lähtökohtaisesti ole muuta yhteistä kuin syntymävuosi. Merkittävien yhteisten elämäkokemusten myötä kohortista ja muista samoihin aikoihin syntyneistä voi muodostua sukupolvi. (Toivonen 1999, 269–273; Alestalo 2007, 146–148.) Esimerkiksi 1950-luvulla syntyneet käsitetään J.P. Roosin (1987) sukupolvitutkimuksessa lähiöiden sukupolveksi, jonka jaettuihin ja aikaisemmista ikäluokista poikkeaviin elämäkokemuksiin kuuluvat muun muassa kasvaminen maaseudun sijaan kaupungeissa ja nuoruusajan kattava peruskoulutus. Lähiöiden sukupolvi osallistui koulutukseen huomattavasti aikaisempia sukupolvia laajemmin, jonka myötä myös työmarkkinoille osallistuminen venyi aiempaa myöhäisemmäksi. (Roos 1987, 56–58; Suikkanen ym. 2001, 50.)

Suomessa syntyi vuonna 1959 Tilastokeskuksen (2014a) mukaan 83 253 lasta. Näin ollen pitkittäistutkimuksen alkuperäinen otos oli noin 0,44 prosenttia kyseisenä vuonna syntyneistä lapsista. Tutkimusjoukon on myöhempien tutkimusvaiheiden yhteydessä todettu edustavan hyvin kyseisenä vuonna syntynyttä kohorttia muun muassa siviilisäädyn, lasten lukumäärän ja ammattiaseman suhteen. Joiltakin osin tutkimukseen osallistuneet poikkeavat ikäluokastaan. Tutkittavista esimerkiksi puuttuu kokonaan suomenruotsalaiset ja ei-evankelis-luterilaisiin kirkkokuntiin kuuluvia oli kohorttiin suhteutettuna tavallista enemmän. Tässä tutkimuksessa käytössä olevien muuttujien osalta merkittävimpiä eroja on perhetyypeissä, joissa yksin asuvia on vähemmän ja avioliitossa ilman lapsia eläviä enemmän kuin saman ikäisissä keskimäärin. Myös koulutustasossa on eroavaisuuksia, sillä tutkittavat ovat kouluttautuneet hieman ikäluokkaansa paremmin. Esimerkiksi ilman perusasteen koulutusta jääneitä henkilöitä on tutkimusjoukossa suhteellisesti vähemmän kuin koko kohortissa. (Pulkkinen 2006, 49; Metsäpelto ym. 2010, 10–15.)

TAULUKKO 2 Vuoden 1959 syntymäkohortin ja tutkimusjoukon työmarkkina-asemien prosenttiosuudet vuonna 2009

Työmarkkina-asema (%) 2009	1959 syntymäkohortti			Tutkimusjoukko		
	Naiset	Miehet	Yhteensä	Naiset	Miehet	Yhteensä
Työlliset	82,2	76,6	79,4	78,8	81,1	80,0
Työttömät	7,1	11,1	9,1	8,7	9,1	8,9
Työvoiman ulkopuolella olevat	10,8	12,2	11,5	12,6	9,8	11,0

Työmarkkina-asemien osuuksien suhteen kohortti ja tutkimusjoukko ovat keskenään varsin samankaltaisia. Työ- ja elinkeinoministeriön (2014c) työnvälitystilaston⁴ ja Metsäpellon ym. tutkimuksen (2010, 15) perusteella on muodostettu taulukko 2, jossa on esitelty vuoden 2009 työmarkkina-asemien tilanne kahdessa ryhmässä. Erot tutkimusaineistoon kuuluvien ja muun kohortin välillä havaitaan selvimmin tarkastelemalla sukupuolikohtaisia osuuksia. Tutkimusjoukon miehet ovat palkkatyössä ikäisiään useammin ja naiset puolestaan harvemmin. Tutkimusjoukossa työllisten miesten osuus oli 4,5 prosenttiyksikköä suurempi ja naisten osuus 3,4 prosenttiyksikköä pienempi kuin koko kohortissa (taulukko 2). Erot työllisten osuuksissa näkyvät vastaavilla osuuksien muutoksilla työttömissä ja työvoiman ulkopuolella olevissa. Tutkittavan aiheen kannalta aineisto on otollinen, sillä joukkoon sisältyy sekä jatkuvasti työllisenä että työttömänä olleita henkilöitä (Kokko 2001, 24–25).

⁴ Taulukko 2 perustuu työ- ja elinkeinoministeriön työnvälitystilastoon, kun muualla tutkimuksessa viitataan työmarkkinatunnuslukujen kohdalla pääosin tilastokeskuksen työvoimatutkimukseen. Työvoimatutkimuksen julkisista tilastoista ei ole saatavissa kohorttikohtaista tietoa. Tilastojen tunnuslukujen välillä on eroja, mutta pitkän aikavälin trendit ovat yhteneväiset (Tossavainen 2005).

Tutkimusjoukon työurien historiallisessa tarkastelussa havaitaan, että Suomen työmarkkinat ovat kulkeneet työurien aikana melkoista vuoristorataa. Tutkittavat aloittivat työuransa aikaisintaan 1970-luvun lopulla tai 1980-luvulla nousukaudella, joka kääntyi 1990-luvulle tultaessa raskaaseen lamaan. Laman syvimpinä vuosina tutkittavat olivat noin 35-vuoden ikäisiä, jolloin syntymäkohortin edustajat olivat ehtineet pitkälti kiinnittyä työmarkkinoille (Suikkanen ym. 2001, 94–95). Merkittävän osan työurastaan tutkimusjoukko on tehnyt vuoteen 2008 saakka pienin notkahduksin jatkuneen talouskasvun aikana, jonka jälkeen tutkittavat ovat finanssikriisin alkuvuosina saavuttaneet 50-ikävuoden merkkipaalun.

5.3 Aineiston analysointi

Tässä tutkimuksessa pyritään tilastollisen päättelyn avulla ratkaisemaan, millä todennäköisyydellä tutkimusotoksessa havaittujen ilmiöiden voidaan ajatella koskevan laajempaa havaintojoukkoa eli populaatiota. Jotkut tutkimusjoukkoa koskevista havainnoista voivat selittyä sattumalla, kun taas toiset voivat olla merkki jostakin todellisesta, populaatiossa ilmenevästä ilmiöstä. (Kärkkäinen & Högmander 2008, 62–63; Metsämuuronen 2011, 425.) Tässä tapauksessa populaatiolla tarkoitetaan tiukasti määritellen vuonna 1959 syntynyttä syntymäkohorttia, jota otos näyttää varsin hyvin edustavan (ks. kpl 5.2.3).

5.3.1 Selitettävien muuttujien operationalisointi

Tämän tutkimuksen keskeinen kiinnostuksen kohde on työuran vakaus. Tutkimusongelman ratkaisemiseksi on ensin selvennettävä, mitä tässä tutkimuksessa tarkoitetaan ensinnäkin työuralla ja toiseksi sen vakaudella. Yksinkertaistetusti työuran vakaudella viitataan työn ja työttömyyden suhteeseen työuran aikana, joten käsitteen tarkempi määrittely vaatii työn ja työttömyyden käsitteiden läpikäymistä. Tutkimuskohdetta kuvaamaan rakennetaan käsitteen muodostamisen myötä mittari, eli tutkittava ilmiö operationalisoidaan selitettäväksi muuttujaksi (ks. Metsämuuronen 2011, 118–119). Selitettävän muuttujan vastineena tilastollisessa tutkimuksessa on yksi tai useampi selittävä muuttuja, joiden yhteyksistä selitettävään muuttajaan ollaan yleensä tutkimuksessa kiinnostuneita (Wetcher-Hendricks 2011, 5–6). Selitettävän muuttujan operationalisoinnissa pyritään yksiselitteiseen mittariin. Monimutkaiset muuttajat voivat tehdä tutkimuksen teoreettisesta tulkitsemisesta hyvin hankalaa, vaikka tilastollisesti muuttujien väliset yhteydet olisi mahdollista osoittaa merkitykselliseltä (Kotkivi 2009, 60–61).

Työllä viitataan tässä tutkimuksessa kaikkeen tutkittavien henkilöiden tekemään ansiotyöhön. Työlliseksi lasketaan henkilö, joka on ilmoittanut olevansa tarkastelujakson aikana työssä. Työn määrää ei selvyden vuoksi erotella, vaan työlliseksi luokiteltavaksi riittää koaikatyon lisäksi osa-aikaisena ja satunnaisesti tehtävä työ (vrt. Peltola 2005, 26; Kautto & Salonen 2013, 33). Tässä tutkimuksessa työllisyyden lisäksi myös työttömyyden määrittely jää vastaajan tehtäväksi. Väestötasolla laskettuna omaan määrittelyyn perustuva työttömyys poikkeaa joidenkin tutkimusten mukaan virallisista tilastoista siten, että oman määrittelyn perusteella työttömiä näyttää olevan jonkin verran enemmän kuin virallisessa tilastoinnissa. Ero on seurausta erilaisesta piilotyöttömyyden ja vajaatyöllisyyden tulkinnasta, sillä osa tilastoissa työllisiksi luettavista pitää itseään työttömänä tai työvoiman ulkopuolella olevana. (Penttilä & Keinänen 2005, 35–36.) Pitkittäistutkimusaineiston yhdistäminen esimerkiksi työvoimahallinnon rekistereihin voisi antaa mahdollisuuden ilmoituksen luotettavuuden arviointiin, mutta käytössä olevan aineiston perusteella vastaajan arvion luotettavuuden arviointi on mahdotonta. Ongelmana omaan määrittelyyn tukeutumisessa on muistivirheet, joiden vuoksi vastaajat eivät välttämättä kirjaa kaikkia työllisyys- ja työttömyysjaksojaan oikein (ks. Scott & Alwin 1998, 100–102). Erityisesti lyhyet keskeytykset työllisyydessä tai työttömyydessä voivat jäädä kirjaamatta kyselylomakkeeseen (vrt. Penttilä & Keinänen 2005, 41). Työllisyyden, työttömyyden ja muiden työmarkkinatilojen lisäksi useat tutkimuksessa käytettävät selittävät muuttujat käsitteellistetään vastaajan kokemukseen perustuen.

Työssä tai työtä vailla oleminen määritellään tutkimuksessa tutkimusaineiston mukaisesti. Työuran vakautta kuvaavan selitettävän muuttujan taustakysymyksissä vastaajaa on eri kyselykertoina pyydetty arvioimaan kokopäivätyön, päätoimisen opiskelun, työttömyyden ja muiden työmarkkinatilojen kesto vuosina ja kuukausina seuraavasti:

Vuoden 1995 kysely: Miten kuvaisit työtilannettasi vuoden 1986 jälkeen? Arvioi jokaisen vaihtoehdon (35–44) paikkansapitävyyttä ja kestoä kohdallasi vuoden 1986 jälkeen (vuodesta 1987 lähtien).

Vuoden 2001 kysely: Miten kuvailisit työtilannettasi vuoden 1995 jälkeen? Arvioi jokaisen vaihtoehdon (14–24) paikkansapitävyyttä ja kestoä kohdallasi vuoden 1995 jälkeen (vuoden 1996 alusta lähtien).

Vuoden 2009 kysely: Miten kuvailisit työtilannettasi vuoden 2000 jälkeen? Arvioi jokaisen vaihtoehdon (22–31) paikkansapitävyyttä ja kestoja kohdallasi vuoden 2001 alusta lähtien.

Kaikissa kyselyissä kerrotaan, kuinka pitkä ajanjakso kokonaisuudessaan arvioon tulee sisällyttää. Vastaajaa pyydetään huomioimaan kyselyvuotta edeltävä vuosi, mutta ei kulloistakin kyselyvuotta. Vuoden 1995 kyselyssä pyydetään merkitsemään työmarkkinatilat vuodesta 1987 lähtien yhteensä noin kahdeksalle vuodelle, eli vuoteen 1994 saakka. Seuraavassa vuoden 2001 kyselyssä puolestaan ensimmäinen mukaan otettava vuosi on 1996, joten vuosi 1995 jää kokonaan pois laskelmista. Kyselykertojen kysymysten perusteella tutkimuksen tarkastelujaksoiksi muodostuu vuodet 1987–1994, 1996–2000 ja 2001–2008, jotka yksittäin käsittävät keskimmäisen kyselyn osalta viiden ja muiden kyselyiden osalta kahdeksan vuoden ajanjakson eli yhteensä 21 vuoden ajanjakson. Tarkastelujaksot kattavat siis suurimman osan keskimääräisestä, reilun 30 vuoden pituisesta työurasta (Kautto & Salonen 2013, 38; ks. kpl 3.3).

Työuran käsitteellä viitataan tässä tutkimuksessa Inksonin (2007, 3) määritelmää soveltaen yksilön etenemiseen työmarkkinoilla ajan kuluessa työtehtävästä ja ammatista toiseen. Yhdellä henkilöllä on määritelmässä ainoastaan yksi työura, vaikka sen varrella olisi ammattivaihdoksia tai jaksoja työelämän ulkopuolella. Työura käsittää tässä määrittelyssä työikäisenä vietetyn ajan, joka voidaan jakaa kolmeen tilaan: työssä oloon, työttömyyteen ja muuhun aikaan (vrt. Kautto 2013, 22–23). Tämän myötä kaikilla henkilöillä ajatellaan olevan työura, jonka vakaus muodostuu eri työmarkkinatiloissa vietetyn ajan tuloksena. Tutkimuksessa pääpaino on ansiotyön tutkimuksessa, joten työuran aikaisella työllä viitataan nimenomaan ansiotyöhön osallistumisen kautta muodostuvaan työssäolokertymään, ei näin ollen Inksonin (2007, 3) määritelmän mukaisesti esimerkiksi vapaaehtoistyöhön tai muuhun työuraa mahdollisesti hyödyttävään kokemukseen. Teoreettisen perusteen lisäksi kyseessä on aineistolähtöinen käsitteen rajausta, sillä tutkimusaineistona toimivassa kyselyssä työhön osallistumisella viitataan nimenomaan ansiotyöhön. Työuran vakauden käsite on lähellä ilmaisu työuran tiiviys (Jokinen & Luoma-Keturi 2005) ja käänteisesti käsitettä työuran huokoisuus (Palomäki & Tuominen, 2010). Näillä käsitteillä viitataan työuran jakautumiseen työhön ja muihin työmarkkinatiloihin. Tässä tutkimuksessa työuran vakaudella viitataan työssä ja työtä vailla vietetyn ajan suhteeseen työuran aikana, eikä työttömyyttä ja työvoiman ul-

kopuolella olemista erotella muuttujan operationalisoinnissa. Työvoimaan kuuluvien työttömyys huomioidaan tutkimuskysymyksen 2 ja työttömyyteen valikoitumista kuvaavan selitettävän muuttujan puitteissa.

Työuran vakauden analyysissä työurien työssäolokertymää tarkastellaan kolmen edellä mainitun tarkastelujakson ja kolme aikakautta yhdistävän kokonaistarkastelujakson kautta. Yksittäisen tarkastelujakson aikana koko ajan työssä ollut henkilö tulkitaan kyseisellä aikavälillä täysin vakaalla työuralla olleeksi, jolloin muuttuja saa hänen kohdallaan arvon 100. Vastaavasti täysin epävakaa työura on jatkuvasti työtä vailla olleella henkilöllä, jonka kohdalla muuttuja saa arvon 0. Tutkimusyksilöt jakautuvat jatkumolle näiden arvojen väliin. Muuttujan vaihteluväli ei muutu, vaikka vuoden 2001 kyselyn tarkastelujakso on muihin kyselyihin verrattuna kolme vuotta lyhyempi. Koko työuran vakautta tarkastellaan myös kolmen tarkastelujakson muuttujien summamuuttujalla, joka myös standardoidaan 0-100 vaihteluvälille. Summamuuttujan muodostamisessa huomioidaan tarkastelujaksojen pituuden vaihtelu painokertoimella. Käytännössä työuran vakautta kuvataan näin ollen neljällä muuttujalla; kolmella yksittäisen tarkastelujakson muuttujalla ja ne yhdistävällä summamuuttujalla. Muuttujat ovat rinnastettavissa Jokisen ja Luoma-Keturin (2005, 48–49) työuran suhteellista kestoa kuvaavaan muuttujaan, jossa verrataan tietyn tarkastelujakson työssäoloajan osuutta koko tarkastelujaksosta.

Työuran vakauden selitettävä muuttuja luokitellaan mitta-asteikoltaan tarkimpaan mahdolliseen luokkaan, suhdeasteikolliseksi. Suhdeasteikollisella muuttujalla on absoluuttinen nol-lapiste, joka tässä tarkoittaa työttömyyttä koko tarkastelujakson aikana. Lisäksi suhdeasteikolliselle muuttujalle tunnusomaisesti muuttujan arvoja on mahdollista verrata suhteellisesti, eli jonkun tutkimusyksilön työn määrä tarkastelujakson aikana voi olla esimerkiksi kaksinkertainen toisen tutkimusyksilön työn määrään verrattuna. (Kärkkäinen & Högmänder 2008, 20; Wetcher-Hendricks 2011, 12–13.) Useissa työuran vakautta käsitelleissä tutkimuksissa vakauden mittarina on ollut diskreetti, luokiteltu muuttuja, jossa tutkittavat on jaettu työuran vakauden suhteen erilaisiin luokkiin (esim. Järnefelt 2010, 85; Kokko 2010, 36). Muuttujan muunnoksessa jatkuvasta luokitelluksi menetetään tietoa, joten sitä ei yleisesti pidetä suositeltavana menettelynä (Nummenmaa 2009, 43–44).

Työttömyyteen valikoitumista koskevan tutkimuskysymyksen (2) tutkimiseksi muodostettiin toinen selitettävä muuttuja, jossa tutkittavat henkilöt jaettiin työttömyyskokemuksen perusteella kahteen luokkaan. Muuttuja perustuu kyselylomakkeiden kysymyksiin, joissa vastaajilta on tiedusteltu, montako kertaa he ovat olleet työttömänä. Muuttuja on näin ollen dikotomiseksi luokiteltu muuttuja, joka saa jatkuvasti työssä olleiden tutkimusyksilöiden kohdalla arvon 0 ja työttömyyttä kokeneiden osalta arvon 1. Myös tämän selitettävän muuttujan osalta on käytännössä kyse useasta erillisestä muuttujasta. Kunkin kolmen kyselyn muodostamaa tarkastelujaksoa analysoidaan yksitellen, jolloin myös selittävät muuttujat perustuvat pääosin asianomaisen tarkastelujakson mukaisiin tietoihin. Lisäksi tutkimusaineistoa analysoidaan kaikki kolme tarkastelujaksoa yhdistävällä työttömyyden valikoitumisen summa-muuttujalla, joka erottelee kaikkiin kyselyihin vastanneet tutkittavat työttömyyttä kokeneisiin ja jatkuvasti työssä olleisiin.

5.3.2 Selittävät muuttujat

Kuten aikaisemmin on todettu, henkilön työuran vakautteen vaikuttavat henkilökohtaiset tekijät ovat niin laaja ja kompleksi kokonaisuus, että kaikkia niitä on mahdotonta selvittää. Tästä syystä valmisteilla oleva tutkimus on luonteeltaan selvittävä eli deskriptiivinen, pikemmin kuin työmarkkina-asemia konfirmatorisesti jonkin yksittäisen teorian puitteissa selittävä tutkimus. Tässä lähestymistavassa on tarkoituksenmukaista ottaa mukaan useita asiaan liittyviä tekijöitä, joista muodostetaan selittäviä muuttujia. (Jokivuori & Hietala 2007, 42–44.) Analysoimalla tilastollisten menetelmien avulla selittävien muuttujien suhteita työuran vakautta ja työttömyyteen valikoitumista kuvaaviin selitettäviin muuttujiin, voidaan tiivistää ilmiön kannalta merkittävimmät työllisyyden ja työttömyyden henkilökohtaiset taustamekanismit.

Keskeinen haaste tämän kaltaisessa ilmiöiden välistä kausaalisuutta selvittävässä tilastollisessa tutkimuksessa on selittävien muuttujien keskinäisen korrelaation tunnistaminen (ks. Jokivuori & Hietala 2007, 27). Jotta voidaan todeta yksiselitteinen kahden ilmiön välinen kausaalisuus eli havaita jonkun yksittäisen muuttujan aiheuttavan muutoksen jonkun toisen muuttujan arvoissa, tulee kaikkien muiden muuttujien vaikutukset ilmiöön olla kontrolloituna. Yhteiskuntatieteissä täydellisesti kontrolloituun tutkimusasetelmaan ei käytännössä päästä tai edes pyritä kuin korkeintaan harvinaisissa poikkeustapauksissa, sillä yhteiskuntatieteen tutkimat ilmiöt toteutuvat harvoin täysin kontrolloitavissa ympäristöissä. Kontrollointiin pyritään yhteiskuntatieteissä sen sijaan tilastollisella elaboraatiolla eli kolmannen

muuttujan vakionnilla. Elaboration myötä selittävässä tutkimuksessa on tavoitteena syventyä, ei pelkästään muuttujien välisen yhteyden havaitsemiseen, vaan yhteyden syyhyn. Tutkija selvittää tällöin, mistä muuttujien välillä havaittu yhteys johtuu - onko se todellinen, vai seurausta sattumasta tai jostakin tuntemattomasta tekijästä. (Alasuutari 2001, 59–62; Robson 2002, 39–41, 427–429; Jokivuori & Hietala 2007, 15–19, 37–38).

Tutkimuksen selittävät muuttujat käydään läpi taulukossa 3. Selittävien muuttujien operationalisointi on esitelty taulukkoa yksityiskohtaisemmin liitteessä 2. Selittävät muuttujat operationalisoitiin siten, että mittauksissa pystyttiin käyttämään mahdollisimman tarkkaa mitta-asteikkoa (ks. Wetcher-Hendricks 2011, 13). Kaikki selittävät muuttujat eivät sisälly kaikkien tutkimuksen analyysimenetelmien malleihin. Myös muuttujien uudelleenluokitteluita tehdään tarvittaessa tiettyjen menetelmien osalta.

TAULUKKO 3 Tutkimuksen selittävät muuttujat

Selittävä muuttuja	Tyyppi
Sukupuoli	Dikotominen: nainen, mies
Perheeseen liittyvät muuttujat	
Parisuhde	Dikotominen: kyllä, ei
Avioliitto	Dikotominen: kyllä, ei
Puolison työmarkkinatilanne	Luokiteltu (3): työssä, työvoiman ulkopuolella, työtön
Perhetyyppi	Luokiteltu (4): yksinasuva; yksinhuoltaja; parisuhde, ei lapsia; parisuhde, lapsia
Lasten määrä	Jatkuva tai luokiteltu (4): ei lapsia; [...]; enemmän kuin kolme lasta
Työhön ja koulutukseen liittyvät muuttujat	
Peruskoulutus	Luokiteltu (4): ei peruskoulutusta; kansakoulu; keskikoulu tai peruskoulu; lukio
Ammattiasema	Luokiteltu (3): työntekijä, alempi toimihenkilö, ylempi toimihenkilö
Työuran vakaus ikävuosina 28-35	Jatkuva: koko ajan työtön; [...]; koko ajan työssä
Työuran vakaus ikävuosina 37-41	Jatkuva: koko ajan työtön; [...]; koko ajan työssä
Muut muuttujat	
Bruttokuukausitulot	Luokiteltu (4): 0-8000 mk; [...]; vähintään 16001 mk tai 900 €; [...]; vähintään 3401 €
Itse koettu terveydentila	Luokiteltu (4): erittäin hyvä; [...]; erittäin tai melko huono

Suurin osa tutkimuksessa käytettävistä selittävästä muuttujista (taulukko 3) kuten sukupuoli, lasten määrä ja koulutustaso perustuvat empiirisiin käsitteisiin, jolloin ne ovat Ketokiven (2009, 43) sanoin ”melko vaivattomasti ja yksiselitteisesti empiirisesti todennettavissa”. Se-

littävistä muuttujista bruttokuukausitulot kuuluu niihin, jotka ovat alttiita tutkittavien väärintymäryksistä, huolimattomuudesta tai muistivirheistä johtuvalle mittavirheelle (Hirsjärvi ym. 2009, 195). Myös työuran vakautta koskeva selitettävä muuttuja perustuu tutkittavien ilmoitukseen kohtuullisen pitkän aikavälin työttömyys- ja työllisyysjaksoista. Inhimillisten virheiden mahdollisuus on erityisesti näiden muuttujien osalta olemassa (Scott & Alwin 1998, 112–114). Selittävistä muuttujista itse koettu terveydentila on validiteetin arvioinnin osalta oma lukunsa. Kaksi tutkittavaa henkilöä voivat ilmoittaa kokevansa terveytensä yhtä hyväksi, vaikka todellisuudessa henkilöiden terveydentiloissa olisi työllisyyden kannalta merkityksellisiä eroja. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta olennainen, osin avoimeksi jäävä kysymys on näin ollen se, missä määrin tutkittavien vastaukset kuvaavat todellista käyttäytymistä ja missä määrin niissä on tutkittavista aiheutuvaa mittavirhettä (ks. Alasuutari 2001, 144–145).

Jotkut selittävät muuttujat eroavat työuran vakauden selitettävästä muuttujasta aikaperspektiivin perusteella. Selitettävän muuttujan perusteena toimivaa yksilön työmarkkinatilannetta tarkastellaan kunkin elämäntilannekyselyn kohdalla retrospektiivisesti usean vuoden ajalle, edeltävään tutkimusvaiheeseen saakka. Sen sijaan osa selittävistä muuttujista perustuu kunkin kyselyn ajankohdan tilanteeseen. Tällöin esimerkiksi avioituminen tai lapsen syntyminen kirjataan selittävän muuttujan arvoksi koko tarkastelujaksolle, vaikka tapahtuma olisi edeltänyt tutkimusajankohtaa vaikka vain joitain päiviä. Pitkittäistutkimusten kohdalla ajassa muuttuviin tekijöihin viitataan usein temporaalisina tai dynaamisina, ja ajan muutoksesta riippumattomat tekijät käsitetään puolestaan staattisina (Giele & Elder 1998, 6–7). Kyselyssä ei ole täysin staattisia muuttujia, vaan muuttujien arvoissa voi tapahtua muutoksia siirryttäessä tutkimusvaiheesta toiseen. Vastaavanlaisia kompromisseja muuttujien operatiivisoinnissa on tehty useissa tutkimuksissa sekä selitettävien että selittävien muuttujien osalta. Työmarkkinatila koko vuodelle on monissa aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Härmäläinen 2002, 21; Ollikainen 2006b, 59; Järnefelt 2010, 80–81) määritelty kulloisenkin vuoden viimeisen päivän tilanteen perusteella. Esimerkiksi Peltolan (2005, 26–27) tutkimuksessa työmarkkinatilat on kyetty määrittelemään viikkotasolla, mutta lukuisat taustamuuttujat ainoastaan vuositasolla. Kompromissi voi olla mittarin reliabiliteetin ja validiteetin kannalta ongelmallinen, sillä muuttujien arvojen virheellisen vaihtelun vuoksi tutkimuksen mittausrvirheiden vaikutus todennäköisesti kasvaa. Toisaalta osa arvojen virheellisestä vaihtelusta luultavasti sulkee kaikkien tutkimusyksilöiden joukossa ja pitkällä aikavälillä

toisensa pois, jonka myötä mittaustulokset palautuvat kohti keskiarvoa. (Nummenmaa 2009, 376–378.)

5.3.3 Tutkimusaineiston valmistelu

Tutkimusaineisto tarkistettiin ennen tilastollista analyysia tunnuslukujen ja jakaumatarkastelujen avulla. Aineiston valmisteluvaiheessa on tarkistukseen perustuen mahdollista korvata puuttuvia tietoja keskiarvoilla tai muilla arvoilla, jonka lisäksi havaintoyksiköitä voidaan useiden havaintojen puuttumisen vuoksi tai muista perustelluista syistä pudottaa pois analyysistä. Aineiston valmistelun käytännöt riippuvat käytettävistä analyysimenetelmistä ja muuttujien ominaisuuksista. (Nummenmaa 2009, 158–159.) Tässä tutkimuksessa puuttuvat havainnot korvattiin eli imputoitiin työuran vakauden selitettävän muuttujan osalta moniluokitteluanalyysiä varten. Moniluokitteluanalyysi edellyttää, että kaikilla tilastoyksiköillä on kirjattuna havainnot kaikkien analyysiin sisältyvien muuttujien osalta. Muussa tapauksessa tilastoyksikkö putoaa analyysistä kokonaan pois. Samaisen selitettävän muuttujan analyysissä turvauduttiin imputoinnin ohella myös tilastoyksiköiden pudotuksiin. Aineiston valmistelumenettelyllä aineiston tarjoama tietomäärä pyrittiin säilyttämään mahdollisimman laajana ja todenmukaisena. Menettelyyn vaikutti tulkinta, jonka mukaan Lapsesta aikuiseksi -elämäntilannekyselyjen kato on satunnaista (ks. Metsäpelto ym. 2010, 8–10). Systemaattisen kadon tilanteessa puuttuvien havaintojen käsittely on huomattavasti keskeisemmässä roolissa (Metsämuuronen 2011, 636). Työttömyyteen valikoitumista kuvaavan selitettävän muuttujan osalta imputointia tai tilastoyksiköiden pudotuksia ei tehty. Aineiston valmistelu ja myöhemmin tilastollinen analyysi suoritettiin IBM SPSS Statistics -ohjelmistolla.

Työuran vakautta kuvaavaa selitettävää muuttujaa muodostettaessa kävi ilmi, että osa vastaajista oli vastannut työmarkkinatiloja selvittäneisiin kysymyksiin jollakin tavoin epätäydellisesti. Epätäydellisiä vastauksia pyrittiin aina ensisijaisesti täydentämään kyselyn muiden vastausten perusteella. Muuttujan operationalisoinnin kannalta haasteita aiheutui erityisesti vastauksista, joissa ilmoitettiin työmarkkinatilanteet pyydettyä pidemmältä tai lyhyemmältä ajanjaksolta. Tilanteissa, joissa vastaaja oli ilmoittanut työmarkkinatilanteet tarkastelujaksoa pidemmältä ajalta, jouduttiin valitsemaan, vähennetäänkö ylimääräinen aika pois työssä vai työn ulkopuolella vietetystä ajasta. Näissä tilanteissa päädyttiin vähentämään ylimääräinen aika pidemmästä työmarkkinatilanteesta, jos muiden vastausten perusteella ei kyetty valistuneempaan ratkaisuun. Esimerkiksi työn ollessa suurempi osa ilmoitetusta kokonaisajanjaksosta, vähennettiin ylimääräinen aika työn osuudesta. Ratkaisun perusteena on

spekulatiivinen oletus, että vastaajat muistavat täsmällisemmin lyhyemmän työmarkkinatilanteen ajallisen keston. Tilanteissa, joissa oli virheellisesti ilmoitettu pyydettyä lyhyemmän ajanjakson työmarkkinatilanteet, oletettiin ilmoittamaton aika ilman työtä vietetyksi ajaksi. Jotkut vastaajat olivat kirjanneet yhden tai useamman työmarkkinatilan, mutta jättäneet määräjän kirjaamatta. Näissä tapauksissa joko yksistään työllisyyden työmarkkinatiloja (koko-aikatyö, osa-aikatyö, satunnainen työ) tai muita työmarkkinatiloja (työtön, työvoimakoulutus, opiskelija, jne.) kirjanneiden tulkittiin olleen koko tarkastelujakson joko työllisenä tai ilman työtä. Sen sijaan työllisyyden lisäksi muita tiloja ilman tilojen keston määrittelyä merkinneet kaksi vastaajaa 50-vuotiaiden, yksi vastaaja 42-vuotiaiden ja viisi vastaaja 36-vuotiaiden kyselyssä jouduttiin pudottamaan pois työuran vakautta koskevasta analyysistä. Heidän osaltaan ei ollut mahdollista määrittää luotettavasti työllisyyden ajallista osuutta asianomaiselta tarkastelujaksolta.

Työuran vakautta kuvaavan muuttujan havaintojen korvaamisessa eli imputoinnissa sovellettiin Metsämuurosen (2011, 534–537) esittelemää verrokkimenettelyä. Tässä imputoitavassa puuttuvan datan korvaamiseksi etsitään toinen tilastoyksikkö, joka vastaa mahdollisimman paljon puuttuvan havainnon omaavaa tilastoyksikköä, mutta jolla on kirjattuna asianomaisen muuttujan havainto. Imputoidut arvot ovat käytännössä tutkijan arvauksia oikeasta mittaustuloksesta. Menettelyn myötä ei menetetä kerättyä tietoa, kun tilastoyksiköitä ei pudoteta yksittäisen mittaustulokset puuttumisen vuoksi. Imputointi on tehtävä hyvin harkiten, sillä se voi vääristää tutkimustuloksia. (Nummenmaa 2009, 159; Metsämuuronen 2011, 528–529.) Tässä tutkimuksessa imputoinnin perusteena on analysoitavan otoksen säilyttäminen mahdollisimman suurena. Työuran vakautta kuvaavan muuttujan mittaustulokset kaikkien kolmen kyselyn osalta oli käytettävissä 59,1 % tutkittavista, jolloin merkittävä osa, 151 tutkimusyksilöä, olisi jäänyt kokonaan pois analyysistä. Suurimmalta osalta näistä yksilöistä oli mittaustulos kahdesta tai yhdestä kyselystä - ainoastaan 42 (11,4 %) tutkittavalta ei ollut havaintoa yhdeltäkään tarkastelujaksolta.

Analysoitavaan tutkimusjoukkoon sisällytettiin imputoinnin myötä ne 58 tilastoyksikköä, joilta puuttui työuran vakauden havainto ainoastaan yhdeltä tarkastelujaksolta. Tilastoyksiköt, joilta puuttui kaksi havaintoa, tai joilla toisin sanoen oli vain yksi havainto kolmelta tarkastelujaksolta, pudotettiin kokonaan analyysistä pois. Yhden tarkastelujakson havainnon perusteella ei koettu järkevänä tehdä päätelmiä koko työuran mittaisesta työllisyydestä. Li-

säksi tarkemmassa tarkastelussa havaittiin, että vain yhden kyselyn työmarkkinatiloja selvittäneisiin kysymyksiin vastanneiden kohdalla muuttujien havaintojen keskiarvot poikkesivat muun tutkimusjoukon havaintojen keskiarvosta. Merkittävin ero oli 50-vuotiaiden kyselyssä, jossa kuusi ainoastaan kyseiseen kyselyyn vastannutta henkilöä sai 42–50-ikävuoden välisen työuran vakauden muuttujan arvoksi 45,7, kun kaikkien vastaajien joukossa keskiarvo oli 81,3. Yhteensä tällä perusteella pudotettuja tilastoyksiköitä oli 51. Keskiarvotarkastelussa havaittiin, että kahteen kyselyyn vastanneiden osalta työuran vakautta kuvaavien muuttujien havaintojen keskiarvot eivät olennaisesti poikenneet muun tutkimusjoukon havaintojen keskiarvoista. Tarkemmassa tarkastelussa kahteen kyselyyn vastanneiden joukkoa verrattiin riippumattomien otosten t-testillä muuhun tutkimusjoukkoon tutkimuksen muuttujien suhteen (ks. Nummenmaa 2009, 160). Testin perusteella kahden kyselyn osajoukko ei poikennut minkään muuttujan osalta tilastollisesti merkitsevästi muusta tutkimusjoukosta.

Imputoinnissa puuttuvan tarkastelujakson havainto korvattiin käyttämällä verrokkina niitä tilastoyksiköitä, joilla oli havainto kaikilta kolmelta tarkastelujaksolta. Verrokiksi valittiin tilastoyksikkö, jonka työuran vakauden muuttujan arvo kahdelta tiedossa olevalla tarkastelujaksolla oli mahdollisimman sama kuin puuttuvan havainnon omaavalla tilastoyksiköllä. Useissa tapauksissa löytyi useita tismalleen samat arvot omaavia verrokkeja, jolloin puuttuva arvo korvattiin verrokkien havaintojen keskiarvolla. Jos samoja arvoja omaavia verrokkeja ei löytynyt, etsittiin kahden arvon keskiarvoa hyödyntäen mahdollisimman läheinen tilastoyksikkö. Jos tällöin löytyi useampi yhtä hyvä verrokki, korvattiin puuttuva havainto näiden verrokkien havaintojen keskiarvolla. Työuran vakauden muuttujien lisäksi imputoinnissa ei huomioitu muiden muuttujien dataa. Koko työuran osalta muuttujan arvo kyettiin imputoinnin myötä määrittämään 276 tutkimusyksilölle, joka on 74,8 % koko otoksesta. Työuran vakautta selittävien muuttujien osalta imputointia ei suoritettu, jonka seurauksena työuran vakautta koskevaan moniluokitteluanalyysiin sisällytettävä otos pienenee vielä jonkin verran. Analyysistä putoaa pois kaikki tilastoyksiköt, joilta puuttuu edes yksi havainto malliin sisällytetyistä muuttujista. Kyselyiden kadon ja selittävien muuttujien puuttuvien tietojen myötä moniluokitteluanalyysistä putosi pois mallista riippuen noin 30 - 40 prosenttia koko aineiston tutkimusyksilöistä.

5.3.4 Analysointimenetelmät

Korrelatiivisessa tutkimuksessa selvitetään muuttujien välisen korrelaation voimakkuutta tilastollisen todennäköisyyden kautta. Tilastollista todennäköisyyttä arvioidaan usein merkitsevyydestillä ja p-arvon käsitteellä, jolla viitataan tilastolliseen merkitsevyyteen. Tilastollinen merkitsevyys määritetään tilastollisesta testistä saadun testisuureen perusteella. Jos testisuure on riittävän harvinainen, voidaan havainnon tulkita olevan käytettävän aineiston nojalla systemaattinen - ei siis sattumasta johtuvaa. Pieni p-arvo viittaa mahdollisuuteen, että on muodostettu väärä nollahypoteesi. Yleensä nollahypoteesina oletetaan muuttujien välinen riippumattomuus, eli että tutkittavien ilmiöiden välillä ei ole eroa tai yhteyttä. (Kärkkäinen & Högmander 2008, 82–85; Metsämuuronen 2011, 435–436, 441.) Tilastollisen merkitsevyyden rajana pidetään usein alle 0,05 p-arvoa, joka tarkoittaa viiden prosentin mahdollisuutta tulkita nollahypoteesi virheellisesti vääräksi. Joskus sovelletaan myös tätä pienempiä riskirajoja. Raja-arvot perustuvat laajalti sovellettuun käytäntöön - mitään sen painavampaa loogista perustetta käytetyille arvoille ei ole. Testisuureen tilastollinen merkitsevyys ei sinänsä ole osoitus kausaliteetista tai muusta teoreettisesta merkitsevyydestä, vaan se lähinnä antaa aiheen teoreettiseen jatkopohdintaan. (Ketokivi 2009, 18.) Tässä tutkimuksessa raportoidaan tutkimuksen arvioinnin helpottamiseksi testisuure ja sen perusteella laskettu p-arvo.

Yksinkertaisimmillaan kahden luokitellun muuttujan välistä korrelaatiota voidaan tarkastella ristiintaulukoinnilla. Ristiintaulukointi kuvaa kahden muuttujan yhteisjakaumaa eli sitä, montako sarakemuuttujan havaintoa kuuluu kuhunkin rivimuuttujan kategoriaan. Taulukoiden tukena käytetään χ^2 -riippumattomuustestiä. Testin perusteella voidaan päätellä, onko muuttujien arvojen jakautuminen luokkiin sattumanvaraista, vai onko luokiteltujen muuttujien välillä tilastollista yhteyttä. Testiä sovelletaan erityisesti työttömyyteen valikoitumisen tarkastelussa, sillä se soveltuu luokiteltujen ja dikotomisten muuttujien välisten suhteiden analysointiin. χ^2 -riippumattomuustestin suureen perusteella on mahdollista määrittää merkitsevyytensä kuvaava p-arvo. (Nummenmaa 2009, 305–307.) Osa ristiintaulukoinneista on kaksiluokkaisten muuttujien muodostamia 2×2 -taulukkoja, jolloin χ^2 -suureen merkitsevyytensä voidaan tarkastella Yatesin jatkuvuuskorjauksella. Korjauksen myötä merkitsevyytensä arvioidaan yleensä varsinkin pienillä havaintomäärillä suuremmaksi kuin ilman korjausta (Heikkilä 2008, 220–221). Tässä tutkimuksessa Yatesin jatkuvuuskorjauksen merkitsevyytensä raportoidaan ainoastaan niissä tapauksissa, kun muutoin yleisesti sovellettujen raja-arvojen alle jäävä merkitsevyytensä muuttuu korjauksella raja-arvoa suuremmaksi.

Työuran vakauden taustamekanismien tutkimiseksi aineistoa analysoitiin muun muassa Jokivuoren ja Hietalan (2007, 155–171) esittelemällä moniluokitteluanalyysillä eli MCA:lla (*Multiple Classification Analysis*). Tavoitteena oli tutkia, millä tavoin tutkimusjoukon yksilölliset taustatekijät ovat yhteydessä heidän työuriensa vakauteen. Moniluokitteluanalyysi on varianssianalyysin sovellus, jossa tutkitaan usean luokitellun selittävän muuttujan yhteyksiä yhteen jatkuvaan selitettävään muuttujaan. Menetelmässä selitettävän muuttujan keskiarvo koko aineistossa toimii vertailuarvona, johon selittävien muuttujien luokkien ryhmäkohtaisia keskiarvoja verrataan. Analyysin keskeinen ajatus on muuttujien vakiointi. Tässä menettelyssä kontrolloidaan muiden selittävien muuttujien vaikutus, jotta yksittäisen selittävän muuttujan itsenäisesti aiheuttamat ryhmien väliset erot selitettävän muuttujien arvoissa kyetään toteamaan. Näin saadaan laskettua, kuinka paljon ryhmän keskiarvo poikkeaa kokonaiskeskiarvosta ennen vakiointia ja vakioinnin jälkeen. Moniluokitteluanalyysiin rakennetulle mallille on mahdollista laskea selitysasteet, joilla määritetään kuinka paljon selitettävän muuttujan varianssista johtuu kustakin selittävästä muuttujasta ja yhteensä malliin sisältyvistä muuttujista. (Toivonen 1999, 255–256; Jokivuori & Hietala 2007, 158–159.)

MCA:n tapauksessa selittävien muuttujien tulisi olla jokseenkin riippumattomia toisistaan (Toivonen 1999, 250). Selittävien muuttujien välistä yhteyttä eli multikollineaarisuutta testattiin SPSS-ohjelman regressioanalyysiin liittyvällä VIF-analyysillä ottamalla selittäviksi muuttujiksi kerrallaan yhden tarkastelujakson muuttujat, joka vastaa menettelyä moniluokitteluanalyysin osalta (ks. Metsämuuronen 2011, 738–739). Multikollineaarisuutta oli havaittavissa erityisesti 42-vuotiaiden kyselyyn perustuvien perhemalli- ja kuukausitulomuuttujien välillä. Tarkemman analyysin mukaan myös monet muut selittävästä muuttujista, kuten ammattiasema ja ammatillinen koulutus, olivat lineaarisen regressioanalyysin perusteella tilastollisesti merkitsevällä tasolla yhteydessä kuukausitulomuuttujaan. Kuukausitulot osoitautui moniluokitteluanalyysissä olevan selvästi kaikkia muita selittäviä muuttujia vahvemmin yhteydessä työuran vakauden selitettävään muuttujaan. Työuran vakauden ja kuukausitulomuuttujien välinen Pearsonin tulomomenttikorrelaatiokerroin (Metsämuuronen 2011, 369) oli voimakas ($r = 0,43$ ja $0,48$, $p = .000$). Kuukausitulojen voimakas yhteys työllisyyskertymään on havaintona hyvin looginen ja yllätyksetön, eikä muuttujien välisen yhteyden tutkimista koettu teoreettisesti perustelluksi. Näistä syistä MCA:n selittävien muuttujien joukosta jätettiin pois kuukausitulomuuttuja, joka oli mahdollista määrittää 42- ja 50-vuotiaiden kyselyjen osalta. Muutoin moniluokitteluanalyysin muuttujien valinnassa sovellettiin

ainakin regressioanalyysin kohdalla usein sovellettua periaatetta muodostaa mahdollisimman yksinkertainen ja yhteisvaihtelun mahdollisimman hyvin kuvaava, teoreettisesti perusteltu malli (Nummenmaa 2009, 316–317).

Moniluokitteluanalyysin muut oletukset liittyvät muuttujien jakaumiin. Selitettävän muuttujan jakauma ei saa olla liian vino ja dikotomisten selittävien muuttujien luokkafrekvenssien tulee olla samaa kokoluokkaa (Jokivuori & Hietala 2007, 159–160). Useiden monimuuttujamenetelmien osalta todettua oletusta muuttujien havaintojen ja populaatiojakauman normaalijakautuneisuudesta ei MCA:n osalta mainittu käytetyissä lähteissä. Tämän tutkimuksen aineisto ei täytä ensin mainittua oletusta muuttujan jakauman symmetrisyydestä. Työuran vakauden selitettävän muuttujan huippu on toisessa ääripäässä, eli jatkuvasti työssä oleminen on aineistossa useimmin esiintyvä yksittäinen havaintoarvo. Jakauma on muutenkin painottunut varsin vahvasti oikealle, paljon työssä olleiden päähän. MCA-menetelmää päädyttiin tästä huolimatta hyödyntämään, sillä Jokivuoren ja Hietalan (2007, 159–160) mukaan MCA on muihin vastaaviin monimuuttujamenetelmiin verrattuna vakaa eli robusti. Toisin sanoen se ”ei ole kovin herkkä edellä mainituista oletuksista poikkeamisille” (emt., 160). Tietyissä tilanteissa on Nummenmaan (2009, 274) mukaan mahdollista poiketa jopa normaalijakaumaoletuksesta, jota tässä tapauksessa ei siis edellytetty. On kuitenkin syytä todeta, että jakaumaoletuksista poikkeaminen voi pahimmillaan johtaa virheelliseen nollahypoteesin hylkäämiseen ja sitä kautta ylitulkintaan (Metsämuuronen 2011, 426).

Mahdollisia vaihtoehtoisia menettelytapoja tilanteissa, joissa analyysimenetelmän oletukset eivät toteudu, ovat muuttujan jakauman muuntaminen yleensä normaalijakautuneeksi muuttujamuunnoksen kautta tai parametrittomien menetelmien hyödyntäminen (Nummenmaa 2009, 160–161). Näistä selitettävän muuttujan jakauman uudelleenjärjestely muuttujamuunnoksen kautta ei ole tässä tapauksessa mahdollista, koska jakauman huippu on toisessa ääripäässä⁵ (Högmander ym. 2009, 6). Parametrittomien menetelmien etuna on muuttujien havaintojen jakaumaoletusten puute, mutta kääntöpuolena on tilastollinen heikkous parametri-

⁵ Työuran vakaus -muuttujaa muunnettiin testimielessä normaalijakautuneeksi muun muassa kaikkein voimakaimmin oikealle vinoille jakaumille suositellulla logaritmuunnoksella $LN[(\max + 1) - Y]$ (Metsämuuronen 2011, 733). Transformoidussa jakaumassa oli huippu vasemmassa ääripäässä, jota ilman jakauma olisi silmä määräisesti voinut olla normaalisti jakautunut. Huipukkuus oli kuitenkin edelleen huomattavaa ja Kolmogorov-Smirnovin -testi (ks. Nummenmaa 2009, 155) hylkäsi normaalijakaumaoletuksen selvästi ($p < .001$), joten transformaatiota ei pidetty järkevänä.

siin menetelmiin verrattuna. Useimmissa parametrittomissa testeissä ei huomioida selitettävän muuttujan havaintoarvoja ja varianssia sellaisenaan, vaan muuttujien havainnot jaotellaan yksinkertaisemmalla mitta-asteikolle järjestysluvuiksi. (Heikkilä 2008, 233–234.) Työuran vakaus -muuttujan jakaumassa havaintoyksiköt jakautuvat vinoudesta huolimatta laajasti koko vaihteluvälille, joten havaintojen muuttaminen järjestysluvuiksi kaventaisi olennaisesti muuttujan tietosisältöä. Toisekseen monimuuttujaisten analyysien tekeminen parametrittomilla menetelmillä aiheuttaa merkittävää käytännöllistä ja tulkinnallista haastetta, eikä moniluokitteluanalyysiin verrattavaa epäparametrinen monimuuttujaista analyysimenetelmää ole saatavilla analyysiin käytetyssä SPSS-ohjelmassa (ks. Nummenmaa 2009, 273–274).

Edellä mainittujen menetelmien lisäksi aineistoa on soveltuviin kohdissa analysoitu hyödyntäen parametrinen riippumattomien otosten t-testiä ja Pearsonin tulomomenttikerrointa. Keskiarvojen vertailuun perustuva riippumattomien otosten t-testi kertoo, poikkeako kaksi ryhmää toisistaan mielenkiinnon kohteena olevan ilmiön suhteen. Testissä vertaillaan tarkasteltavan muuttujan arvojen keskiarvoja kahden toisistaan riippumattoman ryhmän välillä huomioiden myös muuttujien arvojen jakaumien muodot. (Metsämuuronen 2011, 392–395.) Testiä ei suositusten mukaisesti käytetä eikä raportoida, mikäli Levenen testi ei vahvista ryhmien jakaumien varianssien yhtäsuuruutta (Nummenmaa 2009, 177). Pearsonin tulomomenttikerroin ilmaisee kahden vähintään suhdeasteikollisen muuttujan välisen korrelaation. Kerroin vaihtelee välillä -1 ja 1, jossa lähimpänä nollaa olevat arvot tarkoittavat heikointa yhteyttä muuttujien välillä. (Metsämuuronen 2011, 369–371.)

6 TUTKIMUSAINEISTON ANALYSOINNIN TULOKSET

Tässä kappaleessa esitellään tutkimusaineiston empiiriseen tarkasteluun perustuvat tutkimustulokset. Ensimmäinen alakappale kuvaa eri tavoin, kuinka suuri osa tutkittavista on työuriensa aikana ollut työssä ja ilman työtä. Kappaleessa tarkastellaan ristiintaulukointien ja χ^2 -riippumattomuustestien perusteella selittävien muuttujien yhteyksiä työttömyyteen valikoitumiseen. Toinen alakappale koskee työurien vakautta sekä vakauden syitä ja taustamekanismeja, joiden seurauksena työurat muodostuvat yksilöiden välillä erilaisiksi. Kappaleessa tutkimusaineistoon tutustutaan moniluokitteluanalyysin tuloksin kautta.

6.1 Työttömyyteen valikoituminen

Vaikka tutkimusjoukko on osa työllisyyden suhteen menestynyttä syntymäkohorttia (ks. kpl 5.2.2), on työttömyys heille varsin tuttua. Kaksi kolmesta (64,3 %) tutkittavasta ilmoitti ensimmäisessä tutkimusvaiheessa vuonna 1995 kokeneensa työttömyyttä vähintään kerran. Vastaajilta on tiedusteltu kaikissa kolmessa käytössä olevassa kyselyssä, montako kertaa he ovat olleet työttömänä (taulukko 4).

TAULUKKO 4 Työttömyyteen valikoituneiden henkilömäärät ja prosenttiosuudet vastanneista kyselyittäin

Kysely (ikä)	Ei kokenut työttömyyttä		Kokenut työttömyyttä		Yhteensä
	n	%	n	%	
Vuosi 1995 (36)	109	35,7	196	64,3	305
Vuosi 2001 (42)	115	43,4	150	56,6	265
Vuosi 2009 (50)	105	39,5	161	60,5	266

Näiden kysymysten perusteella on mahdollista arvioida omaan kokemukseen perustuvan työttömyyden määrittelyn ajallista yhdenmukaisuutta ja luotettavuutta. Henkilöistä, jotka 50-vuotiaiden kyselyn vastausten perusteella eivät ole koskaan kokeneet työttömyyttä (n = 105), merkittävä osa (38,1 %) oli joko molemmissa tai yhdessä aiemmista kyselyistä ilmoittanut kokeneensa työttömyyttä vähintään kerran. Toisaalta neljällä viidestä (79,7 %) kaikkien kolmen kyselyn työttömyyskertoja selvittäneisiin kysymyksiin vastanneista (n = 217) vastaukset pysyivät kyselykertojen välillä uskottavina, eli vastaukset olivat joko täysin samoja kaikissa kyselyissä tai aiemmin ilmoitettua työttömyyskokemusta ei myöhemmissä kyselyissä ollut jätetty kirjaamatta.

Vaikka tämän tarkastelun perusteella omaan kokemukseen perustuva työttömyys ei vaikuta täysin luotettavalta mittarilta, on arvioissa huomioitava yhdenmukaisuuteen mahdollisesti

vaikuttava kysymysten epäjohdonmukaisuus. Ensimmäisessä ja toisessa kyselyssä kysyttiin työttömyyskertojen määrää, jonka lisäksi 36-vuotiaiden kyselyn kysymykseen ”Millaisia kokemuksia Sinulla on työttömyydestä?” oli mahdollista vastata, ettei ole koskaan ollut työttömänä. Työttömyyttä kokeneiksi tulkittiin tässä tapauksessa kaikki ne, jotka vähintään toisessa näistä kysymyksistä ilmoittivat työttömyyskokemuksesta. Viimeisimmässä kyselyssä asiaa kysyttiin suoraan kysymyksellä ”Oletko koskaan ollut työtön?”, johon suurin osa vastaajista (60,5 %) vastasi myöntävästi. Kaikkien kolmen kyselyn perusteella voidaan todeta, että noin neljä kymmenestä (35,7 - 43,4 %) tutkittavasta ei ole kokenut työuransa aikana kertaakaan työttömyyttä (taulukko 4).

Tämän kappaleen ristiintaulukoinneissa työttömyyttä kokeneiksi päätettiin tulkita ne henkilöt, jotka ovat ilmoittaneet työttömyyskokemuksesta asianomaisessa kyselyssä. Kyselyiden työttömyyskokemuksia koskevien kysymysten epäjohdonmukaisuudesta johtuen työttömyyteen valikoitumisen perusteena ei näin ollen pidetä aikaisemmissa kyselyissä ilmoitettua työttömyyskokemusta. Ristiintaulukoinnit ja niiden analyysi koettiin perustelluksi raportoida erikseen kullekin yksittäiselle tarkastelujaksolle, eli koko 21-vuotisen ajanjakson osalta työttömyyteen valikoitumisen ja selittävien muuttujien yhteyksiä ei tuoda esiin. Selittävien muuttujien yhteys työttömyyteen valikoitumiseen näyttää selvästi vaihtelevan työuran eri vaiheita kuvaavien tarkastelujaksojen välillä.

6.1.1 Sukupuoli, parisuhde ja perhe työttömyyden taustalla

Sukupuoli ei yksistään näytä olevan työttömyyden valikoitumisen kannalta merkityksellinen tekijä. Ainoa huomionarvoisa sukupuoliero työttömyyskertojen kokemisessa näkyi 50-vuotiaiden kyselyssä, jonka perusteella jonkin verran suurempi osa miehistä (64,5 %) kuin naisista (56 %) oli kokenut työttömyyttä vähintään kerran (taulukko 6). Miehet ja naiset eivät tosin tässäkään tapauksessa eronneet tilastollisesti merkitsevästi toisistaan työttömyyskokemusten jakaumien suhteen ($\chi^2(1) = 2,02, p = .155$).

Avoliitto on sen sijaan 50-vuotiaiden kyselyn perusteella työttömyyteen valikoitumisen suhteen erottelva tekijä, kuten taulukosta 5 käy ilmi. Viimeisimmän kyselyn aikaan naimisissa olleista henkilöistä lähes joka toinen (45,3 %) ilmoitti, ettei ole koskaan kokenut työttömyyttä. Naimattomien, eronneiden ja leskien joukossa vastaava osuus oli selvästi pienempi, noin 30 %. Ero oli χ^2 -riippumattomuustestin perusteella tilastollisesti merkitsevä ($\chi^2(1) = 5,97, p = .015$). Näyttäisi siis siltä, että naimisissa olevat valikoituvat muita harvemmin

työuransa aikana työttömyyteen. Voimakkaammin ero näyttäytyi naisten joukossa ($\chi^2(1) = 5,55, p = .018$). Yli puolet (52,8 %) naimissa olevista naisista eivät olleet kokeneet työttömyyttä lainkaan, kun muista naisista työttömyydeltä oli välttynyt harvempi kuin joka kolmas (31,4 %). Miesten joukossa avioliiton merkitys työttömyyteen valikoitumisessa oli huomattavasti vähäisempi, joskin ero oli samansuuntainen kuin naisilla (taulukko 5). Prosenttiosuuksien perusteella erityisen huomattava sukupuoliero on avioliitossa olevien naisten ja miesten välillä, joskaan kahden ryhmän välinen ero ei ole oletettavasti pienestä havaintomäärästä johtuen tilastollisesti merkityksellinen ($\chi^2(1) = 3,19, p = .074$).

TAULUKKO 5 Työttömyyteen valikoituneiden prosenttiosuudet sukupuolen ja avioliiton mukaisesti 50-vuotiaiden kyselyssä (N 148: naisia 72, miehiä 76)

Työttömyyteen valikoituminen (%)	Naiset		Miehet		Yhteensä	
	Naimisissa	Naimaton	Naimisissa	Naimaton	Naimisissa	Naimaton
Ei työttömyyttä	52,8 %	31,4 %	38,2 %	29,5 %	45,3 %	30,4 %
Kokenut työttömyyttä	47,2 %	68,6 %	61,8 %	70,5 %	54,7 %	69,6 %

Sukupuolen ja avioliiton yhteisvaikutusta työttömyyteen valikoitumiseen tarkasteltiin myös aikaisempien kyselyjen perusteella. Tulokset ovat 42-vuotiaiden kyselyn osalta samansuuntaiset kuin viimeisimmässä kyselyssä: ryhmien väliset erot ovat tilastollisesti merkitseviä naisilla ja sukupuolten yhteistarkastelussa, mutta eivät yksistään miehillä. Ensimmäinen kysely on kuitenkin erilainen tapaus. Naisten joukossa naimisissa olevien ja muiden välinen ero kutistuu merkityksettömäksi ($\chi^2(1) = 2,86, p = .60$), mutta miehissä ero on myöhäisempiin kyselyihin verrattuna olennaisesti suurempi. Naimisissa olevista miehistä vajaa puolet (46,2 %) ilmoittaa, ettei ole koskaan kokenut työttömyyttä, mutta muista ainoastaan noin joka viides (18,8 %). Ryhmäerot ovat tilastollisesti merkitseviä miesten joukossa ($\chi^2(1) = 12,43, p = .000$) ja sukupuolten yhteistarkastelussa ($\chi^2(1) = 8,23, p = .004$). Miehet otettiin tämän havainnon vuoksi tarkempaan tarkasteluun, jossa tutkittiin eroja esimerkiksi uudelleen avioituneiden ja ensimmäistä kertaa naimisissa olevien sekä avoliitossa elävien ja muiden naimattomien välillä. Aiemmasta päätelmästä poikkeavia eroja ei käynyt tarkastelussa ilmi – 36-vuotiaiden kyselyyn vastanneiden miesten joukossa naimisissa olevat ovat olleet selvästi muita useammin koko siihenastisen työuransa ajan työllisinä. Kyselyjen yhteenvedona voidaan todeta, että avioliitto näyttää suojaavan työttömyyden kokemiselta, tosin ajanjaksosta ja sukupuolesta riippuen eri tavoin. Avioliitossa olevat ilmoittivat kaikissa kyselyissä ja molempien sukupuolten kohdalla muita useammin, etteivät ole työurallaan kokeneet työttömyyttä.

TAULUKKO 6 Työttömyyttä kokeneiden prosentiosuudet ja ristiintaulukointien χ^2 -riippumattomuustestien tunnusluvut keskeisten sukupuoleen, perheeseen ja terveyteen liittyvien muuttujien suhteen

Muuttuja	Työttömyyttä kokeneiden osuudet (%)		χ^2-riippumattomuustesti
Sukupuoli	Mies	Nainen	
36-v. kysely	64,7	63,8	$\chi^2 (1) = 0,32, p = .858$
42-v. kysely	55,0	58,4	$\chi^2 (1) = 0,31, p = .577$
50-v. kysely	64,5	56,0	$\chi^2 (1) = 2,02, p = .155$
Seurustelu	Ei parisuhteessa	Parisuhteessa	
36-v. kysely	70,0	63,9	$\chi^2 (1) = 0,307, p = .580$
50-v. kysely	75,7	58,1	$\chi^2 (1) = 4,128, p = .042 *$
Puolison työttömyys	Puoliso työtön	Puoliso ei työtön	
36-v. kysely	85,7	59,9	$\chi^2 (1) = 5,41, p = .020 *$
42-v. kysely	84,6	52,7	$\chi^2 (1) = 5,02, p = .025 *$
Yksin asuminen	Yksinasuva	Ei yksinasuva	
36-v. kysely	81,8	61,6	$\chi^2 (1) = 5,91, p = .015 *$
42-v. kysely	60,0	56,1	$\chi^2 (1) = 0,189, p = .663$
50-v. kysely	74,4	56,1	$\chi^2 (1) = 4,82, p = .034 *$
Lasten saaminen	Ei lapsia	Lapsia	
36-v. kysely	72,9	60,7	$\chi^2 (1) = 2,517, p = .113$
42-v. kysely	69,2	54,4	$\chi^2 (1) = 2,968, p = .085$
50-v. kysely	74,4	57,3	$\chi^2 (1) = 3,970, p = .046 *$
Koettu terveydentila	Enintään kohtalainen	Vähintään hyvä	
36-v. kysely	65,2	63,9	$\chi^2 (1) = 0,037, p = .847$
42-v. kysely	61,8	54,8	$\chi^2 (1) = 0,992, p = .319$
50-v. kysely	73,0	54,2	$\chi^2 (1) = 8,757, p = .003 **$

($p \leq .05 = *$, $p \leq .01 = **$, $p \leq .001 = ***$)

Siviilisäädyn lisäksi 36- ja 50-vuotiaiden kyselyiden perusteella on mahdollista tarkastella yleisesti seurustelun merkitystä työmarkkinoilla menestymiseen (taulukko 6). Henkilöistä, jotka eivät 50-vuotiaana seurustelleet vakituisesti, joka neljäs (24,3 %) oli säästynyt työuralaan työttömyydeltä. Sen sijaan avio- tai avoliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa elävien sekä muuten vakituisesti seurustelevien joukossa vastaava osuus oli selvästi suurempi, 42 %. Parisuhde suoja aineiston perusteella työttömyydeltä tilastollisesti merkitsevällä tasolla ($\chi^2 (1) = 4,13, p = .042$), joskin oletettavasti pienestä ilman parisuhdetta olevien määrästä johtuen testisuure ja merkitsevyystaso jäävät Yatesin jatkuvuuskorjauksella alhaisemmaksi ($\chi^2 (1) = 3,43, p = .064$). Seurustelu ei kuitenkaan ollut merkityksellinen tekijä työttömyyteen valikoitumisen kannalta, kun ryhmien välisiä eroja tarkasteltiin 36-vuotiaiden kyselyn suhteen tai erikseen miehille ja naisille.

Tarkasteltaessa tutkittavien työttömyyteen valikoitumista puolison työmarkkinatilan suhteen, olivat erot varsin selviä 36- ja 42-vuotiaiden kyselyissä. Muuttujaa ei ollut käytössä

50-vuotiaiden kyselyn osalta. Työttömäksi valikoituivat selvästi useammin ne henkilöt, joiden puoliso oli kyselyhetkellä työtön (taulukko 6). Kun työttömän puolison ryhmää verrattiin muihin, eli työllisen ja työvoiman ulkopuolella olevan puolison ryhmiin, ero oli tilastollisesti merkitsevä sekä 36-vuotiaiden ($\chi^2(1) = 5,41, p = .020$) että 42-vuotiaiden kyselyssä ($\chi^2(1) = 5,02, p = .025$). Työttömyydeltä kokonaan välttyneiden osuus oli kyselyissä suurin piirtein samanlainen, jälkimmäisessä kyselyssä työttömän puolison ryhmässä noin 15 % ja muilla reilut 40 % (taulukko 6). Merkittävää eroa ei tullut ilmi, kun verrattiin keskenään työssä olevan puolison ja työvoiman ulkopuolella olevan puolison ryhmiä, eli ainoastaan työvoimaan kuuluvan puolison työttömyys näyttää tämän perusteella olevan työttömyyden valikoitumisen tekijä.

Kaikista perhemalleista yksin asumisella näyttää olevan merkittävin yhteys työttömyyden kokemiseen. Yhden hengen taloudessa asuvat ilmoittivat kaikissa kyselyissä muita useammin kokeneensa työttömyyttä (taulukko 6). Merkittävimmillään ero oli 36-vuotiaiden kyselyssä, jossa työttömyydeltä välttyneiden osuus oli useamman hengen talouksissa asuvien (38,4 %) keskuudessa noin kaksinkertainen yksin asuvien (19,0 %) vastaavaan osuuteen verrattuna. Ryhmien välinen ero oli samansuuntainen kaikissa kyselyissä, mutta yleisesti sovellettu tilastollisen merkitsevyytason raja-arvo saavutettiin ainoastaan ensimmäisessä ($\chi^2(1) = 5,91, p = .015$) ja kolmannessa kyselyssä ($\chi^2(1) = 4,82, p = .034$). Yksin asuvien tarkempaan analyysiin vaikutti yksinasuvien pieni määrä aineistossa ($n = 35-42$). Huomionarvoisia sukupuolieroja ei oletettavasti rajallisesta havaintomäärästä johtuen käynyt ilmi. Yksinhuoltajat eivät eronneet muista henkilöistä työttömyyteen valikoitumisen suhteen missään kyselyissä, joskin myös heidän osuutensa aineistossa on verrattain vähäinen ($n = 9-24$).

Lasten olemassaololla ja lukumäärällä näyttää olevan jonkinlainen yhteys työttömyyteen valikoitumiseen. Työttömyyttä kokeneilla oli 50-vuotiaana keskimäärin 1,69 lasta, kun taas jatkuvasti työllisillä niitä oli enemmän, keskimäärin tasan kaksi lasta. Keskiarvojen ero johtuu lähes täysin lapsettomien määrästä, joita oli suurempi osuus työttömyyttä kokeneiden (19,3 %) kuin jatkuvasti työllisenä olleiden joukossa (10,0 %). Lapsen saaneiden ja lapsettomien ryhmien ristiintaulukointi vahvistaa saman havainnon jokaisessa kyselyssä riippumatta siitä, tarkasteltiin asiaa miesten, naisten vai molempien sukupuolten osalta (taulukko 6). Tilastollisesti merkitsevällä tasolla ryhmien välinen ero näkyi kuitenkin ainoastaan 50-vuotiaiden osalta ($\chi^2(1) = 3,97, p = .046$), joista lapsen saaneista hieman useampi kuin joka toinen (57,3 %) ja lapsettomista kolme neljästä (74,4 %) oli kokenut työttömyyttä. Kun

aineisto jaettiin sukupuolen perusteella kahtia, ei lasten olemassaololla havaittu olevan tilastollista merkitystä työttömyyteen valikoitumisessa. Tämä johtuu oletettavasti pienestä lapsettomien tutkimusyksilöiden määrästä sukupuoliryhmissä.

6.1.2 Muut työttömyyden valikoitumisen taustatekijät

Tutkittavien koulutukselliset lähtökohdat työuralle poikkeavat olennaisesti toisistaan. Lähes yhdeksän kymmenestä tutkittavasta oli 42-ikävuoteen mennessä suorittanut ylemmän perusasteen koulutuksen, eli vähintään joko keskikoulun tai peruskoulun oppimäärän. Osa heistä jatkoi edelleen lukioon, jonka oppimäärän suorittaneita oli noin kolmannes (35,5 %) kaikista tutkittavista. Varsinkin työuran alku näyttää olleen hankala matalan peruskoulutuksen hankineille. Ilman perusasteen koulutusta jääneistä lähes kaikki (90,2 %) olivat kokeneet vähintään kerran työttömyyttä 36. ikävuoteen mennessä. Peruskoulutuksen perusteella erot neljään luokkaan jaettujen tutkittavien työttömyyteen valikoitumisessa olivat tilastollisesti merkityksellisiä ($\chi^2(3) = 9,62, p = .022$). Korkeampi peruskoulutus merkitsi tässä vaiheessa korkeampaa jatkuvan työllisyyden todennäköisyyttä.

TAULUKKO 7 Työttömyyttä kokeneiden prosentiosuudet ja ristiintaulukointien χ^2 -riippumattomuustestien tunnusluvut keskeisten koulutukseen, ammattiasemaan ja tuloihin liittyvien muuttujien suhteen

Muuttuja	Työttömyyttä kokeneiden osuudet (%)			χ^2 -riippumattomuustesti	
Peruskoulutus	Enintään kansakoulu	Keski- tai peruskoulu	Lukio		
36-v. kysely	78,0	66,0	56,7	$\chi^2(3) = 9,618, p = .022 *$	
42-v. kysely	68,6	57,6	51,1	$\chi^2(2) = 3,147, p = .207$	
50-v. kysely	77,8	57,5	56,5	$\chi^2(2) = 5,560, p = .062$	
Ammattiasema	Työntekijä	Toimihenkilö	Ylempi toimihenkilö		
36-v. kysely	73,0	62,3	53,7	$\chi^2(2) = 6,212, p = .045 *$	
42-v. kysely	61,1	61,2	44,4	$\chi^2(2) = 5,950, p = .051$	
50-v. kysely	69,3	58,9	53,5	$\chi^2(2) = 4,316, p = .116$	
Kuukausitulot	Pienin		Suurin		
42-v. kysely	83,9	53,7	45,3	40,9	$\chi^2(3) = 26,830, p = .000 ***$
50-v. kysely	77,0	68,8	47,1	49,1	$\chi^2(3) = 17,026, p = .001 ***$

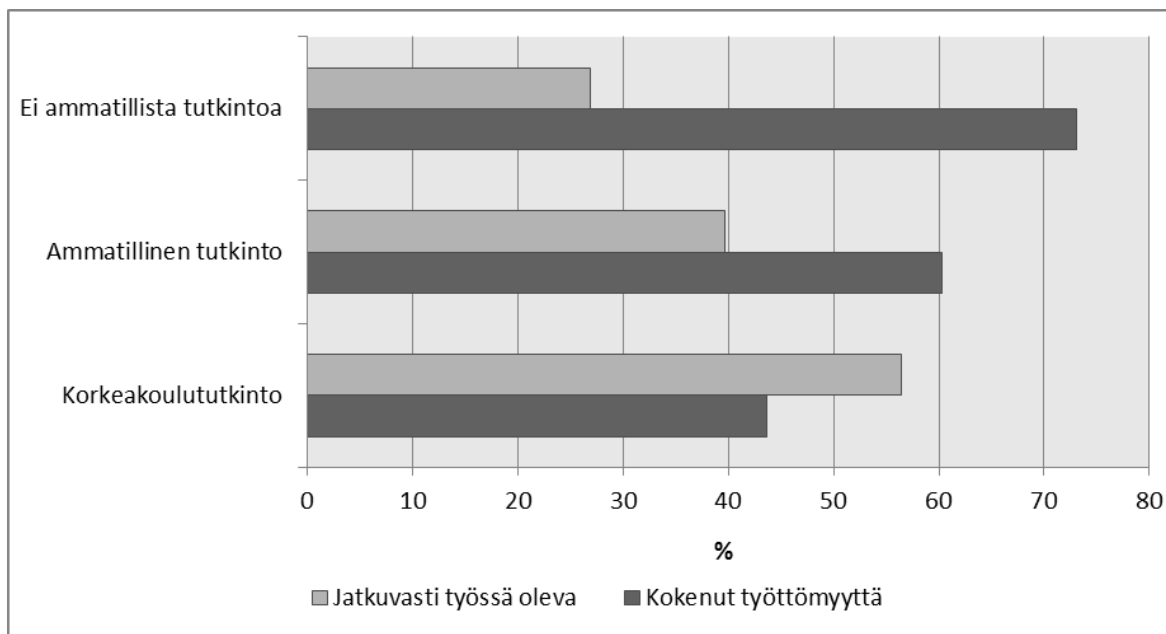
(36-vuotiaiden peruskoulutuksen osalta ilmoitettu 4-luokkainen χ^2 -riippumattomuustestin tulos)

($p \leq .05 = *$, $p \leq .01 = **$, $p \leq .001 = ***$)

Myöhempien tutkimusvaiheiden analyysia varten tutkittavat jaettiin peruskoulutuksen osalta kolmeen luokkaan, sillä ilman peruskoulutusta jääneiden osuus väheni ajan myötä entisestään. Frekvenssitarkastelussa erityisesti ilman ylemmän perusasteen koulutusta jääneiden osalta työttömyyskokemukset olivat muita selvästi yleisempiä (taulukko 7). Tilastollisen merkitsevyyden rajaa ei kuitenkaan myöhempien kyselyiden osalta saavutettu (esim. 42-

vuotiaiden kysely: $\chi^2(2) = 5,56, p = .062$). Käytössä oli myös vanhempien koulutustasoa kuvaava muuttuja, jossa tosin ei erotettu isän tai äidin koulutustasoa. Muuttujalla ei todettu olevan yhteyttä työttömyyteen valikoitumisen kanssa.

Ammatillinen koulutus näyttää olevan työuran kannalta peruskoulutusta merkityksellisempi tekijä. Tarkastelua varten tutkimusjoukko jaettiin vuoteen 2009 mennessä suoritettun perusasteen jälkeisen ammatillisen koulutuksen perusteella luokkiin. Tutkittavien joukossa suurin yksittäinen osajoukko oli toisen asteen ammatillisen perustutkinnon tai ammattikoulututkinnon suorittaneet (38,9 %). Noin neljännekselle (24,4 %) korkein tutkinto oli ammatillisen opistoasteen tutkinto ja jonkin verran harvemmallalla (15,1 %) korkeakouluasteen tutkinto tai tutkijakoulutus. Ilman perusasteen jälkeistä tutkintoa oli noin joka viides (21,6 %), joista osa oli tosin suorittanut peruskoulutuksen jälkeen ammatillisia kursseja. Koulutustasoa mittaava muuttuja muunnettiin analyysia varten kolmiluokkaiseksi siten, että ammatillisen perustutkinnon ja opistotasoisien ammatillisen tutkinnon saaneiden ryhmät yhdistettiin, koska kyseisten ryhmien välillä ei ollut merkittäviä eroja työttömyyteen valikoitumisen suhteen. Noin kaksi kolmesta (66,0 %) tutkittavasta kuuluu keskimmäiseen, ammatillisen tutkinnon suorittaneiden ryhmään.

KUVIO 3 Työttömyyteen valikoituneiden ja jatkuvasti työssä olleiden osuudet ammatillisen koulutuksen mukaisesti 50-vuotiaiden kyselyssä

Koulutustason ja työttömyyden valikoitumisen ristiintaulukoinnin perusteella voidaan kaikkien kyselyiden osalta päätyä samaan lopputulemaan: Mitä korkeammin koulutettu henkilö,

sitä todennäköisemmin hän ei ole kokenut työuransa aikana lainkaan työttömyyttä. Kuviossa 3 on esitelty prosenttiosuuksina eri koulutustasoluokkien valikoitumista työttömyyteen 50-vuotiaiden kyselyn perusteella, joka vastaa hyvin myös aikaisempien kyselyiden tilannetta. Erot koulutustasoryhmien välillä olivat tilastollisesti merkitseviä 50-vuotiaiden kyselyn ($\chi^2(2) = 8,10, p = .017$) lisäksi 42-vuotiaiden ($\chi^2(2) = 6,95, p = .031$) ja 36-vuotiaiden ($\chi^2(2) = 7,35, p = .025$) kyselyissä.

Työttömyydeltä täysin välttyminen näyttää olevan sitä todennäköisempää, mitä korkeammassa ammattiasemassa henkilö on. Kolmiluokkaisessa ammattiasematarkastelussa työttömyydeltä säästyivät kaikkien kyselyiden kohdalla useimmiten ylemmät toimihenkilöt, toiseksi useammin alemmat toimihenkilöt ja kaikkein harvimminkin työntekijät (taulukko 7). Ryhmät erosivat χ^2 -riippumattomuustestin perusteella toisistaan tilastollisesti merkityksellisesti ensimmäisessä kyselyssä ($\chi^2(2) = 6,21, p = .045$), mutta eivät alittaneet yleisesti sovellettua tilastollisen merkitsevyyden rajaa 42-vuotiaiden ($p = .051$) tai 50-vuotiaiden kyselyissä ($p = .116$). Frekvenssitarkasteluiden perusteella korkeampi ammattiasema suojasi työttömyydeltä myös kahden viimeisimmän kyselyn perusteella, joskin tekijän merkitys työttömyyteen valikoitumisen kannalta näyttää hiipuvan työuran loppua kohden mentäessä.

Tieto vastaajien bruttokuukausituloista oli käytettävissä 42- ja 50-vuotiaiden kyselyjen osalta. Tulojen merkitystä työttömyyden kokemiseen tarkasteltiin jakamalla tutkimusjoukko neljään tuloluokkaan. Molempien kyselyiden perusteella työttömyyteen valikoituvat eroavat tulojen perusteella jatkuvasti työssä olleista. Mitä suuremmat tulot, sitä todennäköisempää on, että henkilö on ollut jatkuvasti työssä käyvä (taulukko 7). Esimerkiksi 42-vuotiaiden kyselyn perusteella korkeimman, yli 16 000 markkaa kuukaudessa tienanneen, tuloluokan edustajista vain noin 40 % oli kokenut työttömyyttä, kun alimmassa, enintään 8 000 markan kuukausitulon ryhmässä työttömyyttä oli kokenut neljä viidestä. 50-vuotiaiden kyselyn osalta työttömyyttä kokeneista henkilöistä 60 % ilmoitti tienanneensa enintään 2 500 € kuukaudessa, kun samaan joukkoon jatkuvasti työssä olleista kuului ainoastaan noin joka kolmas (34,3 %). Riippumattomien otosten t-testin perusteella jatkuvasti työssä olleiden ja työttömyyttä kokeneiden ryhmät erosivat tulojen suhteen toisistaan 50-vuotiaiden ($t(248) = 3,90, p = .000$) ja 42-vuotiaiden ($t(263) = 4,83, p = .000$) kyselyiden perusteella, eli työssä jatkuvasti olleilla voidaan tämän mukaan todeta olevan työttömyyttä kokeneita korkeammat tulot.

Koettu terveydentila on viimeisimmän kyselyn perusteella voimakkaasti yhteydessä työttömyyteen valikoitumiseen. Tarkastelua varten tutkittavat luokiteltiin kahteen ryhmään: terveytensä joka erittäin tai melko hyväksi ilmoittaneisiin sekä terveytensä erittäin tai melko huonoksi tai kohtalaiseksi ilmoittaneisiin. Viimeisimmässä kyselyssä terveyttään hyvänä pitäneistä vajaa puolet (45,8 %) ei ollut kokenut työttömyyttä, kun heikommaksi terveytensä arvioinneilla jatkuvasti työssä olleiden osuus oli noin joka neljäs (27,0 %) (taulukko 6). Ero oli tilastollisesti merkitsevä ($\chi^2(1) = 8,76$, $p = .003$). Viimeisen kyselyn analyysin tilastollisen merkitsevyyden perusteella oli yllättävää, että ryhmien välinen ero oli huomattavasti vähäisempi kahden aiemman kyselyn perusteella. Erityisesti 36-vuotiaiden kyselyn perusteella itse koetulla terveydentilalla ja työttömyyden kokemisella ei ole ristiintaulukoinnin ja χ^2 -riippumattomuustestin perusteella yhteyttä ($\chi^2(1) = 0,037$, $p = .847$). Terveydentilan kokeminen on aikaisemmissa kyselyissä työttömyyden kokemisen kannalta merkitykseton, vaikka selittävä muuttujaa säilytettäisiin useampiluokkaisena. Koettu terveydentila näyttäisi tämän perusteella nousevan työllisyyden kannalta merkitykselliseksi tekijäksi vasta työuran loppua kohden mentäessä.

6.2 Työuran vakauden taustamekanismit

Työttömyyteen valikoitumisen tutkiminen antaa tietoa siitä, kuinka monet ja millaiset yksilöt kokevat työttömyyttä työurallaan. Työurien tutkimiseen tämä ei kuitenkaan anna kovin pitkälle vieviä eväitä. Työurat ovat yleisesti muuttuneet viime vuosikymmeninä aiempaa pirstaleisimmiksi, jossa useiden eri työpaikkojen väliin mahtuu aikoja niin työvoiman ulkopuolella kuin työttömyydessäkin - yhä harvempi tekee koko uransa yhtäjaksoisesti yhden työnantajan palveluksessa (ks. kpl 2.1; Suikkanen ym. 2001, 101). Tästä voi johtaa ajatuksen, että yksittäiset työttömyyskokemukset eivät välttämättä kerro enää yhtä paljon työuralla menestymisestä, vaan nykytyömarkkinoiden työuran vakauden analysoimiseksi tarvitaan yksityiskohtaisempia mittareita.

Tässä tutkimuksessa työuran vakautta analysoidaan työssäolokertymää kuvaavalla mittarilla. Tutkittavana on työuran varrelta kolme peräkkäistä 5-8 vuoden mittaista tarkastelujaksota ja tarkastelujaksot yhdistävä kausi, joka kattaa suuren osan työuran kestosta. Työuran vakauden vaihtelua tutkittavien välillä esitellään sekä työuran yksittäisten vaiheiden että kokonaisajan kautta, mutta yksilöiden välisiin työuran vakauden eroihin johtaneita syitä analysoidaan ainoastaan tarkastelujaksot yhdistävän summamuuttujan avulla.

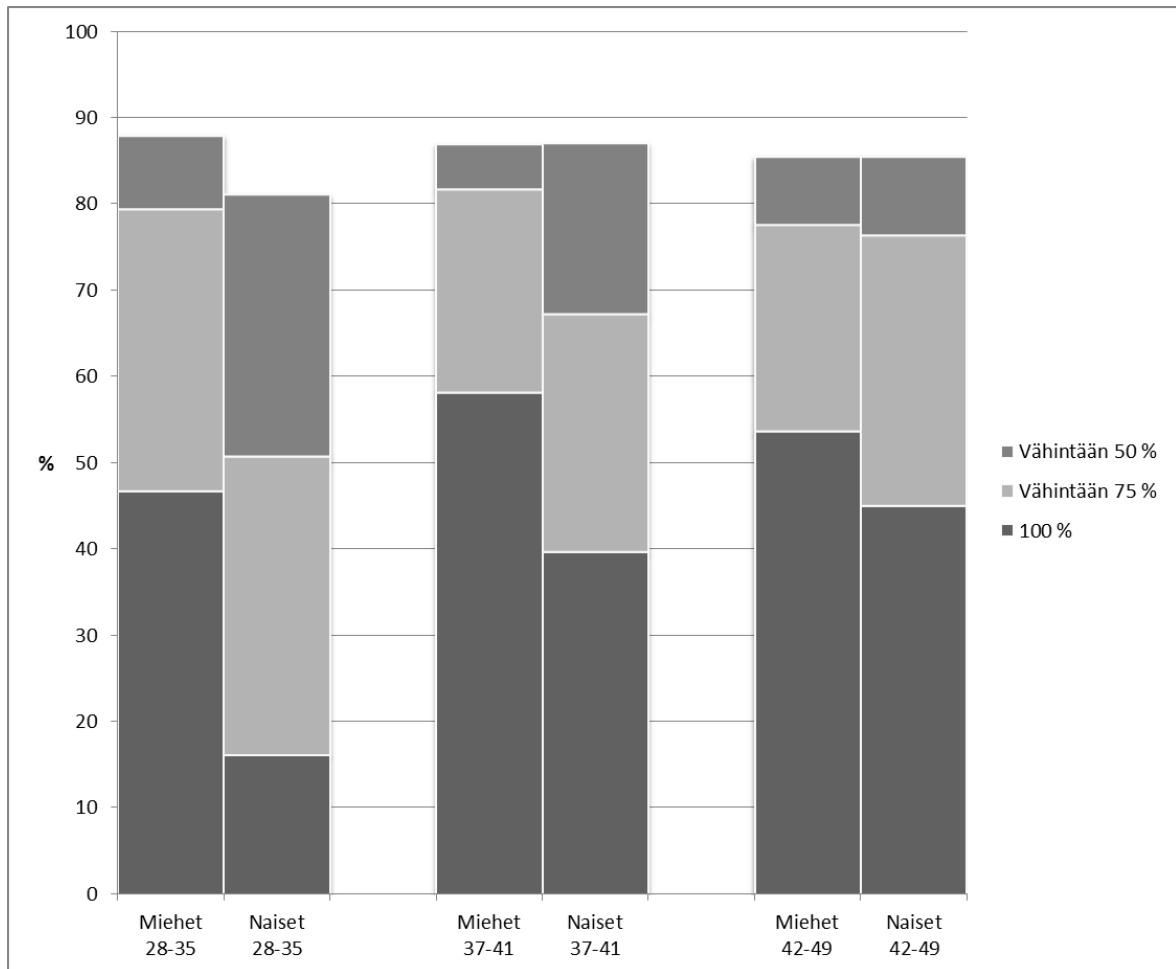
6.2.1 Tutkimusjoukon työurien vakaus

Tutkimusjoukon työuran vakaus vaihtelee tarkastelujaksoittain. Keskimääräinen työura oli epävakaimmillaan ensimmäisen tarkastelujakson aikana ja vakaimmillaan keskimmaisella jaksolla. Keskimäärin tutkittavat olivat olleet työssäkäyviä ensimmäisellä tarkastelujaksolla reilut 75 % kokonaisajasta, toisella ja kolmannella jaksolla noin 82 % ajasta. Kaikissa yksittäisissä tarkastelujaksoissa yleisin havaintoarvo, eli muuttujan arvojen moodi, oli 100. Toisin sanoen merkittävin osaryhmä olivat kaikissa vaiheissa ne yksilöt, jotka olivat olleet koko tarkastelujakson töissä. Ensimmäisessä tarkastelujaksossa näitä henkilöitä oli noin kolmannes (32,3 %) tutkittavista ja myöhemmissä noin puolet (49,6 %). Jatkuvasti työttöminä olleiden osuus oli pienin ensimmäisen tarkastelujakson aikana (2,6 %) ja suurin viimeisimmän tarkastelujakson aikana (6,4 %). Suurimmillaankin kokonaisen tarkastelujakson ajan työttömänä olleiden osuus oli siis varsin pieni.

Työuran vakaus vuosien 1987–2008 väliselle ja 21-vuoden pituiselle ajanjaksolle kyettiin imputoinnin myötä määrittämään 276 tutkittavalle eli noin 75 prosentille kaikista tutkimusotoksen yksilöistä. Näiden henkilöiden perusteella laskettuna tutkittavat olivat lukeutuneet työssäkäyviksi keskimäärin 80,7 % kokonaisajasta. Vain kaksi tutkittavaa ilmoitti jokaisessa kyselyssä olleensa koko tarkastelujakson ajan työtön. Yhteensä 35 henkilöä (12,7 %) ilmoitti puolestaan kaikissa kolmessa kyselyssä olleensa jatkuvasti työssä. Työskentelyaika painottuu voimakkaasti jatkumon jatkuvasti työssä olleiden päähän, eli toisin sanoen havaintoarvojen jakauman huippu on oikealla. Prosentuaalista työssäoloaikaan kuvaavan jakauman mediaani oli 89,0. Puolelle kaikkiin kolmeen kyselyyn vastanneista henkilöistä on kokonaistarkastelujakson aikana kertynyt työssäoloa mediaaniarvoa enemmän ja vastaavasti puolelle sitä vähemmän. Joka neljäs mukaan laskettavista henkilöistä on ollut töissä vähemmän kuin 71,6 % kokonaisajasta, kun taas joka neljäs on ollut töissä enemmän kuin 98,2 % ajasta. Nämä osuudet vastaavat jakauman ala- ja yläkvartaaleja, joiden väliin sijoittuu puolet kaikista kolmeen kyselyyn vastanneista henkilöistä.

Tarkastelujaksojen sukupuolikohtainen keskiarvotarkastelu antaa viitteitä siitä, että naisten työurat ovat varsinkin työuran alussa olleet miesten uria epävakaampia. Naiset olivat 28–36-ikävuoden välillä olleet työssäolevia keskimäärin 67,8 % kokonaisajasta, kun miehillä vastaava osuus oli 82,9 %. Myöhemmissä vaiheissa naiset saavuttivat miesten etumatkaa ja viimeisen tarkastelujakson aikana molempien sukupuolten edustajat olivat keskimäärin yli 80 % ajanjaksosta työllisinä. Mielikuva tarkentuu erojen tarkemmassa selvittelyssä, jossa

tutkittavat jaettiin työssäolokertymän mukaisesti jatkuvasti työssä olleisiin, vähintään 75 % tarkastelujaksosta työssä olleisiin ja vähintään 50 % tarkastelujaksosta työssä olleisiin. Tarkastelujaksokohtaisia työssäolokertymän sukupuolieroja esitellään kuviossa 4.

KUVIO 4 Työssäolokertymän raja-arvojen tarkastelujaksokohtaiset henkilöosuudet sukupuolittain jaettuna

Merkittävimmät sukupuolierot näkyvät jatkuvasti ja lähes jatkuvasti työssä olleiden joukossa siten, että erot korostuvat työuran alkuvaiheissa ja tasoittuvat työuran loppua kohden mentäessä (kuvio 4). Naisten työllisyys nousee jatkuvasti työuran loppua kohden mentäessä, kun taas miehillä työllisyys on huipussaan keskimmaisella tarkastelujaksolla. Koko tarkastelujakson työssä olleita on miesten joukossa vähimmilläänkin 28–36-vuoden iässä lähes puolet (46,7 %), kun naisilla osuus ei korkeimmillaankaan 42–50-vuoden iässä aivan nouse samoihin lukemiin (45,0 %). Miesten joukossa jatkuvasti työssä olleiden osuus laskee siirtäessä keskimmaisesta tarkastelujaksosta viimeiseen, joskin myös viimeisessä vaiheessa yli puolet (53,6 %) miehistä on ollut koko ajan työssä olevia. Tarkastelujaksosta 75 % työssä olleiden osuuksien osalta sukupuoliero on ensimmäisessä vaiheessa miesten hyväksi lähes

30 prosenttiyksikköä, mutta viimeisessä vaiheessa eroa ei käytännössä enää ole. Jos katsoo vähintään puolet tarkastelujaksosta työssä olleiden osuuksia, ovat sukupuolierot huomattavasti pienempiä. Ensimmäisessä vaiheessa miesten (87,9 %) ja naisten (81,1 %) välillä on ero, mutta myöhemmissä vaiheissa osuudet ovat tismalleen samat, noin 86 %. Tutkittavasta harvempi kuin joka kymmenes oli työskennellyt vähemmän kuin 25 % kunkin tarkastelujakson kokonaisajasta. Tässä joukossa miehiä on naisia enemmän kahdessa jälkimmäisessä tarkastelujaksossa, joskin henkilömäärät ovat varsin pieniä (n=22–25). Esimerkiksi viimeisimmässä tarkastelujaksossa 15 miestä ja 7 naista kuului tähän joukkoon.

Riippumattomien otosten t-testin perusteella sukupuolet eroavat työuran vakauden suhteen toisistaan ensimmäisen tarkastelujakson ($t(311) = -4,836, p = .000$) osalta, mutta eivät enää toisen ($t(281) = -1,792, p = .074$) eikä varsinkaan kolmannen ($t(280) = -0,406, p = .685$) tarkastelujakson kohdalla. T-testien testisuureet kielivät myös havainnosta, jonka mukaan sukupuolierot tasoittuvat työuran edetessä. Syyt sukupuolierojen välillä löytyvät erityisesti perhevapaista. Naisilla perhevapaat olivat 28–36-ikävuoden välillä selvästi yleisin syy ansiotyöstä poissaololle. Ensimmäiseen kyselyyn vastanneista naisista 56,2 % ilmoitti olleensa kyseisenä ajanjaksona ainakin osan ajasta kotiäitinä, kun miehistä perhevapaita vietti saman ikäisenä vain joka viides. Myöhemmissä tarkastelujaksoissa yleisimmäksi työstä poissaolon syyksi naisilla nousi työttömyys, joka miesten joukossa oli kaikissa vaiheissa yleisin työstä poissaolon syy.

6.2.2 Työuran vakauden taustamekanismit

Työuran vakaudessa havaittiin siis selviä eroja, joiden syyt ovat vielä monilta osin epäselviä. Työuran vakauden taustamekanismien selvittämiseksi aineistoa analysoitiin varianssianalyysiin pohjautuvalla moniluokitteluanalyysillä. Menetelmän keskeinen ajatus on muuttujien vakiointi, jonka myötä on mahdollista tutkia yksittäisen muuttujan muista tekijöistä irrallista vaikutusta työuran vakauteen. Jonkin muuttujan merkittävältä vaikuttava yhteys selitettävään muuttujaan voi osoittautua vakioinnin myötä näennäiseksi, jolloin muutos työuran vakaudessa johtuu jostakin muusta kyseiseen muuttujaan liittyvästä tekijästä. Tässä mielessä moniluokitteluanalyysin kautta on mahdollista suorittaa elaboraatiota, muuttujien välisen yhteyden syyn selvittämistä kolmannen muuttujan vakioinnin kautta (ks. Robson 2002, 39–41; Jokivuori & Hietala 2007, 15–16). Työuran vakauden summamuuttujaa selitettiin moniluokitteluanalyysin kautta erikseen kaikkien kolmen tarkastelujakson selittäville muuttujilla, joten yhteensä analyysia varten suoritettiin kolme MCA-ajoa.

TAULUKKO 8 Moniluokitteluanalyysin muuttujien ryhmäkohtaiset poikkeamat selitettävän muuttujan havaintojen keskiarvosta ennen ja jälkeen muiden muuttujien vakiointia

Kysely Muuttuja	36-v.	42-v.	50-v.	36-v.	42-v.	50-v.
	Poikkeana keskiarvosta			Poikkeama keskiarvosta		
Sukupuoli						
Nainen	-4,4	-3,5	-3,5	-7,2	-5,5	-5,4
Mies	4,4	3,2	3,3	7,1	5,0	5,1
Perhemalli						
Yksinasuva	-12,8	-11,5	-14,3	-25,8	-1,8	-9,8
Yksinhuoltaja	-1,1	3,2	-3,6	-0,7	12,5	-3,9
Parisuhde, ei lapsia	3,6	-0,3	-1,0	1,5	0,3	-0,2
Parisuhde, lapsia	1,8	2,0	4,9	5,2	-1,0	3,3
Ammatillinen koulutus						
Ei ammatillista tutkintoa	-3,8	-2,7	-3,1	0,5	-2,2	-0,9
Ammatillinen tutkinto	0,2	-0,7	-0,6	-1,1	-0,3	-0,5
Korkeakoulututkinto	5,7	6,7	6,8	4,6	4,4	3,4
Ammattiasema						
Työntekijä	-4,4	-3,5	-5,7	-4,6	-1,9	-3,4
Alempi toimihenkilö	1,2	-1,2	-0,4	2,3	0,0	0,9
Ylempi toimihenkilö	4,8	6,1	6,2	2,1	2,4	1,9
Terveydentila						
Erittäin tai melko huono	-11,8	-21,3	-26,5	-7,1	-18,8	-22,4
Kohtalainen	-5,0	-7,2	-4,1	-3,4	-6,3	-2,8
Melko hyvä	0,1	3,4	3,1	0,0	3,1	2,2
Erittäin hyvä	4,4	5,7	6,8	3,0	4,6	5,9
Peruskoulutus						
Ei peruskoulutusta	-12,2	-2,3	-3,1	-10,0	-1,4	1,1
Kansakoulu	-6,7	-17,1	-20,0	-6,3	-14,0	-15,3
Keski- tai peruskoulu	0,8	0,4	0,5	2,5	1,4	1,5
Lukio	2,0	2,7	2,7	-1,0	0,5	-0,1
Lasten määrä						
Ei lapsia	-1,7	-4,8	-7,3	9,0	-1,7	-3,8
Yksi lapsi	-2,1	1,4	0,1	-2,5	2,8	3,3
Kaksi lasta	0,8	1,0	1,2	-1,3	0,5	0,7
Kolme lasta	5,2	2,5	3,7	-0,1	1,0	1,6
Neljä lasta tai enemmän	-10,1	-7,0	-3,4	-13,5	-10,7	-10,6
Puolison työmarkkinatilanne						
Ei puolisoa	-7,1	-6,9	-	5,6	-8,4	-
Työtön	-16,7	-3,7	-	-15,8	2,7	-
Työvoiman ulkopuolella	10,8	6,6	-	0,3	4,0	-
Työssä	3,0	1,8	-	0,0	2,1	-
Mittarin keskiarvo	80,92	80,46	79,87			

Taulukossa 8 on esitelty MCA-mallien muuttujien ryhmäkohtaiset erot selitettävän muuttujan havaintojen keskiarvoon ennen ja jälkeen muiden muuttujien vakiointia. Katsotaan taulukosta aluksi sukupuolen merkitystä. Kun kaikkien muiden tekijöiden vaikutus kontrolloidaan, nähdään henkilön sukupuolen itsenäinen vaikutus työuran vakauteen. Tässä tilanteessa

miesten työurat ovat naisia selvästi vakaampia kaikilla tarkastelujaksoilla. Ero on suurimmillaan työuran alkuvaiheessa, jossa miesten työurat ovat noin 14 prosenttiyksikköä vakaampia kuin naisilla. Vakioimattomassa tilanteessa, jossa työuran vakauteen vaikuttavia tekijöitä ovat kaikki malliin sisällytetyt selittävät muuttujat, tilanne on kuitenkin naisten kannalta edelliseen verrattuna hieman positiivisempi. Ero on myös tällöin miesten hyväksi, mutta selvästi vähemmän kuin vakioidussa tilanteessa. Suurimmillaan ero on vajaat 9 prosenttiyksikköä ensimmäisen tarkastelujakson aikana.

Havainto sukupuolieroista voidaan tulkita niin, että miessukupuolesta sinänsä on työuran vakauden kannalta etua, mutta muut työuran vakauteen vaikuttavat tekijät ovat miehillä suhteellisesti naisia heikommat. Sukupuoleen liittyvien muiden tekijöiden merkitys on hieman korostunut työuran alkuvaiheessa, sillä sukupuolten välisessä vertailussa ero vakioidun ja vakioimattoman tilanteen välillä on suurimmillaan ensimmäisellä tarkastelujaksolla. Oletettavasti naissukupuoli heikentää työmarkkina-asemaa erityisesti ensimmäisellä tarkastelujaksolla, koska naiset viettävät 28–36-vuoden iässä miehiä enemmän aikaa kotona työn ja työvoiman ulkopuolella. Malliin sisällytetyt muuttujat eivät täysin tavoita tätä tekijää.

Eräs taulukon 8 silmiinpistävimmistä eroista löytyy yksinasuvien tilanteesta. Yksinasuvien työuran vakaus vaikuttaa vakioimattoman tilanteen perusteella kaikkien tarkastelujaksojen osalta samantyyppiseltä: työuran vakaus on jatkuvasti noin 10–15 prosenttiyksikköä muunlaisessa taloudessa asuvia matalammalla tasolla. Muilla tekijöillä on tilanteessa kuitenkin keskeinen merkitys, sillä vertailu muuttuu selvästi muiden muuttujien vakioinnin myötä. Ensimmäisellä tarkastelujaksolla yksin asuminen on vakioidussa tilanteessa itsenäisesti työllisyyttä selvästi vähentävä tekijä. Yksin asuvien työllisyyskertymä 28–36-ikävuosien väliseltä tarkastelujaksolta on keskimäärin lähes 30 prosenttiyksikköä muita vähäisempää, kun muut tekijät kontrolloidaan. Myöhemmissä vaiheissa yksinasumisen itsenäinen merkitys kuitenkin kuihtuu huomattavasti vähäisemmäksi, vertailuryhmästä riippuen noin 1–15 prosenttiyksikköön, ja poikkeama keskiarvosta on selvästi pienempi kuin vakioimattomassa tilanteessa. Yksinasuminen ei tämän havainnon perusteella vaikuta kahdella viimeisellä tarkastelujaksolla yksinään merkittävästi työllisyyteen, vaan yksinasumiseen voidaan ajatella liittyvän muita työmarkkina-asemaa heikentäviä tekijöitä, kuten mahdollisesti muita heikompaakaan koulutusta tai terveyttä. Sen sijaan ensimmäisellä tarkastelujaksolla muut mallissa mukana olevat työmarkkinamenestystä määrittävät yksilölliset tekijät ovat yksinasuvilla parempia kuin

muilla, mutta heidän työuransa ovat myös silloin keskimäärin muita epävakampia. Todennäköisesti yksin asuvien työuran heikompi vakaus uran alkuvaiheessa on siis merkki jostakin tässä havaitsemattomasta tekijästä, mahdollisesti esimerkiksi motivaatiotekijöistä. Osittain tarkastelujaksojen välisissä eroissa on kyse vaihtuvuudesta, sillä monet ensimmäisellä jaksolla yksinasuneista eivät enää muiden kyselyiden aikaan asuneet yksin. Analyysissä mukana olleita yksinasuvia oli aineistossa tarkastelujaksosta riippuen 32–36 henkilöä.

Puolison työmarkkinatilanne -muuttuja oli käytössä vain kahden ensimmäisen kyselyn osalta. Tämän muuttujan kohdalla vaihtelut vakioimattoman ja vakioidun tilanteen sekä tarkastelujaksojen välillä ovat tiettyjen ryhmien osalta huomattavat. Vakioimattomassa tilanteessa työuran vakaus pysyy koko ajan parhaimpana niillä, joiden puoliso on työvoiman ulkopuolella, ja toiseksi parhaimpana työllisen puolison omaavilla. Työuran vakaus on näitä heikommalla tasolla henkilöillä, joilla ei ole puolisoa tai joiden puoliso on työtön. Ilman puolisoa elävien ryhmän osalta tarkastelujaksojen väliset vaihtelut ovat vakioidussa tilanteessa merkittävät. Ensimmäisellä jaksolla ryhmään kuulumisen johtaa kaikkia muita ryhmiä vakaampaan työuraan, jos muiden tekijöiden vaikutus kontrolloidaan. Toisella jaksolla tilanne kääntyy samassa tilanteessa päinvastaiseksi, ja ryhmän jäsenyys heikentää työuran vakautta. Muut tekijät ovat tällä ryhmällä työuran alkuvaiheessa työllisyyden kannalta paremmat ja keskivaiheessa heikommalla kuin muussa työmarkkinatilanteessa olevan puolison ryhmien edustajilla. Työvoiman ulkopuolella olevan puolison omaavien ryhmässä työura on vakioituun tilanteeseen verrattuna vakaampi, kun kaikki malliin sisältyvät tekijät otetaan huomioon. Näillä henkilöillä puolison työmarkkinatilanteesta riippumattomat tekijät parantavat työuran vakautta enemmän kuin muihin ryhmiin kuuluvien joukossa. Voidaan spekuloida mahdollisuudella, että perhevapailta, koulutuksessa tai muutoin työvoiman ulkopuolella olevan puolison kanssa elävällä henkilöllä on muita suurempi työmarkkinamotivaatio tai keskimääräistä parempi koulutus. Puolison työmarkkinatilanteen itsenäinen vaikutus työuran vakauteen on toisella tarkastelujaksolla heikompi kuin ensimmäisellä jaksolla kaikkien muiden kuin työttömän puolison omaavien ryhmän osalta. Analyysissä on huomioitava, että työttömän tai työvoiman ulkopuolella olevan puolison omaavia oli aineistossa varsin vähän ($n = 11-18$ / ryhmä) erityisesti keskimmaisella tarkastelujaksolla.

Lasten määrällä vaikuttaa olevan ei-lineaarinen yhteys työuran vakauteen. Tällaisten yhteyksien analysointi on eräs moniluokitteluanalyysin merkittävistä vahvuuksista (Jokivuori & Hietala 2007, 168). Henkilöillä, joiden perheeseen kuuluu yhdestä kolmeen lasta, työuran

vakaus vaihtelee sekä vakioidussa että vakioimattomassa tilanteessa varsin lähellä selitettävän muuttujan koko aineiston keskiarvoa. Yhteensä noin kolme neljästä tutkittavasta kuuluu näihin ryhmiin, joiden osalta lasten määrä ei itsenäään ole kovin olennainen tekijä työuran vakauden kannalta. Muiden muuttujien kontrollointi tuo esiin huomattavia eroja niiden henkilöiden ryhmissä, joilla ei ole lapsia tai joilla on enemmän kuin kolme lasta. Työuran vakaus on lähes kaikissa tilanteissa heikointa lapsiluvultaan suurimmissa perheissä asuvien joukossa, joiden osalta ryhmään kuuluminen myös entisestään heikentää muista tekijöistä riippumatta työuran vakautta. Lapsettomien ryhmässä tilanne on erilainen. Ryhmään kuuluminen on erityisesti ensimmäisellä tarkastelujaksolla työllisyyden kannalta positiivista, jos muut tekijät kontrolloidaan. Lapsettomuuteen liittyy taulukon 8 perusteella muita seikkoja, jotka heikentävät työmarkkinatilannetta kaikkien tarkastelujaksojen ja varsinkin työuran alkuvaiheen aikana.

Terveystilan merkitys on sekä vakioidussa että vakioimattomassa tilanteessa varsin suoraviivainen: mitä parempi ilmoitettu terveystila on, sitä vakaampi työura. Terveystilan merkitys näyttää kasvavan työuran loppua kohden kuljettaessa. Terveystilaltaan erittäin hyvään tai hyvään ryhmään kuuluvien osalta työuran vakaus hieman paranee, kohtalaisten osalta pysyy suunnilleen samassa ja erittäin tai melko huonoon ryhmään kuuluvien osalta heikkenee selvästi. Ero parhaimman ja heikoimman ryhmän välillä on viimeisen tarkastelujakson aikana jopa yli 33 prosenttiyksikköä - kolmanneksen koko tarkastelujaksosta. Kun muut tekijät kontrolloidaan, ovat muutokset vakioimattomaan tilanteeseen verrattuna varsin pieniä vähintään kohtalaisen terveystilan omaavien ryhmissä. Terveystilalla ei tällä perusteella ole heidän osaltaan olennaista muista tekijöistä riippumatonta yhteyttä työllisyyteen. Sen sijaan heidän joukossaan, jotka ilmoittivat terveystilansa huonoksi tai erittäin huonoksi, terveys on työmarkkina-aseman kannalta varsin keskeinen seikka. Kun muiden tekijöiden vaikutus kontrolloidaan, muuttuu heidän tilanteensa työllisyyden kannalta positiiviseen suuntaan. Heikkoon terveyteen liittyy näin ollen muita tekijöitä, jotka heikentävät työmarkkinoilla menestymistä.

Mainitsemisen arvoisia ryhmien välisiä eroja löytyy taulukosta 8 myös ammattiasemaluokittelun ja koulutuksen osalta. Tilanne vaikuttaa ammattiasemien tapauksessa varsin yksiselitteiseltä, sillä korkeampi ammatillinen status tarkoittaa kaikissa tilanteissa vakaampaa työuraa. Muiden muuttujien vakiointi kuitenkin tasoittaa tilannetta, kun ryhmäkohtaiset luvut

palautuvat kohti koko aineiston keskiarvoa. Ylempi toimihenkilö -ryhmään kuuluvilla näyttää olevan muita tekijöitä, jotka parantavat työllisyyttä, kun muiden osalta muiden tekijöiden huomiointi vastaavasti heikentää työllisyyttä. Havainto korostuu, mitä pidemmällä työuralla ollaan. Korkeammassa ammattiasemassa toimivilla voi mahdollisesti olla esimerkiksi korkeamman palkkauksen tai työn olosuhteiden seurauksena muita korkeampi työmotivaatio, joka kannustaa pysymään työllisenä erityisesti työuran loppua kohden mentäessä. Toisaalta erot voivat liittyä myös laajemmin työmarkkinoiden kysyntään ja työpaikkarakenteeseen. Ryhmien väliset erot ovat peruskoulutuksen osalta hieman samansuuntaiset: vakioimattomassa tilanteessa koulutus parantaa kansakoulun käyneitä lukuun ottamatta työuran vakautta, mutta vakiointi tuo eri koulutustasoilla olevien työllisyyskertymät hyvin lähelle toisiaan. Korkeampaan koulutukseen liittyy tämän perusteella ammattiaseman tavoin muita, työllisyyden kannalta edullisia, tekijöitä. Sama koskee myös ammatillista koulutusta, joskin muuttujien vakioinnin vaikutuksen osalta vähäisemmissä määrissä.

6.2.3 MCA-mallin sopivuus

Moniluokitteluanalyysi ei rajoitu pelkästään ryhmäkohtaisten keskiarvojen vertailuun, vaan analyysin perusteella on mahdollista laskea selitysasteita sekä yksittäisillä muuttujilla että yhteinen selitysaste kaikki muuttujat kattavalle mallille. Selitysasteita kuvaavia tunnuslukuja muuttujien ja mallin osalta on esitelty taulukossa 9. Taulukon sarakkeista eta-kerroin vastaa korrelaatiokerrointa, ja ilmaisee selittävän ja selitettävän muuttujan välisen yhteyden ennen muiden selittävien muuttujien vaikutuksen vakiointia. Beta-kerroin puolestaan ilmaisee saman asian vakioidussa tilanteessa, joten sen perusteella on standardoidun regressio kertoimen tavoin mahdollista verrata yksittäisten muuttujien suhteellista selityskykyä. Lisäksi kullekin selittävälle muuttujalle voidaan laskea tilastollista merkitsevyyttä ilmaiseva p-arvo, jota vastaavat riskitasot on ilmoitettu taulukossa 9 beta-kertoimen yhteydessä. Yhteiskorrelaatiokerroin R kertoo mallin ja selitettävän muuttujan korrelatiivisen yhteyden. Edellä mainitut tunnusluvut vaihtelevat nolasta yhteen. Yhteiskorrelaatiokertoimen neliö R^2 ilmaisee, kuinka suuri osa selitettävän muuttujan varianssista selittyy selittäville muuttujilla. Sadalla kerrottuna tunnusluku vastaa koko mallin laskennallista prosentuaalista selitysasetta. (Toivonen 1999, 256; Jokivuori & Hietala 2009, 164–167.) Moniluokitteluanalyysin tulokset on raportoitu yksityiskohtaisemmin liitteessä 3, josta selviää muun muassa muuttujien tarkat p-arvot ja muuttujien ryhmäkohtaiset havaintomäärät.

TAULUKKO 9 Moniluokitteluanalyysin muuttujien ja mallin sopivuutta kuvaavat tunnusluvut

Kysely Muuttuja	36-v.	42-v.	50-v.	36-v.	42-v.	50-v.
	Eta			Beta		
Sukupuoli	0,200	0,145	0,147	0,327 ***	0,228 **	0,227 **
Perhemalli	0,468	0,203	0,287	0,468 **	0,154	0,197 *
Ammatillinen koulutus	0,085	0,127	0,128	0,085	0,086	0,062
Ammattiasema	0,146	0,168	0,193	0,146	0,072	0,093
Terveystila	0,119	0,318	0,339	0,119	0,279 ***	0,28 ***
Peruskoulutus	0,158	0,194	0,216	0,158	0,155	0,160
Lasten määrä	0,231	0,126	0,149	0,231 *	0,131	0,145
Puolison työmarkkinatilanne	0,229	0,172	-	0,229 *	0,191	-
Mallin sopivuus	Yhteiskorrelaatiokerroin R			Selitysaste R ² x 100		
	0,521	0,474	0,503	27,1	22,5	25,3

($p \leq .05 = *$, $p \leq .01 = **$, $p \leq .001 = ***$)

Kun huomioidaan sekä muuttujien selitysaste että tilastollinen merkitsevyytensä, nousee taulukosta 9 esille kolme kaikkein merkittävimmin selitettävään muuttujaan yhteydessä olevaa tekijää: sukupuoli, perhemalli ja terveystila. Näistä kolmesta terveystila kulkee tarkastelujaksojen välillä toiseen suuntaan kuin kaksi muuta tekijää. Sukupuolen ja perhemallin osalta selkeästi suurimmat ryhmien väliset erot löytyvät ensimmäiseltä tarkastelujaksolta. Erityisesti perhemallin osalta selitysaste laskee ja p-arvo nousee jopa tilastollisen merkitsevyyden rajan yli siirryttäessä työuran alkuvaiheesta eteenpäin. Perhemallin muuttujakohtainen selitysaste on ensimmäisellä tarkastelujaksolla voimakkaampi kuin millään muulla tekijällä yhdenkään tarkastelujakson aikana. Terveystilan osalta selitysaste on ensimmäisellä tarkastelujaksolla vähäinen, mutta toisella ja kolmannella hyvin voimakas. Terveys on tilastollisesti erittäin merkitsevästi yhteydessä työuran vakauteen kahden viimeisimmän tarkastelujakson aikana. Sukupuoli on ainoana muuttujana tilastollisesti merkitsevä kaikkien tarkastelujaksojen aikana. Toiseksi merkittävimpana työuran vakauteen yhteydessä olevana muuttujaryhmänä voidaan pitää puolison työmarkkinatilannetta ja lasten määrää kuvaavia muuttujia. Nämä molemmat ovat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä selitettävään muuttujaan ensimmäisen tarkastelujakson aikana, jonka osalta kirjataan myös suurimmat eta- ja beta-arvot. Muiden muuttujien osalta yhteys työuran vakautta kuvaavaan muuttujaan ei ole tilastollisesti merkitsevä. Kolmesta jäljelle jääneestä muuttujasta voimakkaimmat selitysasteet on peruskoulutuksella ja sen jälkeen ammattiasemalla. Analyysin kiinnostava havainto on, että ammatillisella koulutuksella ei tämän perusteella ole itsenäisenä tekijänä merkittävää yhteyttä työuran vakauteen yhdenkään tarkastelujakson aikana.

Koko malli kykenee parhaimmillaan selittämään työuran vakauden muuttujasta 27,1 prosenttia ensimmäisen tarkastelujakson aikana ja myöhempien jaksojen osalta hieman vähemmän (taulukko 9). Noin kolme neljännestä selitettävän muuttujan varianssista johtuu kaikkien tarkastelujaksojen osalta muista kuin malliin sisällytetyistä tekijöistä. Toivonen (1999, 254) tulkitsi omassa MCA-menetelmää esitelleessä esimerkkitutkimuksessaan mallin 23 prosentin selitysasteen melko korkeaksi luvuksi, joten tämän tulkinnan nojalla tutkimuksen muuttujien voidaan katsoa selittävän työuran vakautta varsin hyvin. Mallin selitysasteen nostamiseksi olisi joko lisättävä malliin uusia työuran vakauden kannalta merkittäviä tekijöitä tai laajennettava tutkimusotosta. Selitysasteet jäävät ihmistieteissä usein sosiaalisten ilmiöiden välisten suhteiden ja inhimillisen todellisuuden kompleksisuudesta johtuen mataliksi (Jokivuori & Hietala 2007, 37–38).

Edellä esiteltyjen havaintojen (taulukko 9) yhteenvedona voidaan todeta, että merkittävimmät selitysasteet ja tilastolliset merkitsevyydet löytyvät useiden muuttujien osalta ensimmäiseltä tarkastelujaksolta. Tämä koskee muun muassa sukupuolta, perhemallia, puolison työtä ja lasten määrää, jotka kaikki ovat verrattain merkittävällä tavalla yhteydessä selitettävään muuttujaan. Samalla on huomattava, että tutkimusyksilöiden väliset työllisyyskertymän vaihtelut ovat merkittävimmillään juuri työuran alkuvaiheessa. Ensimmäisellä tarkastelujaksolla on myöhempiin kausiin verrattuna selvästi pienin osuus jatkuvasti työssä olleita (n. 30 % vrt. n. 50 %) ja lisäksi muuttujan havaintojen hajontaa ilmaiseva variaatiokerroin (ks. Nummenmaa 2009, 70) on tuolloin suurimmillaan. Työuran vakaudessa on siis uran alkuvaiheessa myöhempiin jaksoihin verrattuna paljon yksilöllistä eroista johtuvaa vaihtelua. Mallin selitysaste ei kuitenkaan olennaisesti muutu jaksojen välillä, vaikka yksittäisten muuttujien selitysasteet ovatkin melko selvästi suurimmillaan ensimmäisellä tarkastelujaksolla. Myöhempien vaiheiden pienempi vaihtelu on näin ollen selitettävissä selitysvoimallaan heikoimmilla muuttujilla.

6.2.4 Työttömyyden riippuvuus aiemmasta työttömyydestä

Aikaisempien tutkimusten (ks. kpl 4.3.1) perusteella aiemman työuran työttömyys ennustaa työttömyyttä myöhemmissä elämänvaiheissa. Työttömyyden negatiivisen duraatoririippuvuuden myötä työllistyminen on sitä vaikeampaa, mitä pidempään työttömyys on kestänyt (Verho 2005b, 39). Työuran vakautta selittävään moniluokitteluanalyysin malliin ei voitu sisällyttää ensimmäisten tarkastelujaksojen työttömyyden tai työllisyyskertymän määriä,

koska ne korreloivat selvästi lähes kaikkien selittävien muuttujien kanssa. Tällainen asetelma johtaa multikollineaarisuuteen, sillä samanlainen vaihtelu tulee edustetuksi mallissa useampaan kertaan (Metsämuuronen 2011, 645–646).

Kolmen tarkastelujakson työuran vakauden muuttujien välistä keskinäistä korrelaatiota testattiin Pearsonin tulomomenttikorrelaatiokertoimella (ks. Metsämuuronen 2011, 369–371). Yhteys oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < .001$) kaikkien muuttujien välillä, kuitenkin voimakkaimmillaan ($r = ,559$) kahden viimeisen tarkastelujakson välillä, lähes yhtä voimakasta ($r = ,528$) kahden ensimmäisen tarkastelujakson välillä ja heikoimmillaan ensimmäisen ja viimeisen kauden välillä ($r = ,360$). Luvuista voidaan yksinkertaisesti päätellä, että mitä vakaampi työura oli edeltävällä tarkastelujaksolla, sitä vakaampi se oli seuraavalla jaksolla - aikaisempi työssäolo ennusti tämän perusteella työssäoloa myös seuraavalla jatkossa. Selitysosuuksien perusteella muuttujat selittävät toistensa vaihtelusta noin 13–31 prosenttia, eli myös muut tekijät ovat työuran vakauden kannalta merkityksellisiä.

Tutkimusaineiston perusteella työuran alkuvaihe määrittää olennaisella tavalla menestymistä työuran loppuvaiheilla. Työllistyminen myöhemmällä työuralla oli selvästi muita vaikeampaa niille henkilöille, jotka ensimmäisen tarkastelujakson aikana olivat vähintään 50 prosenttia ajasta ilman työtä. Keskimäärin he olivat myös toisella tarkastelujaksolla työssä käyviä vähemmän kuin puolet (47,6 %) kokonaisajasta, ja vasta kolmannella jaksolla keskimääräinen työssäolokertymä ylitti puolet (58,0 %) kokonaisajasta. Työuran alkuvaiheen tarkastelujaksolla vähintään puolet ajasta työskennelleillä keskimääräinen työssäolokertymä oli myöhemmiltä jaksoilta selvästi suurempi (88,3 % ja 86,4 %). Osalla työuran suunta kuitenkin muuttui. Työuran alussa vähän työskennelleistä osa onnistui pysymään myöhemmin vakaasti työllisenä, kun taas osalla vakaasti alkanut työura muuttui myöhemmin työttömyyden sävyttämäksi.

Vähemmän kuin puolet ensimmäisestä tarkastelujaksosta työssä olleita oli tutkimusjoukossa 48 henkilöä. Näistä henkilöistä toisella tarkastelujaksolla 17 oli työssä vähintään puolet kokonaisajasta ja 20 oli työssä vähemmän kuin puolet. Lopuilla 11 henkilöltä ei ollut tietoa toisen tarkastelujakson työuran vakaudesta. Työura muuttui vakaammaksi 12 naisella, mutta ainoastaan 5 miehellä, ja epävakaana työura säilyi useammin miehillä ($n = 12$) kuin naisilla ($n = 8$). Ryhmät erosivat riippumattomien otosten t-testin perusteella toisistaan tilastollisesti merkitsevällä tasolla ammattiaseman ($t(34) = -3,75, p = .001$) ja peruskoulutuksen ($t(33) =$

-2,22, $p = .033$) perusteella. Epävakaata uraa molempien ensimmäisten tarkastelujaksojen ajan tehneiden joukossa oli työuran vakaaksi muuttaneisiin verrattuna selvästi suurempi osuus työntekijöitä (68,4 % vrt. 11,8 %) ja vähemmän lukion käyneitä (22,2 % vrt. 52,9 %). Muita erottelevia tekijöitä näiden kahden ryhmän välillä löytyi erityisesti asumismuodosta ja lasten määrästä. Heidän joukossaan oli selvästi keskimääräistä enemmän yksinasuvia (38,9 %) ja lapsettomia (30,0 %), kuin keskimäärin kaikilla tutkittavilla (13,5 % ja 19,0 %). Vakaammaksi muuttuneen työuran omaavat henkilöt kuuluivat koko tutkimusjoukkoon verrattuna suhteessa useammin parisuhteessa lasten kanssa elävien kotitalouteen (76,5 % vrt. 62,1 %). Niistä 17 henkilöstä, jotka olivat kahdella ensimmäisellä tarkastelujaksolla vähemmän kuin puolet kokonaisajasta työllisenä, 15 henkilöä oli myös viimeisellä tarkastelujaksolla työttömänä enemmän kuin työssä. Nämä ovat henkilöitä, joiden integraatio työmarkkinoille on ollut erityisen vaikeaa. Lähes puolet näistä henkilöistä oli yksinasuvia (43,6 %) ja lapsettomia (40,0 %), yhdelläkään heistä ei ollut korkeakoulututkintoa, eikä yksikään ollut ylempi toimihenkilö.

Ensimmäisen tarkastelujakson aikana yli puolet ajasta työllisinä olleista useimmat onnistuivat pysymään vakaalla työuralla myös keskimmaisella tarkastelujaksolla. Kaikkiaan näitä henkilöitä oli 265, joista 224 pysyi vakaalla uralla myös seuraavan jakson aikana. Tutkimusjoukosta vain 15 henkilön osalta vakaa työuran alku on muuttunut tarkastelujaksosta toiseen siirryttäessä epävakaaksi, jolla tässä siis tarkoitetaan alle 50 prosentin työllisyyttä tarkastelujakson kokonaisajasta. Merkittävimmin nämä kaksi ryhmää eroaa toisistaan ammattistatuksen perusteella. Toisella tarkastelujaksolla epävakaan uran tehneistä 60 prosenttia kuului työntekijöiden ryhmään, kun vakaalla uralla pysyneiden joukossa työntekijöiden osuus oli noin 30 prosenttia. Riippumattomien otosten t-testin perusteella epävakaalle uralle siirtyneet henkilöt erosivat ammattiaseman perusteella tilastollisesti merkitsevästi ($t(235) = 2,34$, $p = ,020$) vakaalla työuralla pysyneistä. Muita merkittäviä eroavaisuuksia löytyi koulutuksesta. Työttömyyspainotteista toista tarkastelujaksoa ennusti frekvenssitarkastelun perusteella vakaalla työuralla pysyneisiin verrattuna vähäisempi lukion suorittaneiden osuus (20,0 % vrt. 36,20 %) ja suurempi ilman ammatillista tutkintoa jääneiden osuus (40,0 % vrt. 21,50 %). Epävakaaksi muuttuneen työuran tehneiden joukossa oli hieman enemmän naisia ($n = 9$) kuin miehiä ($n = 6$).

Kaikkien kolmen tarkastelujakson aikana koko ajan työllisenä oli 35 henkilöä, jotka edustavat kaikkein tiiveimmin työmarkkinoille kiinnittynyttä osaa tutkittavista. Näiden henkilöiden joukossa oli koko otokseen verrattuna korostetusti miehiä (80 %). Koko ajan työllisenä olleet erosivat riippumattomien otosten t-testin perusteella vertailussa kaikkiin muihin tutkittaviin tilastollisesti merkitsevällä tasolla peruskoulutuksen ja kuukausitulojen osalta. Lukion käyneitä oli heidän joukossaan vähemmän kuin muissa (14,3 % vrt. 37,2 %), kuten myös alimpaan tuloluokkaan kuuluvia. Ammattiaseman perusteella tilastollisesti merkitsevä taso saavutettiin ainoastaan 42-vuotiaiden kyselyn kohdalla, joskin frekvenssitarkastelujen perusteella ero oli muissa kyselyissä samansuuntainen. Koko ajan työssä olleiden joukossa työntekijöiden osuus oli jatkuvasti suurempi ja vastaavasti ylempien toimihenkilöiden osuus pienempi kuin muilla. Tarkastelujaksosta riippuen noin puolet koko ajan työskennelleistä oli työntekijöitä, kun muilla vastaava osuus oli kolmanneksen luokkaa. Yksinkertaistaen tavantoinen kaikkina tarkastelujaksoina työssä ollut oli siis työntekijä-asemassa työskentelevä mies, joka ei ole suorittanut lukiota.

7 TUTKIMUKSEN JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tämän kappaleen kolmessa osiossa syvennyttään tutkimusjoukon parin vuosikymmenen pituiseen matkaan muutoksessa elävillä työmarkkinoilla. Ensin vedetään yhteen tutkimusaineiston analyysin keskeisiä tuloksia ja käydään läpi tulosten perusteella tehtäviä johtopäätöksiä. Tavoitteena on pohtia, mitkä yksilöiden väliset erot ovat johtaneet työurien vakauden eroihin. Toisessa alakappaleessa selvitetään empiiristen havaintojen ja työmarkkinoiden makrotason ilmiöiden yhteyksiä. Erityisenä mielenkiinnon kohteena on, millä tavoin työmarkkinoilla tapahtuneet rakenteelliset muutokset heijastuvat urien muodostumiseen. Lopulta arvioidaan tutkimuksen merkitystä ja pohditaan, antavatko tutkimusjoukosta tehdyt havainnot jotakin uutta tietoa työmarkkinoilla toimivista yksilöistä tai laajemmin Suomen työmarkkinoista. Lisäksi viimeisessä osiossa tarkastellaan tutkimuksen luotettavuutta ja tutkimusaineiston soveltuvuutta työmarkkinatutkimuksen käyttöön.

7.1 Empiirisen analyysin keskeiset tulokset

Tutkimusaineiston analyysin kenties selkein tulos on se, että tutkimusjoukon työurat ovat pääosin erittäin vakaita. Tiivistäen voidaan todeta, että lähes kaikki tutkittavista ovat olleet lähes koko tutkimuskauden ajan työllisenä. Keskivertotutkittava lukeutui työssä olevaksi noin 80 prosenttia tutkimuskauden yli kaksikymmenvuotisesta kokonaisajasta ja noin joka toinen oli työuran alkuvaiheen tarkastelujaksoa lukuun ottamatta jatkuvasti työllinen. Työura oli vakaimmillaan keskimmaisella tarkastelujaksolla ja selvästi vähiten vakain työuran alun tarkastelujaksolla, jolla myös työuran vakauden vaihtelut yksilöiden välillä olivat suurimmillaan. Työssä olo on kaikkien Suomen työikäisten osalta painottunut vastaavalla tavoin juuri työuran keskivaiheille, erityisesti noin 35–50-ikävuoden välille (Työ- ja elinkeinoministeriö 2014c). Analyysin tulosta arvioitaessa on huomattava, että ensimmäisen tarkastelujakson vuosien 1987–1994 väliin sijoittui taloutta ja työllisyyttä kovalla kädellä koetelleet lamavuodet, kun taas kaksi jälkimmäistä tarkastelujaksoa kattavat pääasiassa nousukautta edustavia vuosia.

Tutkimustuloksissa tulee selvästi esille miesten ja naisten väliset työurien vakauden erot, sillä naisten keskimääräiset työurat ovat koko ajan miehiä epävakaampia. Ero on erityisen merkittävä ensimmäisellä tarkastelujaksolla (ks. kpl 6.2.1: kuvio 4). Työurien vakauden kehityskulku on kuitenkin naisilla positiivisempaa. Mitä pidemmälle työuralla mennään, sitä vakaampia naisten työurat ovat, kun taas miesten työurat näyttävät saavuttaneen vakaimman

vaiheensa keskimmaisella tarkastelujaksolla. Viimeisellä tarkastelujaksolla sukupuolten välinen ero on miesten työllisyyskertymän lievän laskun myötä kutistunut lähes olemattomiin. Erojen tärkeimmäksi syyksi todettiin tutkimusaineiston analyysissä perhevapaat, joita naiset viettävät työuran alkuvaiheissa selvästi miehiä enemmän. On oletettavaa, että tutkimusjoukon naisten työiän aikana tekemä työpanos jää työuran alun epävakauden vuoksi miehiä pienemmäksi (vrt. Palomäki & Tuominen 2010, 14–15).

Moniluokitteluanalyysissä sukupuoli oli ainoa selittävä muuttuja, joka oli jokaisen kolmen kyselyn perusteella muodostetussa mallissa tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä työuran vakauteen (ks. kpl 6.2.3: taulukko 9). Myös monissa teoriakatsauksessa läpikäytyissä tutkimuksissa sukupuoli oli yksi merkittävimmistä työmarkkinasiirtymien yksilöllisiä taustatekijöitä selittäneistä tekijöistä (esim. Korkeamäki 2001, 29–30; Palomäki & Tuominen 2010, 27). Sukupuolten välinen ero työuran vakaudessa ei selittänyt MCA-mallin mukaan koulutuksella tai muilla malliin kuuluvilla tekijöillä, jotka vaikuttivat olevan naisilla työmarkkinoilla menestymisen kannalta paremmat, vaan sukupuolella itsenäisenä tekijänä oli analyysin perusteella merkitystä erityisesti ensimmäisen tarkastelujakson aikana (ks. kpl 6.2.2: taulukko 8). Analyysin havainnot voidaan pitää osoituksena sukupuolen horisontaalisesta vaikutuksesta työuriin, jonka seurauksena miehet saavuttavat sukupuolen vuoksi työmarkkinoilla naisia korkeamman aseman (Inkson 2007, 39; Vuorinen-Lampila 2014, 46). Toisaalta on todennäköistä, että sukupuoleen liittyy työuran vakauden kannalta merkityksellisiä tekijöitä, jotka eivät sisällyneet moniluokitteluanalyysin malliin. Malli ei välttämättä osaa tunnistaa perhevapaiden merkitystä, vaikka esimerkiksi lasten määrää ja perhemallia kuvaavat muuttujat selittänevät osan tuosta vaihtelusta. Sukupuoleen on aiemmissa tutkimuksissa havaittu liittyvän muita työllisyyden kannalta sukupuolta itseään merkityksellisimpiä tekijöitä (Ollikainen 2006b, 64).

Perhe on tulosten mukaan keskeinen määrittäjä työmarkkinoille osallistumisessa. Selkein osoitus tästä on perheen puute, sillä yhden hengen taloudessa asuvat ilmoittivat kaikissa kyselyissä muita useammin kokeneensa työttömyyttä (ks. kpl 6.1.1: taulukko 6). Moniluokitteluanalyysin perusteella yksinasuminen heikentää työuran vakautta erityisesti uran alussa ja myöhemmissä vaiheissa yksin asumiseen liittyy muita työmarkkina-asemaa heikentäviä tekijöitä. Tämän tutkimuksen lähdeaineistojen perusteella tulos ei ole yllättävä, sillä yksinasuvien muita yleisempi työttömyys on todettu jo aiemmin (esim. Penttilä & Keinänen 2005, 42; Parpo 2007, 68). Työuran vakautta heikentävinä tekijöinä esiin tulivat myös työtön

puoliso ja puolison puute. Työttömän puolison kanssa elävien työttömyyskokemukset olivat yleisempiä ja työurat epävakaampia, kuin niillä tutkittavilla, joiden puoliso oli työssä tai työvoiman ulkopuolella (vrt. Virmasalo 2002, 96–97).

Avioliitto suojasi sekä naisia että miehiä työttömyyskokemuksilta kaikkien tarkastelujaksojen aikana, joskin sukupuolten välillä hieman eri tavoin. Miehillä avioliiton työllistävä vaikutus oli χ^2 -riippumattomuustestin perusteella tilastollisesti merkitsevä ainoastaan työuran alkuvaiheessa, kun taas naisilla merkitsevyytensä saavutettiin kahdella viimeisellä tarkastelujaksolla (ks. kpl 6.1.1: taulukko 5). Rinnakkaisena tuloksena on hyvä huomioida MCA-mallit, joiden perusteella parisuhteessa elävien työurat olivat jatkuvasti muita vakaampia ja perhemalli oli työuran vakauden kannalta itsenäisenä tekijänä tärkeimmillään ensimmäisellä tarkastelujaksolla. Tästä näkökulmasta erityisen merkityksellinen havainto on, että avioliitossa elävät miehet kokivat työuran alkuvaiheessa selvästi muita miehiä vähemmän työttömyyttä. Perheeseen kuulumisen näyttää näin ollen parantavan työmarkkina-asemaa erityisesti nuorilla miehillä, joille perhe kenties toimii erityisen voimakkaana työmarkkinamotivaation lähteenä (vrt. Hämäläinen 2002, 78; Österbacka 2003, 165). Naisilla avioliitolla ei tulosten perusteella ollut vastaavaa merkitystä. Tulos vertautuu vain osittain Ollikaisen (2006b, 65) tutkimukseen, jossa perheeseen kuulumisen todettiin olevan miesten uran kannalta merkityksellisen ja naisten kannalta työmarkkina-asemaa heikentävä. Parisuhteella on myös tästä näkökulmasta positiivisempi vaikutus miesten kuin naisten työuralle. Perhe- ja parisuhdetekijöiden merkitys työllisyydelle on pitkäaikaistutkimusaineiston näkökulmasta nimenomaan riippuvainen työuran vaiheesta.

Tutkimusaineiston analyysin perusteella tutkittavien lasten saamisella näyttää olevan oma merkityksensä työuralla menestymisen kannalta. Ristiintaulukointien perusteella työttömyyttä työurallaan kokeneiden joukossa oli suurempi suhteellinen osuus lapsettomia henkilöitä, kuin työttömyydeltä välttyneiden joukossa (ks. kpl 6.1.1). Moniluokitteluanalyysi tuo lasten määrän tarkasteluun mielenkiintoisen näkökulman, joka ei ole käynyt ilmi tämän tutkimuksen lähdeaineissa. Työura on MCA:n perusteella muita vakaampi niillä tutkittavilla, joilla on yhdestä kolmeen lasta. Tätä pienemmän tai suuremman lapsiluvun ryhmään kuulumisen oli MCA:n tulosten mukaan työuran vakautta heikentävä tekijä, kun muiden tekijöiden merkitys kontrolloitiin. Lienee todennäköistä, että monilapsisissa perheissä asuville tulee keskimääräistä enemmän perhevapaista ja muista perhesyistä johtuvia työstä poissaoloja.

Lisäksi kaikkein eniten lapsia hankkivat henkilöt panostavat tämän perusteella muita vähemmän työmarkkinoilla arvostettujen valmiuksien kehittämiseen, joka on mahdollisesti osoitus muita heikommasta uraorientoituneisuudesta tai työmarkkinamotivaatiosta.

Terveydentila on tutkimustulosten perusteella työuran edetessä ja iän lisääntyessä yhä merkittävämmän yhteydessä työuran vakauteen. Terveydentilan merkitys painottui vahvasti työuran loppupäähän, jossa parempi terveydentila tarkoitti selkeästi vakaampaa työuraa ja pienempää työttömyyttä kokoneiden osuutta (ks. taulukko 6). Moniluokitteluanalyysin perusteella itse arvioitu terveydentila oli kaikista malliin valituista tekijöistä voimakkaimmin yhteydessä tutkittavaan ilmiöön kahden viimeisen tarkastelujakson aikana. Tutkimusaineisto ei kuitenkaan anna edellytyksiä ratkaista monia tutkijoita (ks. Heponiemi ym. 2008, 33) askarruttanutta kysymystä, johtuuko heikko terveydentila työttömyydestä vai toisinpäin. On mahdollista, että terveydentila ja työuran vakaus kulkevat työuran edetessä käsi kädessä: molemmat heikentävät ja vahvistavat toisiaan yhä voimakkaammin, mitä enemmän ikää karttuu.

Aiempien työllisyyden tai työttömyyden yksilöllisiä tekijöitä selvittäneiden tutkimusten lähes mantrankaltainen toteamus on ollut, että parempi koulutus johtaa parempaan työmarkkina-asemaan (esim. Verho 2005b, 29; Parpo 2007, 70). Työttömyyden valikoitumisen riskiintaulukointien perusteella tilanne vaikuttaa tämän tutkimusaineiston perusteella jotakuinkin noudattavan samaa linjaa (ks. kuvio 3). χ^2 -riippumattomuustesti oli tilastollisesti merkitsevä ammatillisen koulutuksen osalta kaikissa kyselyissä. Moniluokitteluanalyysin tulokset poikkeavat kuitenkin tästä, sillä ammatillinen koulutus kuuluu siinä kaikkein vähiten työuran vakauden muuttuun yhteydessä olevien ja selitysvoimaltaan merkityksettömimpien muuttujien joukkoon. Sama koskee MCA:n osalta myös ammattiasemaa ja peruskoulutusta, joskin hieman vähäisemmissä määrin. Selitys voi ainakin osittain löytyä siitä osasta tutkimusjoukkoa, joka ilmoitti jokaisessa kyselyssä olleensa keskeytyksettä kaikkien tarkastelujaksojen ajan työssä. Keskimääräinen jatkuvasti työllisenä ollut henkilö todettiin tutkimuksen tulososiossa muita heikommaksi peruskoulutuksen saaneeksi, työntekijä-asemassa työskenteleväksi mieheksi. Tutkimustulokset viittaavat siihen, että matalasti koulutettujen ja matalassa ammattiasemassa olevien työuran vakaus on polarisoitunut muita voimakkaammin. Työuran vakauden frekvenssitarkastelu ja muuttujan arvojen keskimääräistä poikkeamaa keskiarvosta kuvaava keskihajonnan tunnusluku vahvistavat epäilyn. Keskihajonta on ky-

seiselle joukolla 31,4 ja muille 17,3, kun samalla koko ajan työssä olleiden osuus on ryhmässä muita suurempi (14,3 % vrt. 8,9 %). Keskimäärin tämän ryhmän työuran vakaus on kuitenkin selvästi heikommalla tasolla kuin, niillä joiden koulutus on vähintään ammatillinen perustutkinto ja jotka työskentelevät vähintään joko alempana tai ylempänä toimihenkilönä. Matalasti koulutettujen ja työntekijä-asemassa toimivien joukossa työssä olevat työskentelevät tämän mukaan muita useammin pitkään ilman työttömyydestä, koulutuksesta tai muusta syystä johtuvia työn keskeytyksiä, kun taas työttömäksi jääneillä ryhmän jäsenillä työhön palaaminen on erityisen hankalaa.

7.1.1 Työttömyyden pitkittymisen riskitekijät

Vain yksittäiset tutkimusjoukon jäsenet olivat kokeneet pitkäaikaista työttömyyttä, vaikka monilla oli yksittäisiä työttömyyskokemuksia varsinkin työuran alussa. Kyselylomakkeiden ”Oletko kokenut työurallasi työttömyyttä?” -tyylisiin kysymyksiin vastasi myöntävästi keskimäärin kuusi kymmenestä tutkittavasta, ensimmäisessä kyselyssä hieman muita useampi (ks. taulukko 4). Tutkimuksen tulososiossa epävakaa työuran tehneiksi luokiteltiin paikoin henkilöt, jotka olivat olleet työllisiä vähemmän kuin puolet yksittäisen tarkastelujakson kokonaisajasta. Esimerkiksi keskimmäisen tarkastelujakson aikana tähän joukkoon kuului vain 37 (13 %) kaikkiaan 284:stä henkilöstä, joiden työuran vakauden arvo kyettiin kyseiseltä kaudelta määrittämään. Jos epävakaa työuran työllisyyskertymän raja olisi laitettu alemmas, olisi havaintomäärien puute rajoittanut tilastollisen analysoinnin mahdollisuuksia. Kokonaisen tarkastelujakson ajan työttömänä olleita oli eniten viimeisen tarkastelujakson aikana, silloinkin vain 12 henkilöä (6,4 %).

Tutkimusaineiston analyysissä kävi ilmi, että työttömyyttä ennusti erityisesti aikaisempi työttömyys. Edeltävän tarkastelujakson työuran vakaus oli kaikissa tapauksissa varsin voimakkaassa yhteydessä jälkimmäisen jakson työuran vakauteen (ks. kpl 6.2.4). Tulos vahvistaa kuvaa Suomen työmarkkinoiden negatiivisesta duraatoriippuvuudesta (ks. Korkeamäki 2001, 24; Verho 2005b, 39), jonka seurauksena työttömyyttä kokeneiden mahdollisuudet työssäoloon ovat sitä heikommalla, mitä pidempään aiempi työttömyys on jatkunut. Tutkimusaineisto kaipaa lisäanalyysiä, jotta sen perusteella voidaan tehdä pidemmälle viettäviä päätelmiä työttömyyden duraatoriippuvuuden voimakkuudesta ja siihen yhteydessä olevista tekijöistä. Duraatoriippuvuuden tutkimisessa on tärkeää kyetä tunnistamaan, onko työttömyyden aiheuttaja aikaisempi työttömyys vai yksilöiden välinen muu manifesti tai latentti heterogeenisuus. Yksilöiden välistä heterogeenisuutta, eroja yksilöllisissä taustatekijöissä,

on kontrolloitava ja vakioitava, jotta voidaan tehdä päätelmiä aikaisemman työttömyyden muista tekijöistä riippumattomasta vaikutuksesta myöhäisempään työttömyyteen. Muiden tekijöiden kontrolloimattomuus voi johtaa duraatoriippuvuuden vaikutuksen yliarviointiin. (Hämäläinen 2003, 1.)

Kahden ensimmäisen tarkastelujakson välisessä tarkastelussa havaittiin, että epävakaana alkaneen työuran epävakaana jatkumisen riskiä nostivat erityisesti yksin asuminen ja lapsettomuus sekä matalatasoinen peruskoulutus ja ammattiasema. Näiden lisäksi miessukupuoli laski todennäköisyyttä nostaa epävakaana alkanutta työuraa myöhemmin vakaalle tasolle. Analyysi kertoo myös, että tavallinen epävakaan uran myöhemmin vakaaksi saattanut henkilö on lapsiperheessä puolison kanssa asuva, keskimääräistä korkeamman peruskoulutuksen ja ammattiaseman omaava nainen - oletettavasti lasten syntyminen ja perhevapaat selittävät parhaiten näiden henkilöiden osalta työuran alun epävakautta. Aika tavalla samat tekijät ennustivat työuran muuttumista vakaasta epävakaaksi, kuin epävakaan jatkumistakin. Uran vakaasti aloittaneista työttömyyspainotteiselle toiselle tarkastelujaksolle päätyneet olivat tavallisesti työntekijä-tasoisessa ammattiasemassa työskenteleviä miehiä, joilla oli keskimääräistä heikompi perus- ja ammatillinen koulutus. On mahdollista, että heikkotasoisesta koulutuksesta johtuva ammatillisen liikkuvuuden rajoittuneisuus ja keskipalkkaisten teollisuuden työpaikkojen väheneminen työmarkkinoiden polarisoitumiskehityksen (ks. kpl 2.1) myötä on tehnyt työllistymisestä näiden henkilöiden osalta vaikeaa.

Erityisiä vaikeuksia työuralle kiinnittymisessä kokeneiksi laskettiin analyysivaiheessa henkilöt, jotka ilmoittivat kaikissa kyselyissä olleensa tarkastelujakson aikana enemmän ilman työtä kuin työssä. Myös tähän joukkoon kuului keskimääräistä selvästi enemmän yksinasuvia ja lapsettomia henkilöitä, joilla oli tavallista heikompi koulutus ja matala ammattiasema. Koko tutkimusjoukosta tämän mahdollisesti rakenteellisen työttömyyden ytimeen kuuluvan ryhmän osuus oli kuitenkin hyvin pieni (vrt. Kiander 2001, 82). He näyttävät edustavan sitä osaa tutkimusjoukosta, jolla työttömyys on kaikkein voimakkaimmin yhdistynyt riskitekijöiden kasaantumiseen, ja jotka sen vuoksi ovat suurimmassa vaarassa syrjäytyä yhteiskunnasta ja ajautua köyhyyteen (Pohjantammi 2007, 13–14, 64; Koistinen 2014, 233). Kun tätä havaintoa tarkastellaan sen tilastotiedon kanssa, että reippaasti viime aikoina kasvanut pitkäaikaistyöttömyys on painottunut työikäisen väestön vanhimpaan osaan (Alatalo 2014, 48),

on tämän joukon tilanteesta syytä olla huolissaan. Uudelleentyöllistyminen heikoilla työmarkkinakvalifikaatioilla varustetuilla yksilöillä näyttää olevan nykyisillä työmarkkinoilla sitä hankalampaa, mitä enemmän ikää on kertynyt.

7.2 Työmarkkinatekijät työuran vakauden taustalla

Tutkimuksen empiiriset johtopäätökset tuovat esiin sen itsestäänselvyydeltä tuntuvan havainnon, että työmarkkinoilla toimivien yksilöiden välillä on eroja. Havainto on konfirmatorisessa mielessä tärkeä toteamus, joka vahvistaa vääräksi teoriaosuudessa läpi käydyn klassisen työmarkkinateorian näkemyksen työikäisen väestön homogeenisuudesta. Työmarkkinoiden tarjontapuolen toimijat, työntekijät ja -hakijat, ovat rajoittuneita inhimillisiä toimijoita, jotka poikkeavat toisistaan työmarkkinavalmiuksien suhteen, eivätkä aina toimi työmarkkinoiden kannalta rationaalisesti (ks. kpl 2.2; Heinonen ym. 2004, 11; Nätti 1989, 7). Yksilöissä on työmarkkinoiden kannalta ratkaisevia eroja, jotka omalta osaltaan määrittävät, kuka yksilöistä ajautuu työttömyyteen ja kuka työllistyy. Klassisen työmarkkinateorian vastaista on myös työttömyyden ilmentyminen aineistossa. Siinä, missä teorian puitteissa työttömyyden tulisi olla tasapainoisilla ja sujuvilla työmarkkinoilla väliaikainen olo-tila (Gazier & Schmid 2002, 2-3), on analyysin perusteella osa henkilöistä juuttunut työttömyyteen pitkäksi aikaa.

Yksilöön liittyvät taustamekanismit eivät empiirisen tarkastelun perusteella näytä selittävän itsenäisesti eroja työurien vakaudessa. Tutkimusaineiston analyysissä havaittiin, että ensimmäisen tarkastelujakson aikana keskimääräinen työuran vakaus on varsin selvästi heikompaa kuin uran myöhemmissä vaiheissa. Myös yllä esiteltyjen työuran vakauden taustatekijöiden osalta ensimmäinen tarkastelujakso näyttää olevan myöhempiin ajanjaksoihin nähden useiden tekijöiden suhteen oma lukunsa. Tarkastelujaksojen väliset erot eivät selity sattumalla, vaan taustalla täytyy olla systemaattinen ilmiö. Onko havainnoissa kyse työuran alun käynnistysvaikeuksista, yleisemmin ajankohdan työmarkkinatilanteesta, yksilöllisten tekijöiden kehittymisestä työuran edetessä vai jostakin muusta? Yksilökohtaisten tekijöiden makrotason taustamekanismien tutkimisessa haasteena on havaita, missä määrin erot työurien vakaudessa tarkastelujaksojen välillä ovat seurausta tutkimusjoukon edustamasta sukupuolvesta, heidän iästään ja historiallisesta ajankohdasta. Yhden ikäluokan edustajista koostuvalla tutkimusaineistolla ei ole mahdollista täysin luotettavasti arvioida, millainen suhteellinen merkitys ikä-, aika- ja sukupuolivaikutuksilla on tutkittavien ilmiöiden väliseen yhteyteen (Giele & Elder 1998, 22–25; Toivonen 1999, 274–280).

Työmarkkinatilastojen tarkastelun perusteella on oletettavaa, että eräs keskeinen selittäjä on työvoiman heikko kysyntä 1990-luvun alkuvuosina. Työnhakijan työnhakualueen työttömyysasteen, työnantajasektorin ja ammattirakenteen muutoksen kaltaisten työmarkkinatekijöiden on joissakin tilanteissa todettu olevan merkityksellisempiä työmarkkinoilla menestymisen määrittäjiä, kuin yhdenkään ensisijaisesti yksilöön liittyvän tekijän (Hämäläinen 2002, 59–60; Järnefelt 2010, 157–158). Lisäksi yksilöllisillä tekijöillä on todettu olevan erilainen merkitys työttömyysriskiin riippuen siitä, onko vallalla talouden lasku- vai nousukausi (Verho 2005b, 32–34; ks. Myrskylä 2010, 69–71). Työurat voivat tästä päätellen olla eri syntymäkohorteilla keskimääräiseltä vakaudeltaan erilaisia johtuen yksinkertaisesti siitä, että työurat ajoittuvat keskenään poikkeaviin talous- ja työmarkkinatilanteisiin. Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että työuran jatkon kannalta on merkityksellistä, sijoittuuko työttömyys työuran alkuun vai vasta uran myöhempään vaiheeseen (Hämäläinen 2003, 19; Lorentzen ym. 2012, 49). Jollekin syntymäkohortille työurat voivat näin muodostua keskimäärin muihin kohortteihin verrattuna epävakaammaksi suurelta osin siitä syystä, että heidän ollessa työuran alussa sattui työmarkkinoilla vallitsemaan laskukausi.

Työmarkkinatekijät eivät kuitenkaan selitä työurien vakautta yksilöllisiin taustamekanismeihin nähden itsenäisesti. Kaikkien työikäisten työurien vakaus ei heikkene laskukausina tai vahvistu nousukausina samalla logiikalla tai saman verran, vaan taloussuhdanteiden vaikutukset työuriin riippuvat yksilöiden välisistä eroista. Aiemmissa tutkimuksissa on tätä mukaillen todettu, että työttömäksi päätyvien joukot talouden nousu- ja laskukausina eroavat olennaisesti yksilöllisten tekijöiden kuten koulutuksen suhteen toisistaan (Verho 2008, 96). Yksilöiden väliset erot realisoituvat työmarkkinoiden kannalta merkityksellisiksi kulloisessakin yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa todellisuudessa. Työmarkkinoiden ja yhteiskunnan tilanteella on työurien vakauden ohella myös merkitystä työurien vakauden taustalla vaikuttaviin yksilöön liittyviin taustamekanismeihin. Yksilöllisten tekijöiden suhteellinen painoarvo työmarkkinoilla voi muuttua ajassa, kuten esimerkiksi koulutuksen osalta on väestön radikaalin koulutustason nousun myötä käynyt (Myrskylä 2010, 19–21; Vuorinen-Lampila 2014, 42, ks. Varila 1997, 3–4). Nämä toteamukset ovat linjassa tämän tutkimuksen perustavanlaatuisiin näkökulmiin kuuluvan yksilöiden, työmarkkinoiden ja yhteiskunnan välisen vuorovaikutuksellisen suhteen kanssa (Koistinen 1999, 42; ks. kpl 2). Tarkastelujaksojen väliset erot työurien vakaudessa ovat siis seurausta yhteiskunnan ja työmarkkinoiden

muutoksista, joiden myötä syntymäkohortille on muodostunut työuria ja niiden yksilöllisiä taustamekanismeja määrittävä ainutlaatuinen työmarkkinatodellisuus.

Edellä esitellyillä seikoilla on olennainen merkitys, kun pohditaan populaatiota, johon tutkimusaineiston analyysissä esiin tulleet tulokset voidaan yleistää. Yleistämisen osalta voidaan miettiä, missä määrin tutkimusjoukkoa koskevat havainnot toteutuvat muiden Suomen työikäisten joukossa - ja mitä kyseiset havainnot siten kertovat maan työmarkkinoista. Arvioitaessa kuinka laajaan populaatioon tutkimustulokset ovat yleistettävissä, on tarpeen miettiä, miltä osin tutkimusjoukko poikkeaa tutkittavien tekijöiden suhteen populaation muista osajoukoista (Nummenmaa 2009, 148). Edellä esiteltyjen ikä-, aika- ja sukupolvivaikutusten myötä ei löydy perusteita tutkimustulosten yleistämiselle kaikkiin Suomen työikäisiin, vaan perustellumpi populaatio lienee vuonna 1959 ja sen lähivuosina syntyneet ikäluokat. Työuran vakauden taustamekanismeja koskevien havaintojen yleistäminen laajempaan joukkoon voisi olla pahimmillaan harhaanjohtavaa (Koistinen 2014, 232–233). Työurat muodostuvat syntymäkohorttien välillä erilaisessa työmarkkinatodellisuudessa, joka tuskin olennaisella tavalla eroaa peräkkäisinä vuosina syntyneiden kohorttien välillä toisistaan, mutta riittävän kauas mentäessä työurien kannalta merkitykselliset tekijät voivat olla enemmän tai vähemmän erilaisia. Populaation rajallisuus ei suinkaan tarkoita automaattisesti tutkimuksen merkityksen vähäisyyttä, vaan tutkimuksen tuloksilla voi olla laajempaa teoreettista ja käytännöllistä merkitystä tilastollisen populaation ulkopuolella (Ketokivi 2009, 188–190).

7.2.1 Työmarkkinoiden rakennemuutosten merkitys

Tutkimuksen teoriaosuudessa käytiin läpi palkkatyön ja työmarkkinoiden viimeaikaisia muutoksia, jotka luovat uudenlaisen asetelman työurien muodostumiselle. Teorioiden mukaan työmarkkinoiden rakenteelliset muutokset ovat muuttaneet palkkatyön vakiintunutta organisointia siten, että perinteisistä normaalityösuhteista jollakin tavoin poikkeavista epätyypillisistä työsuhteista on tullut yhä tavanomaisempia. Työurista muodostuu työn rakennemuutosten myötä entistä katkonaisempia kokonaisuuksia, joissa aikaisempaa lyhytkestoisempia ja projektiluonteisempia työsuhteita tauottavat yhä yleisemmät ajanjaksot työvoiman ja työn ulkopuolella. (Räisänen & Schmid 2008, 36–37; Koistinen 2014, 344–345).

Kyselylomakkeiden työuran vakauden taustakysymyksenä toimineiden kysymyksien perusteella pystyttiin osittain arvioimaan epätyypillisten työsuhteiden yleistymistä osa-aikaisten

töiden, keikkatöiden ja sivutöiden osalta, joskaan määräaikaista töitä ei voitu erottaa tois-
taiseksi voimassaolevista. Tämän tarkastelun perusteella epätyypillisiä työsuhteita tehneiden
osuus vastaajien joukossa kasvoi siirryttäessä ensimmäisestä (25,5 %) toiseen (38,8 %) tar-
kastelujaksoon, mutta jälleen väheni viimeisellä tarkastelujaksolla (31,3 %). Työn prekari-
soitumista tukenut näkemys ei toisin sanoen saa tällä perusteella tutkimusaineistosta täyttä
tukea. Myöskään työllisyyskertymän osalta epätyypillisten työsuhteiden yleistymisen ei
näytä tutkimusjoukon osalta todenmukaiselta, sillä kertymä oli vähäisin ajassa kaukaisim-
malla eli ensimmäisellä tarkastelujaksolla, jolla myös työuran vakauden varianssi oli suh-
teessa suurinta (ks. kpl 6.2.1). Tulos on yhdenmukainen tutkimuksen alussa esitellyn to-
teamuksen kanssa, jonka mukaan työsuhteiden peruskäytäntöjen muutos koskee Suomen
työmarkkinoita vain rajallisesti. Vakituiset ja kokoaikaiset työsuhteet ovat edelleen yleisin
työn organisoinnin tapa (ks. kpl 2.1; Koistinen 2014, 115).

Toinen keskeinen työmarkkinoilla havaittu rakenteellinen kehityskulku on viime vuosien
aikana tapahtunut työpaikkojen polarisaatio, jossa keskipalkkaisten ja keskimääräistä osaa-
mistasoa edustavien työpaikkojen suhteellinen osuus laskee. Vastaavasti kasvua tapahtuu
matalasti palkattujen ja matalaa osaamistasoa vaativien sekä korkeaa osaamistasoa vaativien
ja korkeasti palkattujen työpaikkojen osalta. (Böckerman & Vainiomäki 2014, 42–43; Kois-
tinen 2014, 113–114.) Tutkimusaineiston analysointi ammatillisen koulutuksen, ammatti-
aseman tai kuukausipalkan osalta ei anna viitteitä polarisaatiokehityksestä tutkimusjoukon
piirissä. Pääsääntöisesti kyseisten tekijöiden osalta korkeampi taso tarkoittaa jokaisella tar-
kastelujaksolla vähäisempää työllisyyttä kokeneiden osuutta ja vakaampaa työuraa (ks. kpl
6.1.2 ja kpl 6.2.3). Keskipalkattujen, ammatillisen tutkinnon hankkineiden tai toimihenkilö-
asemassa toimivien osalta ei näy laskua keskimääräisessä työllisyyskertymässä siirryttäessä
tarkastelujaksoilta toiselle. Sen sijaan esimerkiksi ilman ammatillista tutkintoa jääneiden ja
työntekijä-ammattiasemassa toimivien joukoissa työllisyyskertymä on tarkastelujaksojen
välillä laskevassa trendissä.

Työmarkkinoiden prekarisaatiota ja polarisaatiota koskevia näkemyksiä ei voi yllä esite-
tyistä empiirisistä havainnoista huolimatta hylätä, koska kohorttivaikutuksen erottaminen
kronologisesta ajan muutoksesta ei ole käytetyllä tutkimusaineistolla mahdollista (ks. Toi-
vonen 1999, 274–277). On mahdollista, että työmarkkinoiden rakenteelliset kehityskulut
koskevat voimakkaasti muita syntymäkohortteja. Esimerkiksi polarisoitumiskehitys näkyy

korostetusti uusien työpaikkojen ja kehittyville aloille syntyvien yritysten osalta (Böckerman & Vainiomäki 2014, 45), jolloin kehitys todennäköisesti koskettaa suuremmissa määrin nuorempia, myöhemmin työuran aloittaneita ikäluokkia. Edellä esitetyt työn rakenteelliset kehityskulut voivat havainnoista huolimatta olla todellisuutta myös tutkimusjoukolle ja sen edustamalle syntymäkohortille. Väitteiden todentamiseksi olisi oltava käytössä yksityiskoh- taisempaa tietoa tutkimusjoukon työsuhteiden kestoista, palkoista ja tyypeistä. Työsuhteiden stabiili luonne tutkimusjoukolla on osaltaan osoitus työmarkkinoiden tasapainoilusta dynaa- misuuden ja staattisuuden välillä. Työurat ovat kymmenien vuosien pituisia, joten työmark- kinoilla on muutosten lisäksi toimijoista kumpuavaa polkuriippuvuutta (Schmid 2002, 186– 187). Tutkimusjoukon hyvin vakaat työurat viittaavat siihen, että palkkatyö on edelleen kes- keisessä osassa tutkittavien elämänkulussa eikä palkkatyölle ennustettua kriisiä (ks. kpl 2.1; Rifkin 1995, 141) ole laajalti näkyvissä. Tutkimusaineiston analyysissä tehty havainto työt- tömyyden duraatoriippuvuudesta tukee näkemyksiä siitä, että palkkatyön ulkopuolelle jää- minen on edelleen yhteiskunnasta marginalisoitumiselle ja syrjäytymiselle altistava ratkaisu (Vähätalo 1998, 111–113; Julkunen 2009, 30–31).

Työn rakenteelliset kehityskulut ovat osa laajempaa palkkatyön merkitystä koskevaa kes- kustelua. Tutkimusaineiston analysoinnissa havaittu työuran vakauden ja terveydentilan vä- linen, työuran loppua kohden voimistuva yhteys on mahdollinen osoitus työn, hyvinvoinnin ja kansalaisuuden välisestä riippuvuussuhteesta. Palkkatyö on joidenkin näkemysten mu- kaan edelleen hyvin keskeinen yksilön yhteisöllisen identiteetin määrittäjä (Koistinen 2014, 241), vaikka palkkatyöhön liittyvässä teoreettisessa keskustelussa työn merkityksen on jo jonkin aikaan nähty tässä suhteessa kuihtuvan (ks. kpl 2.1; Castells 2000, 11–12; Turner 2001, 194). Yhteisöön kiinnittyminen voi hyvin olla tekijä, joka toimii keskeisenä tervey- dentilan ja työllisyyden välisen yhteyden välittäjänä (ks. Hald Andersen 2009, 5). Heiken- tyvä terveys yhdessä heikentyvän työmarkkinatilanteen kanssa voivat johtaa sosiaalisen yh- teenkuuluvuuden kokemisen heikkenemiseen, joka edelleen näkyy yksilön hyvinvoinnin ja terveyden heikkenemisenä. Analyysin pohjalta on helppo yhtyä Heponiemen ym. (2008, 65) näkemykseen tarpeesta saada lisätietoa työttömyyden ja terveydentilan välisistä yhteyksistä.

7.3 Tutkimuksen merkityksen ja luotettavuuden arviointi

Tämän tutkimuksen tutkimusjoukko on edelleen laajalti työmarkkinoilla vaikuttava ryhmä, jonka työuran vakauden kannalta hyödyllisten ja haitallisten tekijöiden tunteminen voi auttaa työmarkkinoiden toimintalogiikan analysoinnissa. Kun tunnetaan esimerkiksi työttömyyttä

ennustavia yksilöön liittyviä taustamekanismeja, voidaan pyrkiä vaikuttamaan työmarkkinoiden rakenteisiin ja toimijoihin, jotta niiden tekijöiden merkitys olisi mahdollisimman vähäinen. Tutkimuksen alussa todettiin työmarkkinoiden epätäydellisyyden lisääntyvän, joka ilmenee muun muassa työttömyyden muotojen moninaistumisessa ja ennustettavuuden vaikeudessa (ks. kpl 2.1). Yhteiskunta- ja työmarkkinapoliittisten toimien tulisi kyetä vastaamaan näihin haasteisiin, jotta vastuu työmarkkinoiden uudenlaisten riskien kantamisesta ei lankea ainoastaan työmarkkinoilla toimivien yksilöiden harteille (Räisänen & Schmid 2008, 19–20). Esimerkiksi aktiivisia työmarkkinatoimenpiteitä on tutkimusaineiston analyysin perusteella mahdollista kohdentaa juuri sille ryhmälle, jonka työmarkkinaintegraation kannalta ollaan työuran ratkaisevassa vaiheessa. Erityistä huomiota kannattaa tämän tutkimuksen perusteella kiinnittää koulutustason nostoon, pitkäaikaistyöttömyyden ehkäisemiseen ja yksinasuvien tilanteeseen. Yhteiskunnan tulisi kyetä tunnistamaan yksilöt, joilla työuran epävakauden riskitekijät kasautuvat, sillä heidän terveydentilan heikentymisen ja sosiaalisen syrjäytymisen riskit näyttävät kasvavan iän karttuessa.

Erityisiä analyysissä esiin nousevia ryhmiä, joilla tulosten perusteella on työuran vakauden kannalta haasteita, ovat monilapsisten perheiden vanhemmat ja työuraa aloittavat yksinäiset miehet. Monilapsisissa perheissä asuvien mahdollisuuksiin yhdistää työ, koulutus ja perhe tulisi tulosten nojalla panostaa, sillä ryhmään kuuluvien olemassa olevat työmarkkinavalmiudet eivät näytä analyysin perusteella antavan eväitä positiivisiin työmarkkinasiirtymiin. Työurien vakaus jää tällä ryhmällä järjestelmällisesti heikommaksi kuin tutkimusjoukon edustajilla, joiden perheeseen kuuluu yhdestä kolmeen lasta. Erityisesti työuran alussa perheeseen kuulumisen näyttää kehittävän miesten motivaatiota hakeutua palkkatyön piiriin, sillä yksin asuvien nuorten miesten työllisyyskertymä verrattuna naimisissa oleviin ja perheeseen kuuluviin miehiin oli selvästi heikompi. Yksinäisyys näyttää tutkimustulosten perusteella olevan keskeinen riskitekijä pitkittyvälle työttömyydelle, joka erityisesti työuran alkuun ajoittuneena voi työttömyyden negatiivisen duraatorippuvuuden vallitessa olla koko työuran kannalta hyvin vahingollista (ks.. Lorentzen ym. 2012, 49).

7.3.1 Tutkimuksen luotettavuus

Pitkittäistutkimuksen yli 20 vuoden mittainen tutkimusjakso kattaa suuren osan normaalista työuran pituudesta (Kautto & Salonen 2013, 38), joten aineiston analysointi antaa hyvät lähtökohdat työuran yksilökohtaisten taustamekanismien selvittämiseen. Yhteiskuntatieteelli-

sessä tutkimuksessa on kuitenkin paikallaan tunnistaa ja tunnustaa tilastollisen päättelyn rajallisuus. Tämänkaltaisissa tutkimuksissa tutkittavien ilmiöiden välillä voidaan todeta vallitsevan probabilistinen kausaliteetti, deterministisen kausaliteetin sijaan. Toisin sanoen tutkimuksessa käytettyjen taustatekijöiden ei voida perustellusti päätellä johtavan kaikissa muissa tapauksissa aineiston perusteella todettuun lopputulemaan, vaan niiden voidaan parhaimmillaankin ainoastaan todeta kasvattavan tietyn lopputuleman todennäköisyyttä. Esimerkiksi koulutuksen on todettu nostavan työllisyyden todennäköisyyttä vallitsevilla työmarkkinoilla (ks. kpl 6.1.2 ja 4.3.2), mutta sitä ei tule tutkimustuloksista riippumatta nähdä työllisyyden takeena - tai oletusarvoisesti edes työllisyyden kannalta merkityksellisenä tekijänä muussa ajassa ja kontekstissa. Probabilistiseen päättelyyn perustuvissa tutkimuksissa on kyse suhteellisista määreistä, todennäköisyyksistä ja alttiuksista. (Robson 2002, 39–40; Nummenmaa 2009, 94–95). Tässä hengessä tutkimuksen empiiristen havaintojen voidaan todeta käytössä olleen tutkimusaineiston nojalla osoittavan, että edellä esitellyt yksilölliset tekijät vaikuttavat olevan yhteydessä työuran vakauteen ja työttömyyteen valikoitumiseen vuonna 1959 syntyneellä kohortilla.

Tutkimuksen raportoinnissa on pyritty mahdollisimman laajaan avoimuuteen tutkimuksen aineiston, menetelmien ja tulosten suhteen. Myös tutkimuksen ja sen yleistettävyyden kannalta epäedulliset seikat on tuotu peittelemättä esiin. Tutkimuksen laadinnassa on kunnioitettu tutkittavien yksityisyyttä muun muassa välttämällä raportoimasta yksittäistä tutkittavaa koskevia asioita. (ks. Robson 2002, 501–502; Heikkilä 2008, 32–33). Tutkimusaineiston hankintaan liittyviä tutkimuseettisiä kysymyksiä ei ole valmiin aineiston osalta laajalti voitu pohtia muutoin, kuin aiempien samaan aineistoon perustuvien tutkimusten nojalla (ks. kpl 5.2.1). Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston tutkimusaineistoa käyttävä tutkija sitoutuu käyttöehtoihin, joita luonnollisesti on sopimuksen nojalla noudatettu. Käyttöehdot koskevat muun muassa aineiston käyttötarkoitusta, tietoturvaa ja tutkimuseettisyyttä. Tietoarkistolta käyttöön saadussa elämäntilannekyselyaineistossa ei käy esiin tutkittavien nimiä tai muita selvästi identifioivia tietoja.

Kun kyseessä on tilastollinen tutkimus, on tutkimuseettisten kysymysten lisäksi syytä arvioida mittauksen validiteettia ja reliabiliteettia. Validiteetti ilmaisee, tutkitaanko tutkimuksella tai mittarilla sitä, mitä on tarkoitus tutkia. Toisaalta validiteetilla voidaan kuvata tutkimuksen yleistettävyyttä erityisesti otannan perusteella. Reliabiliteetilla puolestaan viitataan mittauksen toistettavuuteen eli mittarin kykyyn ilmaista toistettavalla mittauksella samasta

ilmiöstä samat mittaustulokset. (Metsämuuronen 2011, 125.) Molempia näistä voidaan arvioida tilastollisten tunnuslukujen perusteella, mutta vähintään yhtä tärkeää on mittarien reliabiliteetin ja validiteetin teoreettinen arviointi. Tutkimuksen tilastollista luotettavuutta erilaisen tunnuslukujen pohjalta on arvioitu erityisesti kappaleessa 5.3, jossa on pohdittu myös tutkimuksen muuttujien uskottavuutta. Teoreettisessa arvioinnissa pohditaan tutkimuskysymyksen ja aineiston valossa mittareiden tarkoituksenmukaisuutta (Ketokivi 2009, 60–61, 83). Edellä on todettu, että tutkimusaineistosta havaitut työuran vakaudet, työssäolokertymät ja työttömyyskokemukset ovat suhteellisesti linjassa tutkimuksen teoriaosuudessa (ks. kpl 3) esiteltyihin työmarkkinatilastoihin nähden. Tämän perusteella tutkimuksessa käytettyjen mittareiden voidaan olettaa mittaavan oikeaa asiaa. Pitkittäistutkimukseen perustuvassa aineistossa työuran vakauden muuttujat muodostettiin kolmen kyselyn perusteella kolmelle tarkastelujaksolle, joiden välillä näytti olevan muuttujien välillä varsin voimakas yhteys (ks. kpl 6.2.4). Tässä mielessä tutkimus näyttää mittavaan tarkastelujaksojen välillä samansuuntaisia tuloksia ja olevan siten reliaabeli.

7.3.2 Tutkimusaineiston rajoitukset ja edut

Tutkimuksessa oli käytössä työmarkkinatutkimukselle poikkeuksellinen psykologian tutkimusalan pitkittäistutkimuksen tutkimusaineisto, jonka pohjalta ei ole tiettävästi tehty aikaisemmin yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Tutkimusaineiston soveltuvuus tähän tarkoitukseen oli tietynlainen tutkimuksen implisiittinen tutkimuskysymys, joten aineiston arviointiin on kiinnitetty raportissa erityistä huomiota. Tutkimuksen luotettavuuden ja yleistettävyyden kannalta merkittävin aineistosta kumpuava ongelma lienee tutkimusotoksen koko. Muuttujien väliset yhteydet jäivät osittain selvästi havaitsematta aineiston rajalliseen koon ja tilastollisen voiman puutteen vuoksi (ks. Ketokivi 2009, 51–52). Esimerkkinä mainittakoon työttömyyteen valikoitumisen ja lasten olemassaolon yhteyden tarkastelu. Lapsen saaneet tutkimusyksilöt olivat kaikissa kyselyissä molempien sukupuolten osalta lapsettomiin verrattuna useammin jatkuvasti työllisinä, mutta χ^2 -riippumattomuustestin perusteella jotakuinkin huomionarvoinen tilastollinen ero ($p = .046$) löytyi vain yhden kyselyn osalta. Vastaavanlainen tilanne toistui useiden muuttujien osalta. Aineiston osittaminen eri tekijöiden perusteella olisi ollut teoreettisesti kiinnostavaa, mutta tilastollisesti kategoriakohtaisten havaintomäärien kaventumisesta johtuen ongelmallista. Erityisesti sukupuolieroihin olisi monien analyysien havaintojen perusteella ollut kiinnostavaa uppoutua syvemmälle. Lisäksi esimerkiksi yksinhuoltajien vähäinen määrä aineistossa teki käytännössä mahdottomaksi analysoida yksinhuoltajuuden merkitystä työuran vakauteen.

Aineiston arvioinnissa on muistettava, että tämän tutkimuksen osalta ei ollut käytössä pitkittäistutkimuksen kaikki osat, saati edes elämäntilannekyselyjen koko data. Kyselyiden koko aineistoon ei ollut lähtökohtaisesti pääsyä, vaan käytettävät muuttujat tuli valikoida käyttö-lupahakemuksessa tutkimuksen aloitusvaiheessa. Haasteena tämän kaltaisissa tutkimuksissa on tuoda selkoa latenteihin, vaikeasti käsitteellistettäviin ja havaittaviin, työmarkkina-asemien taustalla vaikuttaviin tekijöihin (ks. Palosuo 2009, 146). Käytössä olevan tutkimusaineiston puitteissa jouduttiin pitkälti tyytymään näiden sijaan työvoiman manifestisen heterogeenisuuden tutkimiseen, jota on eri muodoissaan tutkittu paljon jo aiemmin. Jos käytössä olisi laajempi otos pitkittäistutkimuksen monipuolisesta aineistosta, olisi mahdollista valita konventionaalisesta poikkeavia tutkimuksellisia näkökulmia ja kohteita. Psykologian pitkittäistutkimuksella voisi olla paljon uutta annettavaa esimerkiksi työmarkkinamotivaation ja monien muiden latenttien tekijöiden tutkimiseen.

Elämäntilannekyselyaineistoa ei ole rakennettu ensisijaisesti työmarkkinatutkimuksen käyttöön, joten joitakin tutkimuksen kannalta hyödyllisiä asioita ei käy aineistosta ilmi. Esimerkiksi tiedot tutkittavien vanhempien työttömyyden kokemisesta olisivat arvokkaita työttömyyden ylisukupolvisuuden tutkimisen kannalta. Yksityiskohtaisilla tiedoilla tutkittavien osallistumisesta työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin voitaisiin puolestaan tehdä päätelmiä toimenpiteiden pitkän aikavälin vaikuttavuudesta. Tutkimuksen kannalta olisi myös hyödyllistä pystyä ajoittamaan tiettyjä elämäntapahtumia kyselyaineistoa tarkemmin. Esimerkiksi erilaisten koulutusten ajankohtien perusteella voitaisiin selvittää vaikuttavia tekijöitä koulutuksesta työuralle siirtymisen prosessissa. Elämäntapahtumien ajoittumista on tutkittu Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimuksen eri vaiheissa elämänhistorian kalentereilla (Metsäpelto ym. 2010, 18), jotka eivät kuitenkaan kuulu tämän tutkimuksen aineistoon.

Nämä rajoitteet huomioiden Lapsesta aikuiseksi -tutkimuksen elämäntilannekyselyt palvelivat tutkimusaineistona mainiosti työmarkkinatutkimusta tuoden mielenkiintoista tuoretta näkökulmaa perinteiselle tutkimusalueelle. Tutkimuksen jälkeen on helppo kannustaa tieteiden rajoja ylittävään yhteistyöhön aineistojen yhteiskäytön suhteen. Esimerkiksi Lapsesta aikuiseksi -tutkimuksesta on epäilemättä saatavissa psykologian ohella monen muun tieteenalan kannalta merkityksellistä tietoa.

LÄHTEET

Alatalo, Johanna (2014) Onko viime aikojen taantuma heikentänyt tilannetta työmarkkinoilla paljon vai vähän? – Vuosi 2013 työmarkkinatilastoja valossa. Työpoliittinen aikakauskirja 57:1, 42–51.

Alatalo, Johanna; Hämäläinen, Hanna & Räisänen, Heikki (2014) Työ- ja elinkeinoministeriön lyhyen aikavälin työmarkkinaennuste. Kevät 2014. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Alestalo, Matti (2007) Rakennemuutokset ja sukupolvet. Yhteiskuntapolitiikka 72: 2, 146–157.

Alasuutari, Pertti (2001) Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.

Beck, Ulrich (2000) *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.

Boeri, Tito & van Ours, Jan (2008) *The Economics of Imperfect Labor Markets*. Princeton: Princeton University.

Böckerman, Petri; Hämäläinen, Kari; Hämäläinen, Ulla & Kauhanen, Merja (2002) Työllisyys ja työttömyys. Teoksessa Pekka Sauramo (toim.): *Kriisistä nousuun: Miten kävi kansalaisille?* Helsinki: Edita, 23–62.

Böckerman, Petri & Ilmakunnas, Pekka (2005) Työttömien itsensä kokema hyvinvointi. Teoksessa Kari Hämäläinen, Heikki Taimio & Roope Uusitalo (toim.): *Työttömyys – taloustieteellisiä puheenvuoroja*. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos, 74–91.

Böckerman, Petri & Vainiomäki, Jari (2014) Kutistuuko keskiluokka Suomessa? *Talous ja yhteiskunta* 42:1, 40–47.

Castells, Manuel (2000) *The Rise of Network Society*. Oxford: Blackwell.

Eronen, Antti; Härmälä, Valtteri; Jauhiainen, Signe; Karikallio, Hanna; Karinen, Risto; Kosunen, Antti; Laamanen, Jani-Petri & Lahtinen, Markus (2014) Maahanmuuttajien työllistyminen – Taustatekijät, työnhaku ja työvoimapalvelut. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Ervasti, Heikki & Venektolis, Takis (2006) Unemployment and Subjective Well-being: Does Money Make a Difference? VATT-keskustelualoitteita 391. Helsinki: Government Institute for Economic Research.

Eurostat (2012) Europe in figures. Eurostat yearbook 2012. Luxembourg: European Union.

Frees, Edward W. (2004) Longitudinal and Panel Data. Analysis and Applications in the Social Sciences. New York: Cambridge University Press.

Gangl, Markus (2006) Scar Effects of Unemployment: An Assessment of Institutional Complementarities. *American Sociological Review* 71: 6, 986–1013.

Gazier, Bernard & Schmid, Günther (2002). The dynamics of full employment: an introductory overview. Teoksessa Günther Schmid & Bernard Gazier (toim.): The dynamics of full employment. Social integration through transitional labour markets. Labour markets and employment policy. Cheltenham: Edward Elgar, 1–20.

Giele, Janet Z. & Elder, Glen H. (1998) Life Course Research: Development of a Field. Teoksessa Janet Z. Giele & Glen H. Elder (toim.): Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative Approaches. London: Sage, 5–27.

Hald Andersen, Signe (2009) Unemployment and Subjective Well-Being: A Question of Class? *Work and Occupations* 36:3, 3–25.

Heikkilä, Tarja (2008) Tilastollinen tutkimus. Helsinki: Edita.

Heinonen, Elisabet; Hämäläinen, Kari; Räisänen, Heikki; Sihto, Matti & Tuomala, Juha (2004) Mitä on työvoimapolitiikka? VATT-julkaisuja 38. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Heponiemi, Tarja; Wahlström, Mikael; Elovainio, Marko; Sinervo, Timo; Aalto, Anna-Mari & Keskimäki, Ilmo (2008) Katsaus työttömyyden ja terveyden välisiin yhteyksiin. Työ- ja yrittäjyys 14/2008. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2009) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Holm, Pasi; Jalava, Jukka & Ylöstalo, Pekka (2006) Työttömien työkyky vuonna 2005. Työpoliittinen tutkimus 308. Helsinki: Työministeriö.

Holm, Pasi & Kyyrä, Tomi (1997) Tulojen vaikutus työmarkkinasiirtymiin. VATT-tutkimuksia 40. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Hulkko, Laura & Tossavainen, Pekka (2009) Työttömyys ennen ja nyt. Teoksessa Anna Pärnänen & Kaisa-Mari Okkonen (toim.): Työelämän suurten muutosten vuosikymmenet. Helsinki: Tilastokeskus, 181–201.

Högmander, Harri; Kankainen, Annaliisa; Kärkkäinen, Salme; Leskinen, Esko; Lyyra, Anna-Liisa; Nissinen, Kari & Pahkinen, Esko (2009) Tilastolliset analyysimenetelmät. Osa I. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Julkaisematon luentomoniste.

Hämäläinen, Ulla (2002) Koulutuksesta työelämään - Nuorten työllistymiseen vaikuttavat tekijät. Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 83. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos.

Hämäläinen, Kari (2003) Education and Unemployment: State dependence in unemployment among young people in the 1990's. VATT-keskustelualoitteita 312. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Inkson, Kerr (2007) Understanding careers: the metaphors of working lives. London, Thousand Oaks: Sage.

Jokinen, Esa & Luoma-Keturi, Natalia (2005) Koulutuksesta välineitä yksilön työuran pidentämiseen. Koulutuksen ajallisten vaikutusten tarkastelu. Työelämän tutkimuskeskuksen työraportteja 75/2005. Tampere: University of Tampere.

Jokivuori, Pertti & Hietala, Risto (2007) Määrällisiä tarinoita. Monimuuttujamenetelmien käyttö ja tulkinta. Porvoo: WSOY.

Julkunen, Raija (2008) Uuden työn paradoksit. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (2009) Suomalainen palkkatyön yhteiskunta. Teoksessa Anna Pärnänen & Kaisa-Mari Okkonen (toim.): Työelämän suurten muutosten vuosikymmenet. Helsinki: Tilastokeskus, 15–39.

Järnefelt, Noora (2010) Education and Longer Working Lives. A longitudinal study on education differences in the late exit from working life of older employees in Finland. Helsinki: Finnish Centre for Pensions.

Järnefelt, Noora (2013) Sosioekonomiset erot työurien pituudessa oletettua pienempiä. Hyvinvointikatsaus 24:4, 57–64.

Järnefelt, Noora & Nurminen, Markku (2013) Työllisen ajan odotteet Suomessa 2000-luvulla. Teoksessa Noora Järnefelt; Mikko Kautto; Markku Nurminen & Janne Salonen (toim.): Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2013. Helsinki: Eläketurvakeskus, 45–71.

Kalenius, Aleks (2014) Koulutus, työllisyys ja työttömyys. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 13. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Kautto, Mikko (2013) Työurat politiikan ja tutkimuksen kohteena. Teoksessa Noora Järnefelt; Mikko Kautto; Markku Nurminen & Janne Salonen (toim.): Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2013. Helsinki: Eläketurvakeskus, 13–26.

Kautto, Mikko & Salonen, Janne (2013) Työurat ansaintarekisterin valossa. Teoksessa Noora Järnefelt; Mikko Kautto; Markku Nurminen & Janne Salonen (toim.): Työurien pituuden kehitys 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2013. Helsinki: Eläketurvakeskus, 27–44.

Keinänen, Päivi (2009) Elinkeinorakenteen muutos – maatalousvaltaisuudesta palkansaajien ja palveluiden yhteiskuntaan. Teoksessa Anna Pärnänen & Kaisa-Mari Okkonen (toim.): Työelämän suurten muutosten vuosikymmenet. Helsinki: Tilastokeskus, 41–59.

Ketokivi, Mikko (2009) Tilastollinen päättely ja tieteellinen argumentointi. Helsinki: Gaudeamus.

Kiander, Jaakko (2001) Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. VATT-julkaisuja 27:5. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

King, Zella; Burke, Simon & Pemberton, Jim (2005) The ‘bounded’ career: An empirical study of human capital, career mobility and employment outcomes in a mediated labour market. *Human Relations* 58:8, 981–1007.

Koistinen, Pertti (1999) Työpolitiikan perusteet. Juva: WSOY.

Koistinen, Pertti (2014) Työ, työvoima ja politiikka. Tampere: Vastapaino.

Kokko, Katja (2001) Antecedents and Consequences of Long-term Unemployment. *Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research* 183. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Kokko, Katja (2010) Työ. Teoksessa Lea Pulkkinen & Katja Kokko (toim.): Keski-ikä elämänvaiheena. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 352. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 32–39.

Korkeamäki, Ossi (2001) Työttömyysriskiin vaikuttavat yksilö- ja yrityskohtaiset tekijät Suomessa 1990–1996. VATT-keskustelualoitteita 255. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.

Kärkkäinen, Salme & Högmänder, Harri (2008) Tilastomenetelmien peruskurssi TILP150. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Julkaisematon luentomoniste.

Lorentzen, Thomas; Angelin, Anna; Dahl, Espen; Kauppinen, Timo; Moisio, Pasi & Salonen, Tapio (2012) Unemployment and economic security for young adults in Finland, Norway and Sweden: From unemployment protection to poverty relief. *International Journal of Social Welfare* 23, 41–51.

Metsämuuronen, Jari (2011) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä: Opiskelijalaitos. Helsinki: International Methelp.

Metsäpelto, Riitta-Liina; Polet, Juho; Kokko, Katja; Rantanen, Johanna; Kinnunen, Marja-Liisa; Pitkänen, Tuuli; Lyyra Anna-Liisa & Pulkkinen, Lea (2010) Tutkimuksen toteutus. Teoksessa Lea Pulkkinen & Katja Kokko (toim.): Keski-ikä elämänvaiheena. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 352. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 5–19.

Myrskylä, Pekka (2009) Suomalaisten työhön osallistuminen. Teoksessa Anna Pärnänen & Kaisa-Mari Okkonen (toim.): Työelämän suurten muutosten vuosikymmenet. Helsinki: Tilastokeskus, 61–82.

Myrskylä, Pekka (2010) Taantuma ja työttömyys. *Työ ja yrittäjyys* 57. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Nummenmaa, Lauri (2009) Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät. Helsinki: Tammi.

Nurminen, Markku (2012) Working-life expectancy in Finland: trends and differentials 2000–2015. A multistate regression modeling approach. Finnish Centre for Pensions, reports 03/2012. Helsinki: Finnish Centre for Pensions.

Nätti, Jouko (1989) Työmarkkinoiden lohkoutuminen. Segmentaatioteoriat, Suomen työmarkkinat ja yritysten työvoimastrategiat. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 68. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Oksanen, Heikki (2014) Julkisen talouden kestävyysvaje ja eläkeiän nostaminen. VATT tutkimukset 177. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Ollikainen, Virve (2006a) Sukupuolierot työttömyydessä Suomessa. Kansantaloudellinen aikakauskirja 102:3, 429–432.

Ollikainen, Virve (2006b) Gender Differences in Unemployment in Finland. Jyväskylä Studies in Business and Economics 51. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Palomäki, Liisa-Maria & Tuominen, Eila (2010) Työuran pituus ja siihen vaikuttavat tekijät 45–64-vuotiaassa palkansaajaväestössä. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2010: 9. Helsinki: Eläketurvakeskus.

Palosuo, Yrjö (2009) Työllistymisen ja työllistämisen edellytykset. Tapaustutkimus työsuhteen muotoutumisesta pk-yrityksessä. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Parpo, Antti (2007) Työllistymisen esteet. Raportteja 11/2007. Helsinki: Stakes.

Pehkonen, Jaakko (1998) Työttömyys: Teoreettisia lähtökohtia. Teoksessa Matti Pohjola (toim) Suomalainen Työttömyys. Helsinki: Taloustieto, 51–90.

Pehkonen, Jaakko (2009) Pulaa työstä ja työvoimasta. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.

Peltola, Mikko (2005) Työmarkkinasiirtymät Suomessa. Työllisyyden päättymisen jälkeinen työmarkkinasiirtymien dynamiikka Suomessa vuosina 1995-1999. VATT-keskustelualoitteita 360. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Penttilä, Irmeli & Keinänen, Päivi (2005) Toimeentulo, työttömyys ja terveys: muutoksia elinoloissa 1996–2001. Helsinki: Tilastokeskus.

Pitkänen, Lea (1969) A descriptive model of aggression and nonaggression with applications to children's behaviour. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 19. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Pohjantammi, Ismo (2007) Ylisukupolvinen työttömyys nuorten työpajoilla. Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 12 Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Pulkkinen, Lea (2005) Lapsesta aikuiseksi: 36-vuotiaiden elämäntilannekysely 1995 [elektroninen aineisto]. FSD2005, versio 1.0 (2005-03-04). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja].

Pulkkinen, Lea (2006) The Jyväskylä Longitudinal Study of Personality and Social Development (JYLS). Teoksessa Lea Pulkkinen, Jaakko Kaprio & Richard J. Rose (toim.): *Socioemotional Development and Health From Adolescence to Adulthood*. Cambridge: Cambridge University Press, 29–55.

Pulkkinen, Lea; Kinnunen, Ulla & Kokko, Katja (2004) Lapsesta aikuiseksi: 42-vuotiaiden elämäntilannekysely 2001 [elektroninen aineisto]. FSD2002, versio 1.0 (2004-08-31). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja].

Pulkkinen, Lea; Feldt, Taru, & Kokko, Katja (2006). Adaptive behavior in childhood as an antecedent of psychological functioning in early middle age: Linkage via career orientation. *Social Indicators Research*, 77, 171–195.

Pulkkinen, Lea & Kokko, Katja (2009) Lapsesta aikuiseksi: 50-vuotiaiden elämäntilannekysely 2009 [elektroninen aineisto]. FSD2615, versio 1.0 (2011-06-03). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja].

Pärnänen, Anna (2011) Organisaatioiden ikäpolitiikat: strategiat, instituutiot ja moraali. *Tilastokeskus tutkimuksia* 255. Helsinki: Tilastokeskus.

Pärnänen, Anna & Sutela, Hanna (2009) Tyypillisestä epätyypilliseen? Teoksessa Anna Pärnänen & Kaisa-Mari Okkonen (toim.): Työelämän suurten muutosten vuosikymmenet. Helsinki: Tilastokeskus.

Rakennepoliittinen ohjelma (2013) Rakennepoliittinen ohjelma talouden kasvuedellytysten vahvistamiseksi ja julkisen talouden kestävyysvajeen umpeen kuromiseksi [elektroninen aineisto]. Saatavilla: <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1043920/rakennepoliittinen-ohjelma.pdf/>, viitattu 25.2.2015.

Rapo, Markus (2013) Työuria pidennettävä etenkin keskeltä [verkkójulkaisu]. Tieto & Trendit 1. Saatavilla: <http://tietotrendit.stat.fi/mag/article/17/>, viitattu 25.2.2015.

Rifkin, Jeremy (1995) The End of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era. New York: Putnam.

Rita, Hannu; Töttö, Pertti & Alastalo, Marja (2008) Voiko turkulaisten kirjoittamista artikkeleista yli 100 % olla kvantitatiivisia? Vetosuhteen (odds ratio) ja vedon (odds) tulkintaa. Janus 16:1, 72–80.

Robson, Colin (2002) The Real World Research: A Resource for Social Scientists and Practitioner-Researchers. Oxford: Blackwell.

Roos, J. P. (1987) Suomalainen elämä: tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Rouhelo, Anne (2008) Akateemiset urapolut. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja kasvatustieteellisen alan generalistien urapolkujen alkuvaiheet 1980- ja 1990-luvuilla. Annales Universitatis Turkuensis, C: 277. Turku: Turun yliopisto.

Räisänen, Heikki & Schmid, Günther (2008) Transitional Labour Markets and Flexicurity from the Finnish Labour Market Point of View. Employment and Entrepreneurship 42/2008. Helsinki: Ministry of Employment and the Economy.

Schmid, Günther (2002) Towards a Theory of Transitional Labour Markets. Teoksessa Günther Schmid & Bernard Gazier (toim.): The dynamics of full employment. Social integration through transitional labour markets. Labour markets and employment policy. Cheltenham: Edward Elgar, 151–195.

Scott, Jacqueline & Alwin, Duane (1998) Teoksessa Janet Z. Giele & Glen H. Elder (toim.): Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative Approaches. London: Sage, 98–127.

Sennett, Richard (2002) Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta. Tampere: Vastapaino.

Stubbin hallituksen ohjelma (2014) Valtioneuvoston tiedonanto eduskunnalle 24.6.2014 nimitetyn pääministeri Alexander Stubbin hallituksen ohjelmasta [elektroninen aineisto]. Saatavilla <http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelma>, viitattu 25.2.2015.

Suikkanen, Asko & Linnakangas, Ritva (1998) Uusi työmarkkinajärjestys? Sitra 182. Helsinki: Sitra.

Suikkanen, Asko; Linnakangas, Ritva; Martti, Sirpa & Karjalainen, Anne (2001) Siirtymien palkkatyö. Sitran raportteja 16. Helsinki: Sitra.

Tilastokeskus (2003) Työttömyys ja työllisyys tilastoissa. Tilastokeskuksen ja työministeriön tilastojen vertailua. Helsinki: Tilastokeskus.

Tilastokeskus (2012) Väestöennuste 2012–2060. Suomen virallinen tilasto. Helsinki: Tilastokeskus.

Tilastokeskus (2014a) Suomen virallinen tilasto: Syntyneet [verkkojulkaisu]. Taulukko: Kokonaishedelmällisyys vuosina 1776–2013. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu 24.10.2014]. <http://www.stat.fi/til/synt/tau.html>

Tilastokeskus (2014c) Työvoimatutkimus. Työllisyys ja työttömyys vuonna 2013. Suomen virallinen tilasto. Helsinki: Tilastokeskus.

Tilastokeskus (2015a) Suomen virallinen tilasto: Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. Taulukko: 010. Väestö työmarkkina-aseman, sukupuolen ja iän mukaan. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla: <http://tilastokeskus.fi/til/tyti/index.html>, viitattu 10.3.2015

Tilastokeskus (2015b) Suomen virallinen tilasto: Väestön koulutusrakenne [verkkojulkaisu]. Taulukko: 15 vuotta täyttänyt väestö koulutusasteen, kunnan, sukupuolen ja ikäryhmän mukaan 1970–2013. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla: <http://www.stat.fi/til/vkour/tau.html>, viitattu 10.3.2015

Toivonen, Timo (1999) Empiirinen sosiaalitutkimus: Filosofia ja metodologia. Porvoo: WSOY.

Tossavainen, Pekka (2005) Mitä tilastot kertovat työttömyydestä? Teoksessa Kari Hämä-läinen, Heikki Taimio & Roope Uusitalo (toim.): Työttömyys – taloustieteellisiä puheenvuoroja. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos, 17–34.

Turner, Bryean S. (2001) The Erosion of Citizenship. *British Journal of Sociology* 52:2, 189–209.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2014a) Katsaus suomalaisen työn tulevaisuuteen. Työ- ja yrittäjyys 30/2014. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2014b) Suomen virallinen tilasto: Työllisyyskatsaus, elokuu 2014. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2014c) Suomen virallinen tilasto: Työnvälitystilasto [verkkojulkaisu]. Taulukko: Työ- ja elinkeinoministeriön työttömyystietoja. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla: <http://www.tem.fi/tyo/tyonvalitystilasto>, viitattu 9.10.2014

Työurasopimus (2012) Työmarkkinakeskusjärjestöjen työurasopimuksen linjaukset [elektroninen aineisto]. Saatavilla: <http://ek.fi/wp-content/uploads/2012-03-22-tyurasopimus.pdf>, viitattu 25.2.2015.

Valtioneuvoston kanslia (2007) Rekrytointiongelmat, työvoiman tarjonta ja liikkuvuus. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Valtioneuvoston kanslia (2011) Työurat pidemmiksi – työeläkejärjestelmän kehittämistä vaihtoehtojen tarkastelua. Työurien pidentämistä selvittävän työryhmän raportti. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Varila, Juha (1997) Tuuliko tuo työmarkkinakelpoisuuden? Tutkimus työmarkkinakelpoisuuden luonnehahmon synnyn ja kehityksen arvoituksesta. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 66. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Verho, Jouko (2005a) Työttömyyden kesto ja pitkäaikaistyöttömyys. Teoksessa Kari Hämmäläinen, Heikki Taimio & Roope Uusitalo (toim.): Työttömyys – taloustieteellisiä puheenvuoroja. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos, 92–112.

Verho, Jouko (2005b) Unemployment Duration and Business Cycles in Finland. Labour Institute for Economic Research, Working paper 214. Helsinki: Labour Institute for Economic Research.

Verho, Jouko (2008) Microeconomic Studies on Unemployment and Business Cycles. Kansantaloustieteen laitoksen tutkimuksia 113:2008. Helsinki: University of Helsinki.

Virmasalo, Ilkka (2002) Perhe, työttömyys ja lama. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 204. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Vuorinen-Lampila, Päivi (2014) Korkeakoulutettujen työelämänäkymät. Talous ja yhteiskunta 42: 3, 42–47.

Vähätalo, Kari (1998) Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Tampere: Gaudeamus.

Wetcher-Hendricks, Debra (2011) Analyzing Quantitative Data: an Introduction for Social Researchers. New Jersey: Wiley.

Österbacka, Eva (2003) Periytyykö työttömyys? Työttömyyden korrelaatio sukupolvien välillä Suomessa 1990-luvulla. Teoksessa Olli Kangas (toim.): Laman varjo ja nousun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 153–176.

LIITE 1: Kyselylomakkeet

Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimuksen elämäntilannekyselyiden kyselylomakkeet:

36-vuotiaiden elämäntilannekysely 1995

42-vuotiaiden elämäntilannekysely 2001

50-vuotiaiden elämäntilannekysely 2009

LIITE 2: Selittävät muuttajat

Liitteessä on esitetty tutkimuksessa käytetyt selittävät muuttajat dikotomista selittävää *sukupuoli*-muuttujaa lukuun ottamatta. Yksittäiset muuttajat on selvyuden vuoksi *kursivoitu*. Liite täydentää kappaleen 5.3.2 tietoja.

Perheeseen liittyvät muuttajat

Tutkittavien puolisoihin liittyvät dikotomiset muuttajat ovat *avioliitto*- ja *parisuhde*-muuttajat. Näistä avioliitto-muuttuja luokittelee tutkittavat sen mukaan, onko heillä aviopuolisoa, ja parisuhde sen mukaan, onko heillä parisuhdetta. Parisuhteessa eläviksi käsitetään avioliitossa olevat ja seurustelevat henkilöt. Dikotominen *yksinhuoltaja*-muuttuja jakaa tutkittavat yksinhuoltajataloudessa eläviin ja muihin. *Lasten määrä* on jatkuva taloudessa asuvien lasten määrän ilmaiseva muuttuja. Analyysija varten muuttuja luokiteltiin neljään luokkaan: ei lapsia, 1 lapsi, 2 lasta, 3 lasta ja enemmän kuin 3 lasta.

Edellä mainittujen perheeseen liittyvien muuttajien tietoja yhdistelemällä tutkimusjoukko jaetaan yksinasuviin, yksinhuoltajiin, parisuhteessa ilman lapsia asuviin ja parisuhteessa lasten kanssa asuviin. Näiden perusteella muodostetaan neliportainen *perhemalli*-muuttuja (vrt. Virmasalo 2002, 30, 40). Perheeseen liittyvien muuttajien operationalisoinnissa ei huomioidu lasten jaottelua omiin tai puolison lapsiin eikä biologisiin tai adoptoituihin lapsiin. Myöskään omien vanhempien tai muiden aikuisten henkilöiden kanssa asumista ei otettu huomioon.

Puolison työmarkkinatilanne -muuttuja luokittelee tutkittavat kolmeen luokkaan sen perusteella, mikä heidän puolison työmarkkinatilanne kyselyhetkellä on: työssä; työmarkkinoiden ulkopuolella; työtön.

Työhön ja koulutukseen liittyvät muuttajat

Koulutusta kuvataan kahden muuttujan kautta. *Peruskoulutus*-muuttuja ilmoittaa tutkittavan korkeimman peruskoulutuksen ja jakaa tutkittavat neljään luokkaan: ei peruskoulutusta; kansakoulu; oppikoulu tai peruskoulu; lukio. Jos tutkittava ilmoitti myöhemmässä kyselyssä alemman koulutuksen, oletettiin alempi koulutus todelliseksi.

Ammattikoulutus-muuttuja ilmoittaa tutkittavan korkeimman ammatillisen tutkinnon ja jakaa tutkittavat kolmeen luokkaan: ei ammatillista koulutusta; ammatillinen perus- tai opistotutkinto; korkeakoulututkinto. Muuttuja on laadittu Pulkkinen, Feldt & Kokko (2006) tutkimusta varten. Muuttujaa on myöhemmin täydennetty 50-vuotiaiden kyselyn osalta.

Ammattiasema-muuttuja jakaa tutkittavat neljään kategoriaan ammatillisen statuksen perusteella: työntekijä; alempi toimihenkilö; ylempi toimihenkilö.

Aiemman työuran vakautta kuvataan pitkittäistutkimuksen aiempien kyselyiden perusteella. *Työuran vakaus ikävuosina 28-35* ja *työuran vakaus ikävuosina 37-41* –muuttujia käytetään selittävinä muuttujina myöhäisempien tutkimusjaksojen osalta. Muuttujat muodostetaan vastaavalla tavalla kuin selitettävä muuttuja.

Vanhempien koulutus on kolmiluokkainen (kansakoulu, keskikoulu, lukio) vanhempien peruskoulutusta kuvaava kategorinen muuttuja, joka on laadittu Pulkkinen & Kokko (2006) tutkimusta varten. Muuttuja ei ilmaise, onko vanhempien koulutus samalla tasolla.

Muut muuttujat

Bruttokuukausitulot -muuttuja muodostetaan 42- ja 50-vuotiaiden kyselylomakkeiden kysymyksiin ”Bruttokuukausitulosi?” perustuen. Muuttuja on luokiteltu neljään luokkaan, 42-vuotiaiden kyselyn osalta: 0 - 8 000 mk; 8001 - 12 000 mk; 12 001 - 16 000 mk; 16 001 - mk sekä 50-vuotiaiden kyselyn osalta: 0 - 1 900 €; 1901 - 2 500 €; 2501 - 3 400 €; 3 401 - €.

Itse koettu terveydentila -muuttuja operationalisoitiin perustuen viisiportaiseen Likert-asteikolliseen kysymykseen ”Millainen terveydentilasi on ollut viime vuoden aikana?”, jossa 1=erittäin hyvä ja 5=erittäin huono. Analyysissä ”melko huono” ja ”erittäin huono” kategoriat yhdistettiin.

LIITE 3: Moniluokitteluanalyysin tulostaulukot

TAULUKKO 10 Moniluokitteluanalyysin muuttujien luokkafrekvenssit

Muuttuja	N		
	36-v.	42-v.	50-v.
Sukupuoli			
Nainen	121	125	110
Mies	122	136	115
Perhemalli			
Yksinasuva	32	36	34
Yksinhuoltaja	17	19	9
Parisuhde, ei lapsia	44	28	65
Parisuhde, lapsia	150	178	117
Ammatillinen koulutus			
Ei ammatillista tutkintoa	54	50	42
Ammatillinen perus- tai opistotutkinto	158	172	150
Korkeakoulututkinto	31	39	33
Ammattiasema			
Työntekijä	80	88	62
Alempi toimihenkilö	119	102	99
Ylempi toimihenkilö	44	71	64
Terveystila			
Erittäin hyvä	71	42	42
Melko hyvä	122	150	108
Kohtalainen	39	51	61
Erittäin tai melko huono	11	18	14
Peruskoulutus			
Ei peruskoulutusta	14	19	16
Kansakoulu	15	15	12
Keskikoulu tai peruskoulu	127	134	114
Lukio	87	93	83
Lasten määrä			
Ei lapsia	45	39	33
Yksi lapsi	43	45	39
Kaksi lasta	103	109	96
Kolme lasta	40	52	44
Neljä lasta tai enemmän	12	16	13
Puolison työmarkkinatilanne			
Ei puolisoa	51	56	-
Työtön	18	11	-
Työvoiman ulkopuolella	18	15	-
Työssä	156	179	-
Yhteensä	243	261	225

TAULUKKO 11 Moniluokitteluanalyysin keskiarvotarkastelut vakioimattomassa tilanteessa

Muuttuja	Keskiarvo lähtötilanteessa			Poikkeama keskiarvosta		
	36-v.	42-v.	50-v.	36-v.	42-v.	50-v.
Sukupuoli						
Nainen	76,51	77,00	76,39	-4,40	-3,46	-3,48
Mies	85,28	83,64	83,20	4,37	3,18	3,33
Perhemalli						
Yksinasuva	68,14	69,00	65,62	-12,78	-11,46	-14,25
Yksinhuoltaja	79,87	83,70	76,26	-1,05	3,24	-3,61
Parisuhde, ei lapsia	84,50	80,11	78,92	3,58	-0,35	-0,95
Parisuhde, lapsia	82,71	82,49	84,82	1,79	2,03	4,95
Ammatillinen koulutus						
Ei ammatillista tutkintoa	77,09	77,75	76,74	-3,83	-2,71	-3,13
Ammatillinen perus- tai opistotutkinto	81,11	79,72	79,26	0,19	-0,74	-0,61
Korkeakoulututkinto	86,62	87,18	86,64	5,70	6,72	6,77
Ammattiasema						
Työntekijä	76,48	76,92	74,18	-4,44	-3,54	-5,69
Alempi toimihenkilö	82,14	79,27	79,42	1,22	-1,19	-0,45
Ylempi toimihenkilö	85,68	86,55	86,07	4,76	6,09	6,20
Terveydentila						
Erittäin hyvä	85,32	86,13	86,64	4,40	5,67	6,77
Melko hyvä	81,02	83,89	82,99	0,10	3,43	3,12
Kohtalainen	75,92	73,25	75,76	-5,00	-7,21	-4,11
Erittäin tai melko huono	69,16	59,12	53,36	-11,76	-21,34	-26,51
Peruskoulutus						
Ei peruskoulutusta	68,72	78,18	76,75	-12,19	-2,28	-3,11
Kansakoulu	74,26	63,33	59,87	-6,66	-17,13	-20,00
Keskikoulu tai peruskoulu	81,70	80,84	80,41	0,78	0,38	0,55
Lukio	82,89	83,14	82,61	1,97	2,68	2,74
Lasten määrä						
Ei lapsia	79,18	75,66	72,54	-1,73	-4,80	-7,33
Yksi lapsi	78,86	81,86	79,99	-2,06	1,40	0,12
Kaksi lasta	81,70	81,41	81,12	0,78	0,95	1,25
Kolme lasta	86,10	83,00	83,54	5,19	2,54	3,67
Neljä lasta tai enemmän	70,80	73,48	76,50	-10,12	-6,98	-3,37
Puolison						
Ei puolisoa	73,78	73,58	-	-7,14	-6,88	-
Työtön	64,21	76,80	-	-16,70	-3,66	-
Työvoiman ulkopuolella	91,75	87,09	-	10,84	6,63	-
Työssä	83,93	82,28	-	3,01	1,82	-
Yhteensä	80,92	80,46	79,87			

TAULUKKO 12 Moniluokitteluanalyysin keskiarvotarkastelut vakioidussa tilanteessa

Muuttuja	Ka. vakioidussa tilanteessa			Poikkeama ka.:sta vakioidussa tilanteessa		
	36-v.	42-v.	50-v.	36-v.	42-v.	50-v.
Sukupuoli						
Nainen	73,73	75,01	74,50	-7,19	-5,45	-5,37
Mies	88,05	85,47	85,01	7,13	5,01	5,14
Perhemalli						
Yksinasuva	55,07	78,63	70,03	-25,85	-1,83	-9,84
Yksinhuoltaja	80,18	92,94	75,98	-0,74	12,48	-3,89
Parisuhde, ei lapsia	82,40	80,78	79,68	1,48	0,32	-0,19
Parisuhde, lapsia	86,08	79,45	83,13	5,16	-1,01	3,26
Ammatillinen koulutus						
Ei ammatillista tutkintoa	81,41	78,22	78,98	0,49	-2,24	-0,89
Ammatillinen perus- tai opistotutkinto	79,85	80,12	79,36	-1,07	-0,34	-0,51
Korkeakoulututkinto	85,49	84,84	83,30	4,58	4,38	3,43
Ammattiasema						
Työntekijä	76,34	78,55	76,47	-4,58	-1,91	-3,40
Alempi toimihenkilö	83,22	80,46	80,75	2,30	0,00	0,88
Ylempi toimihenkilö	83,02	82,83	81,80	2,10	2,37	1,93
Terveydentila						
Erittäin hyvä	83,90	85,02	85,72	2,98	4,56	5,85
Melko hyvä	80,91	83,57	82,07	-0,01	3,11	2,20
Kohtalainen	77,50	74,19	77,09	-3,42	-6,27	-2,78
Erittäin tai melko huono	73,84	61,66	57,42	-7,08	-18,80	-22,45
Peruskoulutus						
Ei peruskoulutusta	70,90	79,08	80,95	-10,02	-1,38	1,09
Kansakoulu	74,62	66,41	64,53	-6,29	-14,05	-15,34
Keskikoulu tai peruskoulu	83,45	81,91	81,38	2,54	1,45	1,51
Lukio	79,91	80,92	79,81	-1,01	0,47	-0,06
Lasten määrä						
Ei lapsia	89,89	78,78	76,05	8,97	-1,68	-3,82
Yksi lapsi	78,46	83,29	83,18	-2,46	2,83	3,31
Kaksi lasta	79,65	81,00	80,53	-1,27	0,54	0,66
Kolme lasta	80,77	81,42	81,50	-0,15	0,96	1,63
Neljä lasta tai enemmän	67,44	69,78	69,23	-13,48	-10,68	-10,63
Puolison						
Ei puolisoa	86,52	72,10	-	5,60	-8,36	-
Työtön	65,13	83,18	-	-15,79	2,72	-
Työvoiman ulkopuolella	81,21	84,42	-	0,29	3,96	-
Työssä	80,87	82,58	-	-0,04	2,12	-